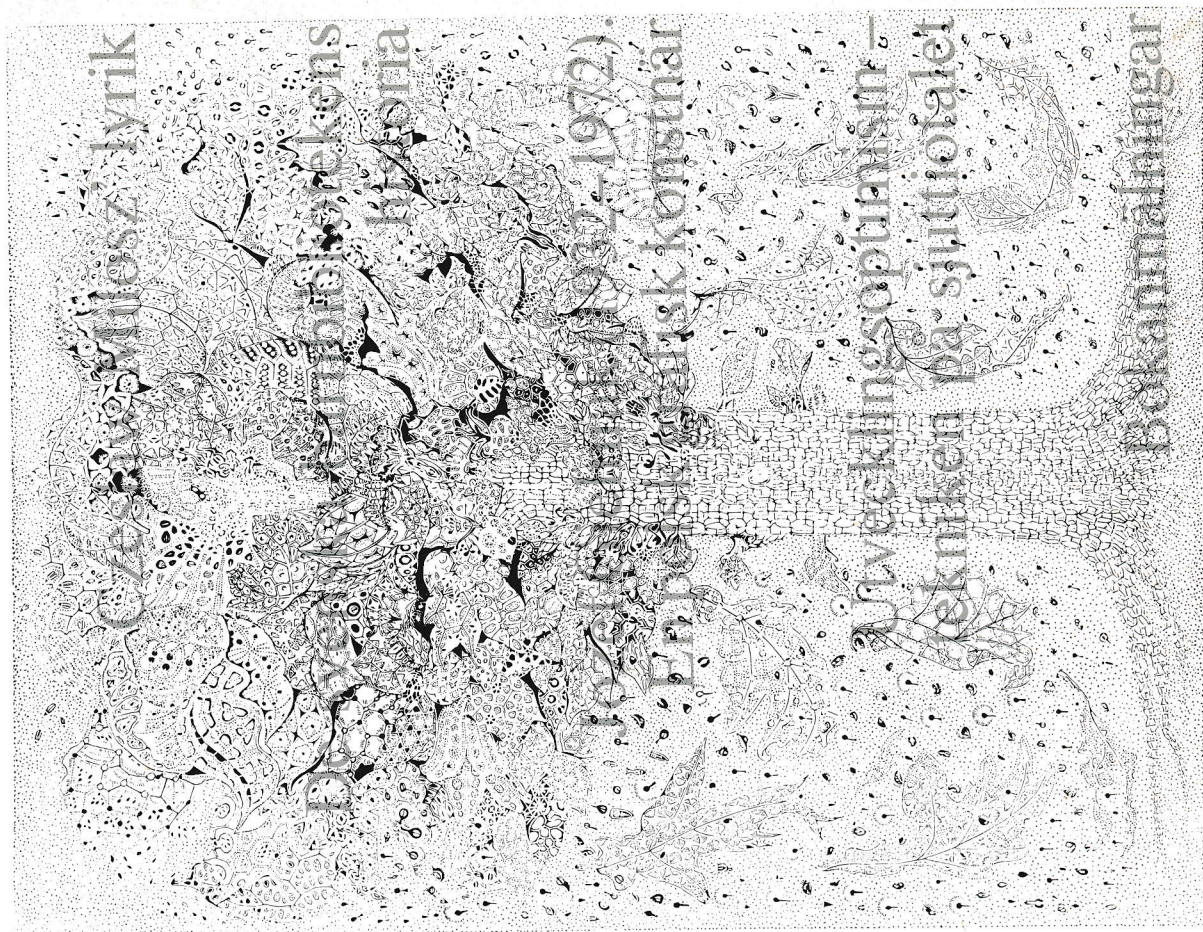
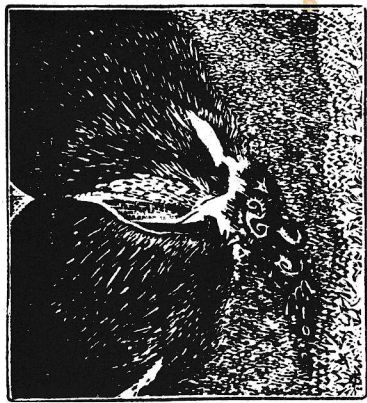

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 1 1981 PRIS 15 KR

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Gatuadress: Hornsgatan 170, 2 tr.

Postadress: 117 28 Stockholm.

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar 18-20.00

Postgiro: 35 60 72-9

Bankgiro: 324-1262

Prenumeration: 55,-/4 nr

Stödprenumeration: 100,-/4 nr

Medlemskap: 250,-

Förr och Nu ägs av föreningen
med samma namn.

Föreningens paroller är:

- FÖR EN FOLKETS KULTUR
- FÖR EN FOLKETS HISTORIA
- FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-
OCH TRYCKFRIHET
- ANTIIMPERIALISM

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande

Ulla-Britt Antman, ansvarig utgivare

Kerstin Nordfors, kassör

Kent Begler

Christina Ericsson

Jan-Olof Erlandsson

Siwe Raadik

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Innehåll:

Håkan Ågren. Ledare. Ivar Lo 80 år

Andrzej Nils Uggle. Nobelpristagaren Czeslaw Milosz' lyrik

Fem dikter av Czeslaw Milosz

Åke Åberg. Barnbibliotekets begynnelse - ett shanty

Krzysztof Rasmicki. Jozef Gielniak (1932-1972). En polsk
grafisk konstnär

Svante Svensson. Utvecklingsoptimism

Bokanmälningar

4
5
11
14
38
49
59

Omslag: Exlibris i linoleumsnitt av den polske grafikern Jozef Gielniak. Se presentation av
konstnären på sid. 38.

Baksidan: Till Stanislaw K. Dawski, linoleumsnitt 35,2×27,1, 1962.

Ivar Lo 80 år

Av Håkan Ågren

Den 23 februari fyllde Ivar Lo-Johansson 80 år. Det är ett privilegium att få skicka ett "hyllningstelegram".

Ivar Los insatser är naturligtvis alltför välkända för denna tidskrifts läsekrets, för att behöva upprepas ännu en gång.

Det första jag läste av Ivar Lo var romanen om Rya-Rya, *Bara en mor*. Bilderna sitter ännu 20–25 år senare som fastsade. Sen följde första omgången självbiografier. Så var det alltså möjligt att skriva om sig själv, i ett socialt sammanhang, i sin tid.

Ofta har jag funderat över "hemligheten" med Ivar Los språk. Det är ju så enkelt och levande, så omsorgsfullt utformat att man ofta inte lägger märke till det. "Språket" tycks hålla sig i bakgrunden för "berättelsens" skull! Det är som Ivar Lo själv skrev om Maupassant i en artikel i BLM 1941:

"Ofta är det som hans noveller inte vore författade, skrivna, utan överförda på ett direkt, för oss okänt sätt på bokbladet."

Det är en egendomlig synvill, ty med detta språk skalas verkligheten av, nära nog till sin kärna.

Precis som när jag läste Tolstoj fick Ivar Los berättelser mig att fundera över begreppet "ärlighet". Det finns skakande, hänsynslös ärlighet som "utlämnar allt", men då soppan enbart är kokad i den egna naveln smakar den ändå nästan ingenting. Möjligen litet bittert, litet salt. Hos Ivar Lo – och Tolstoj – tycktes ärlighetens, moralens hela syfte vara ett annat: ett sökande som inte automatiskt drogs

till förenklingen utan tvärtom arbetade hårt med det komplicerade och motsägelsefulla och ställde sig tidens svåraste frågor, utan att därför någonsin sakna en klar social tendens.

Som Stig Carlsson påpekade 1958 i ett förord till en nyutgåva av Ivar Los diktsamling *Ur klyvnadens tid* är det förhållandet stad–landsbygd som är det centrala i samlingen. Men samtidigt, påpekade Stig Carlsson, besjöng Ivar Lo framtiden och bejakade nutiden:

"Jag tror på mitt söndriga sekel
och jag jublar åt klyvnadens tid"

Frågan är om inte iakttagelsen kan gälla betydligt mer än denna diktsamling från 1931?

Ivar Lo-Johanssons hela författarskap är en uppgörelse med skrivaren i elfenbenstornet. Ord som de nedanstående, med vilka han avslutade *Tankar vid en lantarbarkongress* (och som publicerades i BLM 1946), borde fortfarande kunna fungera som en verkingsfull konservbrytare i dagens litteraturdebatt:

"Författarna måste in i samhället. En författare är en tankens arbetare inom samhället, och inte geniet, som svävar över samhället. Litteraturen är inte berättelsen om de bortskämda barnen."

Det var Ivar Lo-Johansson som såg Gustav Hedenvind-Eriksson och Martin Koch som den svenska proletärlitteraturens två grindstolpar. Nu kan vi se att det saknas ett led i detta resonemang: Det är Ivar Lo-Johansson som är själva grunden.

Nobelpristagaren Czeslaw Milosz' lyrik

Av Andrzej Nils Uggle

■ Vem är egentligen Czeslaw Milosz? Han har i svenska massmedia presenterats som polsk flyktning, nu verksam i USA. Andrzej Nils Uggle berättar om hans ungdomsdiktning och påpekar att Milosz fortfarande har djupa rötter i sitt hemland, och att han trots sina många år i exil ändå i första hand ser sig som polsk författare vilken skriver på polska för polska läsare.

Czeslaw Milosz debuterade som lyriker i början av 1930-talet i Vilno, där han studerade juridik, vilket dock inte hindrade honom från att samtidigt aktivt vara engagerad i universitetets litteratursirkel, "Zagary" (på litauiska stickor att tända brasan med). Den polska staten Vilno var vid denna tid som kulturcentrum nästan likvärdig med Warszawa och Kraków. Unga litteratörer och poeter, som även gärna deltog i det politiska livet, publicerade sina texter i universitetets egen tidskrift, *Alma Mater Vilensis* och i månadsbilagor till Vilnos stora dagstidningar, till att börja med *Słowo* och därefter *Kurier Wileński*.

Milosz' första diktsamling *Poem om en förtelad tid* (Poemat o czasie zastygłym) kom ut 1933. Hans ungdomsdikter tillkommer under en tid då lyriken överhuvud upplever sin blomstringstid i hela Polen. Nu, sedan landet efter 150 år av ofrihet äntligen blivit en självständig stat, kunde författarna i sin diktning befria sig från den tidigare allt överskuggande

nationella problematiken. Det polska kulturlivet fick närmare kontakt med nya europeiska strömningar, som t ex expressionism och surrealism, vilket ledde till att många litterära grupperingar med egna konstnärliga program bildades. I Warszawa var gruppen "Skamander" (1920–1927) den ledande med Julian Tuwim (1884–1953) och Antoni Slonimski (1895–1976) i spetsen. I Kraków dominerade "Awangarda", som tillkom 1922 med Tadeusz Peiper (1891–1969) och Julian Przyboś (1901–1970) som förgrundsgestalter; i dess konstnärliga program skulle metaforen vara en central faktor i diktkonsten. Expressionismen hade sitt fäste i Poznań och unga poeter samlades där kring tidskriften *Zdrój*.

Milosz' samtida ansåg att hans dikter var ytterst originella och representativa endast för honom själv. Det var särskilt säregna i fråga om sin poetik, men vad beträffar dikternas tematik bör dock påpekas att den inte var så ovanlig för 1930-talets lyrik. Dikterna handlar

Teckning av Harald Sallberg.

om den näraliggande verkligheten, om människor som drabbats av civilisationens snabba frammarsch. Den dystra stämning, som är utmärkande för Milosz' Vilnolyrik, delades dock endast av ett fåtal samhällskritiska författare; i övrigt var den polska lyriken, särskilt under det första decenniet efter kriget, livsbekakande och Polens nya politiska situation lovsjungs.

Så småningom började emellertid även andra bli allmer medvetna om faran att hänge sig åt politiska och ekonomiska drömmarier under det att övriga Europa befann sig i ett svårartat krisläge. Som exempel på denna nyfödda kritiska inställning kan nämnas Tuwims diktsamling *Zigienarbibeln* (Biblia cygańska), 1933.

Milosz' första diktsamling öppnas med *Till pengars ära* (Na cześć pieniądza), en dikt om mammonkulten och maktbegäret. Nästa dikt *På morgonen* (Rano) handlar om brödbristen bland de fattigaste. Industrialismens snabba expansion kommenterar Milosz i dikten *Mot dem* (Przeciwko nim) samt i *Diskus* (Dysk). Medan Tuwim intar en hänfull inställning till de rådande förhållandena, flyr Milosz' lyrika jag till ett sagoland med orörd natur, blomsterängar, vingårdar och bäckar med kristallklart vatten. Mot bakgrund av författarens senare diktning får man intryck av att indignationen över samhällsförhållandena även tjänade som förväning för att kunna förflytta sig till en drömvärld. I sin "intellektuella biografi" *Jorden Ulro* (Ziemia Ulro), skriven 40 år senare, finns en passus där författaren konstaterar att han är förvånad över "den förhastade tonen" i sina förkrigsdikter: "en sådan gestaltning orsakade en förtvivlad disproportion mellan det innehåll jaget ville uttrycka och de bilder som det ville klä sig själv i."

Under åren 1934–1935 studerade Milosz i Paris och efter hemkomsten publicerade han sin andra diktsamling *Tre vintrar* (Trzy zimy). Hans åsikter betraktades av myndigheterna som vänstervridna och han tvingades lämna Vilno. Senare arbetade Milosz i Warszawa på Polsk Radio. Vid andra världskrigets utbrott anslöt han sig till motståndsrörelsen och samarbetade med den underjordiska pressen. Han

föreläste dessutom på hemliga litteraturmöten om utländska och polska författare, däribland S. I. Witkiewicz och L. Tolstoj. Sina krigsdikter undertecknade Milosz med täcknamnet Jan Syruć.

I den år 1945 utgivna diktsamlingen *Rädningen* (Ocalenie) uppvisar Milosz en livssyn som är mycket olik den för efterkrigstidens Polen karakteristiska stämningen av patriotism och heroism. Kriget har hos poeten framkallat reflexioner över skuld känslan att han själv råkat överleva medan andra fick dö. I dikten *Förordet* (Przedmowa) ställer han t ex frågan om de överlevandes rätt till de dödas förlåtelse. Det meningslösa döandet hade berövat Milosz – poeten – tron på de flesta av hittills vedertagna värden, t o m tron på fosterlandsskärleken. Efter kriget försöker människorna återfå sitt lugn genom att hylla fosterlandet men detta försätter dem, menar Milosz i *En fattig skald* (Biedny poeta), endast hundra år tillbaka i tiden, till 1800-talets stämningar. Som en förutsättning för människans fortsatta existens ser författaren nödvändigheten av att de döda glöms:

Hur skall jag kunna bo i ett land,

Där mina fötter stöter på benen

Av de icke begravnade, våra närmaste?

I Warszawa (W Warszawie)

Polens andre store nutidsskald, Tadeusz Rózewicz, uttrycker något snarlikt i dikten *Till den döde* (Do umarłego) från samma tid:

Det är vad jag gör. Jag lever

Och intet är mig så främmande som du
döde vän.

Men i denna diktsamling har Milosz även tagit med dikter av en helt annan karaktär. I dem målar han upp en lång rad små miniatyrer med motiv från en idyllisk barndomstid där modern är sysselsatt med hemarbete, fadern i trädgård, syskon och kamrater leker, allt i bjärt kontrast till krigets helvete. Hemmet är kringgårdat av blommor och i bakgrunden skymtar litauiska åkrar, skogar och sjöar. Några av dikterna i denna samling bär den gemensam-

Czesław Miłosz i Uppsala 1980. Foto: Bertil Reijbrandt.

ma titeln *Världen* (Świat) och bör kanske särskilt uppmärksammas då de förmedlar poetens tydligt empiriska syn på livet. Kanske har krigets grymma realitet tvingat författaren till en sådan åskådning? Begreppet "tro" ändrar t ex sin ursprungliga betydelse och blir lika med "erfarenhet". I dikten *Tron* (Wiara) tror han bl a på en sten först när den sårar honom i benet. Hoppet finns inte förrän man konstaterat dess existens med synen, känslan och hörseln, säger poeten i dikten *Hoppet* (Nadzieja). Kärlek betyder i dikten med samma namn – att behärska konsten att se på sig själv med distans "som om man tittar på ett främmande föremål". Jaget är i dessa dikter ett barn och kanske de nya omvända föreställningarna inget annat är än en flykt till den trygga barndomen.

Den första diktsamling som Milosz publicerade efter att år 1950 ha bestämt sig för att inte återvända hem från Paris, där han tjänstgjorde som polsk kulturattaché, var *Dagens ljus*

(Światło dzienne), Paris 1953. I förordet förklarar författaren den dubbla betydelse som ligger i titeln: hans poesi skall för första gången komma ut i dagsljuset och poesi kan för honom nu mer vara dagens än nattens verk.

Även här finner man reminiscenser från kriget, vilket kan förklaras med att några dikter är av tidigare datum. Genom sina grymma lagar hade kriget ställt människan inför ett moraliskt prov. Milosz dramatiserar ett självutplånande resonemang:

Vi tätade dörrarna till gaskamrarna, vi stal
bröd
i vetskap om att nästa dag skulle bli värre
än den föregående.

Ett barn av Europa (Dziecie Europy)
övers. L. Kjellberg.

Denna fråga om vem som egentligen bär ansvaret ställdes även av Jerzy Andrzejewski i novellsamlingen *Natten* (Noc) från 1945 och

delvis också i *Aska och diamanter* (Popiół i diament) från 1947. Hos Andrzejewski är det självbevarelsedriften som under vissa särskilda omständigheter tvingar människan att bryta mot de mest grundläggande etiska normerna. Han fördömer därför ingen. Hos Milosz blir instinkten att överleva till ett kallsinnigt resonemang och i självironisk triumf ansluter han sig solidariskt till de skyldiga, de överlevande, för att gemensamt med dem rannsaka sitt samvete.

Vår ondskefulla klockhet har inte sin like på jorden.

Det bör anses bevisat att vi är bättre än de andra, andra, de lättrogna, hetsiga och svaga, som föga skattade sitt liv.

Ett barn av Europa

I sista delen av *Dagens ljus* framträder Milosz mer tydligt som en författare i exil. I några dikter finner vi vackra fosterlandsbilder (Jules budbärare (Kolodnicy), *Zulawy*), i andra förekommer en känsla av främlingskap. I det grymma men samtidigt sköna och mänskliga Paris bränner en ros emigrantens hjärta:

För priset av kött och vin

För priset av förolämpningar

För priset av ett hopp.

Här ryms även poeten indignation över de politiska förhållanden som tvingade honom i landsflykt. Det vållar inga större svårigheter att i *Du som sårade* (Ty który skrzywdziłeś) identifiera Stalin. Han varnar tyrannen:

Även om alla skulle dig hedra

Dygd och vishet dig tillskrivas,

Och guldmedaljer smidas till din ära,

Är de glada för varje dag de får överleva.

Njut aldrig av tryggheten. En skald kommer att minnas.

Du kan döda honom – en ny föds i hans ställe.

Allt skall antecknas, gärningar och samtal.

Den socialistiska realismens förödande verk kan få en poetisk skildring i dikten *Poeten* (Poeta). Man vill att en författares dikt inte skall strida utan istället "vara en nyttig lek för folket". Och när kirurgen tar hand om poeten säger han:

Vi vill alls inte göra dig något ont,

Vi öppnar bara smärtfritt ditt bröst,

Och plockar ut de glödande kolen.

Inbjuden av universitetet i Berkeley i Kalifornien att föreläsa om polsk litteratur för Milosz 1960 till USA, där han sedan kvarstannade som professor vid Slaviska institutionen.

Diktsamlingen *Den förtrollade Gucio* (Gucio zaczarowany) från 1965, även den utgiven i Paris, består av reflexionsdikter av olika karaktär, men ofta, som i titeldikten, hämtar författaren bilder från barndomen. I *Språket har förändrats* (Zmienil się język) resonerar han om de förändringar språket oavbrutet genomgår. De som talade på ett visst sätt är ju "jämna med marken", som t ex de mus-taschprydda gubbar vilka klappade sina hästar när den då 10-åriga pojken såg dem. En vision av en smutsig, fattig stad, med människor som aldrig blir förvånade över det som händer skildrar poeten som ett helvete och mottot är taget från E. Swedenborgs realistiska föreställning av infermostaden, *På andra sidan* (Po drugiej stronie). Ur dagens synvinkel är dikten *Trzy rozmowy o cywilizacji* (Tre samtal om civilisationen) mycket intressant. Först beskrivs en idyll där människorna är "för renetvättade för att alls kunna känna sin egen lukt". De åter chokladbitar på teatern och är upprörda över fåraherden Amyntos' kärlek; i detta land duger ingen att göra militärtjänst – staten är dömd att gå under. Den andra föreställer ett framtida industrisamhälle där luften i det närmaste blivit otjänlig att inandas och där naturen redan är totalförstörd. I den tredje härskar tyranni och människorna känner sig ständigt vara förföljda av böddlar.

Man får emellertid inte glömma att Milosz numera bor i Amerika och naturligtvis tagit intryck av den nya miljön. En särskild del av dikterna i denna samling berör därför en helt

ny värld: Manhattan, indianlägren, prärien eler livet på en ranch, men innebörden förblir alltid lika djupt personlig. Ordet "aldrig" (*Mor berättade för mig* (Opowiedziała mi matka), eller tanken på vad som väntar människan efter döden (*En natt på prärierna* (Noc na preriach)), står i nära sällskap med sådana begrepp som "kärlek" (*Festligheternas stad* (Miasto uczty)) eller tron på den mänskliga kraften och tryggheten (*Adams barn* (Dzieci Adama)); den dystra melankolin samman-smälter på ett naturligt sätt med en okuvlig optimism och framtidstro.

En av de finaste dikterna finner vi i den år 1969 utkomna samlingen *Den namnlösa staden* (Miasto bez imienia). Författaren tar där på sig rollen av "återuppväckare" av den stad han en gång levde i, vilken nu är förfallen och bortglömd:

Vem skulle hedra en namnlös stad

där en del är döda, andra vaskar guld

eller handlar med vapen i avlägsna länder?

Författaren ställer vidare frågan varför just han valts att utföra denna uppgift? Svaret lyder att han ju är den enda som minns att personer som Anna och Darcia Druzyno en gång levde där, och nu kallar dessa människor på honom från andra sidan oceanen. I bild efter bild passerar de levande döda revy inför poetens inre syn. De är upptagna av samma sysslor författaren såg dem sist utföra, "en roddare, som senare sköts ner över England, rusar fram i sin skiff". Ibland är bilderna mer statiska och föreställer då autentiska gator i den gamla staden Vilno, affärer, kyrkor m m.

Nyckeln till förståelsen av författarens försoning med det förflutna finner vi framför allt i dikten *På trumpet och cittra* (Na trabach i na cytrze) där poeten visar den distans han behövt – i dikten symboliserad av en flygresa – för att de gamla sårn skulle läka. Men det för att de gamla sårn skulle läka. Men det verkliga lugnet och den sanna skönhetsupplevelsen finner han först genom att förflytta sig tillbaka till ungdomens värld, genom närheten av modern. Den sista raden av minnesbilder – ett storkpar i sitt bo, symbolen för den polska och litauiska landsbygden – var det som fick

poeten att i den röst han ständigt hörde "urskilja ord om förlåtelse".

Som en refräng återkommer också en strävan att få kraft att stå emot de förolämpningar en främling utsätts för. I dikten *Ju mer* (Im więcej) menar Milosz att självförtroendet borde växa i takt med mängden av förolämpningar:

Ju fler gånger du om dagen blir förolämpad

Ju löjligare kronor kläds ditt huvud med

...

Ju mer medkänsla, hån, föargelse och beskyllningar,

Desto mer kan jag vara säker på en sak,

Att du verkligen är en Alfa och Omega.

En poet äger den speciella egenskapen att han finner sin styrka i att författa. Ett ständigt diktande är för poeten "ett sätt att överleva" säger Milosz i dikten med samma titel, men förutsättningen är att det sker på modersmålet. Modersmålet är hans fosterland och det är hans kontaktlänk med "de goda människorna, vore de så bara tjugo, tio, eller ännu ofödda", läser man i *Mitt trogna modersmål* (Moja wierna mowa). Men samtidigt är författaren medveten om att tjänsten måste vara ömsesidig. Han skall därför försöka rädda sitt språk från att förstöras genom att bruka det och skapa konstverk på det:

Mitt trogna modersmål,

kanske är det ändå min sak att rädda dig; också framgent ska jag ställa skålar med färg,

ljusa och rena, om möjligt, framför dig.

Ty i olyckan behöver man

ett visst mått av ordning eller skönhet.

Mitt trogna modersmål

övers. Knut Ahnlund och Katarina Gruber

Under 1970-talet gav Milosz ut ytterligare en diktsamling *Där solen går upp och där den går ner* (Gdzie wschodzi słońce i kedy zapada), Paris 1974.

Milosz skriver sina dikter på polska och på detta språk publiceras de även utomlands, främst i Frankrike. Denna, skulle man nästan

vilja säga, för en författare paradoxala situation, en situation som särskilt för en poet varit i högsta grad ogynnsam, har fått en lyckosam epilög.

Avslutningsvis citeras författarens eget svar på denna gåta, taget ur den 1977 skrivna *Jorden Ulro*:

att följa handens fria rörelse... är detta möjligt? Men framför allt gäller det att glömma att det finns andra läsare än polska, och att endast skriva på polska för polska läsare. Detta är ett av de viktigaste och svåraste problem man ställs inför när man bott utomlands under många år: att koppla bort den tanke som ständigt tränger sig på: hur skulle denna mening se ut på engelska, vad skulle en främmande läsare förstå av dessa ord? Jag tål inte att skriva på ett främmande språk...

I vilket fall som helst tillhör jag den polska litteraturgemenskapen – och ingen annan.

I början av december 1980 utkom det första svenska urvalet av Milosz' lyrik på Brombergs förlag. Volymen bär titeln *Möte* och rymmer 29 dikter tolkade av Sveriges främsta översättare från det polska språket: Nils Åke Nilsson, Lennart Kjellberg, Katarina Gruber och Knut Ahnlund samt Eva Bruno som haft en engelsk förlaga vid sin översättning.

På svenska har hittills följande utkommit av Czesław Milosz:

Själär i fångenskap. Natur och Kultur 1956, nyutg. 1980, c:a 85:-

Issadalen. Brombergs 1980, c:a 85:-

Möte. Dikter. Brombergs 1980, c:a 60:-

Jag är här. Essäer. Brombergs 1980, c:a 80:-

Pappersklipp "Leluja" av Helena Fak från Czarnotrzew, 1948.

Fem dikter av Czesław Milosz

Till Svensk-Polska Föreningens Milosz-afton 10.11.1980

I tolkningar av Lennart Ilke

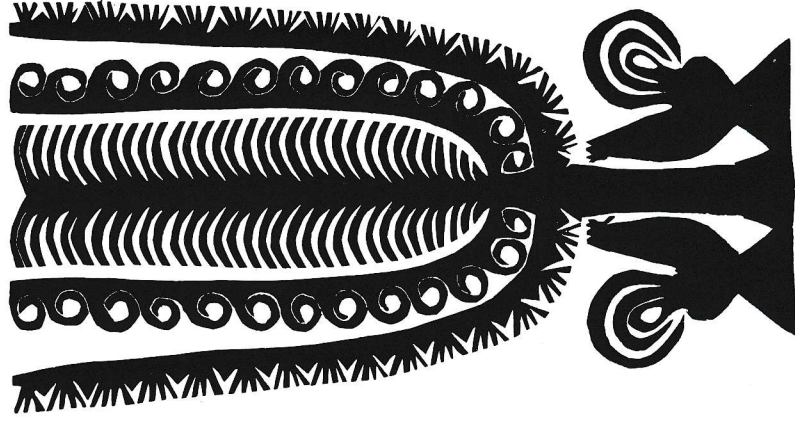
En gåva

En sådan lycklig dag.
Dimman lade sig tidigt och jag arbetade i trädgården.
Kolibrierna svävade över kaprifolens blommor.
På jorden fanns ingenting jag skulle velat äga.
Jag kände ingen vörd att avundas.
Vad ont som hänt, hade jag glömt.
Jag skämdes ej att tänka på vem jag var.
Jag kände ingen som helst smärta i kroppen.
När jag rätade på mig, såg jag himmelsblått hav och segel.

Jag valde inte Kalifornien

Jag valde inte Kalifornien. Det gavs mig.
Vad har en nordbo att göra i utbränd ödemark?
Grå lera, torra flodbäddar.
Halmfärgade kullar och klippformationer
Lika juratidens ödlor: sådan är för mig
Själen i denna trakt.
Och dimman som väller in över detta från oceanen,
Och befruktat grönskan i dalgångarna,
Den taggiga eken och tistlarna.

Var är det sagt, att vi har rätt till vår käresta-jord,
Att vi ska dyka i dess floder, så djupa och rena,
Och flyta fram, burna av livgivande strömmar?

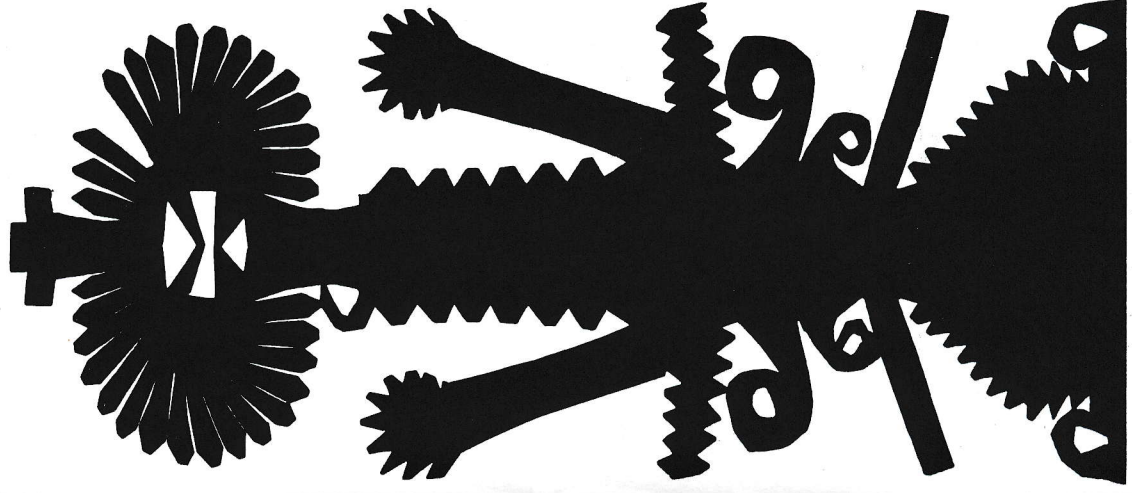
Floderna blir mindre

Floderna blir mindre. Mindre blir städerna. De vackra trädgårdarna
Visar vad vi förut inte såg, vanskapt blad och damm.
När jag första gången simmade över sjön, tycktes den mig enorm.
Stode jag där idag så vore den som en tvålkopp
Mellan enarna och inlandsisens klippblock.
Skogen kring byn Halina var urskog för mig,
Med sin doft av den sista nyligen dräpta björnen,
Fast fälten lyste fram mellan träden.
Det som var individuellt blir bara en variant på det allmänna mönstret.
Medvetandet förändrar även i drömmen de första färgerna.
Anletsdragen upplöses som på en vaxdocka lagd på elden.
Och vem nöjer sig med bara en människas ansikte i spegeln?

Undergång

En människas död är som undergången av en mäktig stat.
Som haft stridbara arméer, ledare och profeter,
Och rika hamnar, och fartyg på alla haven,
Men nu inte kommer någon till hjälp, och inte ingår förbund med någon.
Ty dess städer är tomma, och folket i förskingring.
Tistlar täcker dess jord, som en gång gav rika skördar,
Dess kall är bortglömt, och språket förlorat,
En dialekt i en avlägsen, otillgänglig bergsby.

Pappersklipp "Litet träd", 1902.

Så litet

Det var så litet jag fick sagt.
Så korta dagar.

Korta dagar,
Korta nätter,
Korta år.

Det var så litet jag fick sagt.
Jag hann inte.

Mitt hjärta blev uttröttat
Av hänförelse,
Av förtvivlan,
Av iver,
Av hopp.

Leviatans käftar
Slöt sig om mig.

Naken låg jag på stränderna
Av obefolkade öar.

Jag drogs ner i avgrunden
Av världens vita valfisk.

Och nu vet jag inte längre
Vad som var verkligt.

Barnbibliotekets begynnelse – ett shanty

av Åke Åberg

■ När Karl-Oskar och Kristina kom till sjön Ki-Chi-Saga för att bosätta sig, började de med att uppföra ett enkelt skjul, ett *shanty*. Där bodde de medan de röjde land och byggde sin riktiga bostad. På samma sätt är det med denna artikel. I väntan på den riktiga skildringen av barnbibliotekets historia har Åke Åberg tecknat en skiss. Trots sitt lilla format innehåller den en bred redogörelse för pionjärens insats. I slutet av artikeln drar Åke Åberg upp de diskussioner som förts kring folkbildningsarbetet i Sverige från sekelskiftet och fram till våra dagar.

Åke Åberg är lektor vid Bibliotekshögskolan i Borås, och har tidigare medarbetat i Förr och Nu 4/79 med artikeln "Från Luther till Libris – folkbibliotekens historia i Sverige".

"Bibliotek för barn! hör jag någon oförstående utropa, hvad ha barn i bibliotek att göra? Den som så yttrar sig visar därigenom endast, att han icke förstår att uppskatta hvarken böcker eller barn."

VALFRID PALMGREN

Det är ett citat ur Valfrid Palmgrens propa-

gandaskrift för folkbibliotek efter amerikansk modell, Biblioteket – en ljuvhärd, publicerad 1909. Aldre än så, eller mycket äldre än så, är inte tanken på barnbibliotek, alltså tanken att det är ett samhälleligt intresse och ansvar att hjälpa barn till upplevelse och information genom böcker, och alla barn, utan filantropiska eller ideologiska bisyften.

Åke Åberg.

Valfrid Palmgrens mycket spridda skrift var den första riktigt medvetna signalen i en kampanj för barnbibliotek i denna moderna mening i vårt land. I den kampanjen ingick också en rad föredrag och uppsatser, en större resenberättelse från USA, Bibliotek och folkuppföstran, likaså 1909, samt slutligen som resultat en enmansutredning, Förslag angående de åtgärder som från statens sida böra vidtas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, 1911. Förslaget antogs 1912 och bestämde statens relationer till folkbiblioteken ända till 1965. Bibliotekens egna mål och idéer bestämmer det i mycket alltjämt. I december 1911 öppnades också ett av Valfrid Palmgren organiserat – tillsammans med några andra damer av kulturintresserad borgarklass, men under hennes självklara kommando – organiserat Stockholms Barn- och ungdomsbibliotek. Det är vårt första moderna barnbibliotek och vårt första moderna folkbibliotek över huvud.

Naturligtvis fanns det något före henne. Valfrid Palmgren hade intelligens, viljestyrka, självförtroende och charm, sådant som pionjärer ska ha, och hon har kanske, som framgångsrika pionjärer ofta gör det, kommit att dominera fältet oöverbörigt. Hennes vederskare beskylldes henne ibland för orättvis skärpa i debatten och t o m för – i början – okunighet om den svenska biblioteksrörelsen och därför också undervärdering av vad som gjorts före henne. Innan vi mer kategoriskt fastställer hennes insats, måste vi avvakta mer forskning i de svenska folkbibliotekens och barnbibliotekens historia.

SOCKENBIBLIOTEK

I USA, som jämte England är barnbibliotekens ursprungsland, hör deras framväxt samman med immigration och industrialisering, samt med en viss fördomsfrihet i ett nytt land. De snabbt växande storstäderna fick slumområden med fattiga industriarbetare. Även barn arbetade utanför hemmet, från tioårsåldern eller tidigare. Några fritidsproblem hade dessa barn alltså inte, men det blev nödvändigt att sörja för deras moraliska och sociala fostran. Man såg denna uppgift som en filantropisk och

utilitisk, och argumenten kunde – kanske omedvetet, i varje fall efter komplicerade mönster – flyta ihop på ett cyniskt vis: eftersom skolan så tidigt släppte barnen ut i arbetslivet, måste den kompletteras med andra inrättningar för att i tid bibringa de unga lämpliga åsikter och attityder. Så fann man det nödvändigt att öppna de vuxnas bibliotek även för barnen eller att starta fritidshem, arbetsstugor och lärum särskilt för dem. Utvecklingen gick hastigt. De barnbibliotek som Valfrid Palmgren såg 1907 – hon såg väl de bästa – med stora bokbestånd, trivsamma lokaler, utbildad personal, sagostunder, läxhjälp, undervisning i böckernas utnyttjande, depåer i fabriker etc., var högst något decennium gamla.

Sverige hade en äldre historia än USA, men vår utveckling var inte så långt hunnen. Landet var fattigare och det typiska samhället hos oss var landsbygdens eller möjligen småstadens, med de begränsningar i fråga om möjligheter till bokförsörjning åt både vuxna och barn som följde därav.

Sockenbiblioteken, som hade en något konstlad blomstring under 1800-talets mitt och åren närmast därefter, ville egentligen förse allmogens med läsning efter skoltiden, för att hjälpa den att bevara sina skolkunskaper. Men de sköttes ofta av läraren och var inte sällan placerade i skolan. Gränsen mellan sockenbibliotek och skolbibliotek var ofta svår att dra, både formellt och i praktiken. Som sockenbibliotek, avsedda för vuxna, blev de en besvikelse, däremot hör vi ibland, som ett klagomål, att de i stället användes av barnen.

Likväl var de inte just barnvänliga. Verner Söderberg, som 1901 på uppdrag av studentföreningen Heimdal inventerade sockenbiblioteken, anmärker att "ungdomsböckerna äro i de flesta fall särdeles fåtaliga." Klassiska ungdomsböcker som Robinson Kruse, Topelius, Läsning för barn och H C Andersens sagor saknas ofta. Detta kan bero på bristande kunskaper eller på bristande kontakt med bokhandeln, men orsaken kan också vara en medvetet puritansk inköpspolitik. 1863 klagar en folkskoinspektör från Värmland över att man där inköpt sådana förkastliga böcker som "åtskilliga sagor och äfventyr", och tidens

centralt utgivna mönsterkataloger som vägledning vid bokvalet är oftast mycket sparsamma med barnböcker. Några få exempel finns dock redan i en katalog från 1836 och än fler från 1878. Den liberale folkbildningskampanjen P. A. Siljeström förordar i en uppsats 1854 inte bara skönlitteratur utan även ungdomsböcker, och i inledningen till en anonym katalog från 1865 talas varmt för sagor, legender och Tusen och en natt.

En icke avsedd tillgång för de läshungliga barnen blev med tiden sockenbibliotekens vida att man släppte in okontroversiell underhållning. Därigenom fick barnen möjlighet att läsa mycket av Hugo och Dumas, Marryat och Cooper, Dickens och Ingemann, Topelius. Fältskärns berättelser, Starbäck, J O Åberg.

Ett exempel på att även de efterblivna sockenbiblioteken kunde ge barnen näring för fantasi och känsla ger den i nykterhetsrörelsen verksamme bondeförfattaren Pehr Johnsson, f 1873, från sina pojkar i nordöstra Skåne. Sockenbiblioteket förestås av den gamle läraren, som också bundit böckerna och skrivit en katalog över dem – den hängde på en spik innanför dörren. Biblioteket hade gott om religiösa böcker – dock inte den farlige Waldenström – men också Tegnér, Runeberg, Topelius och Geijer, Fryxells historieverk och ett rikt urval av Pehr Thomasson. Den senare lästes i bondstugor, torpstugor och drängkammrar och diskuterades på kalasen och i arbetet. Pojken klagar inte fastän den enda barnbok som omtalas är Onkel Toms stuga.

Efter att ha läst igenom hemmabiblioteket vandrar han halvmilen till grannsocknen för att mot en årsavgift av femtio öre låna även där. Också dess bibliotek förestås av läraren under prostens kontroll. Här finns ett gott urval romaner, av Fredrika Bremer, Emilie Flygare-Carlén, Lea, Blanche och andra, men även sagor som Läsning för barn, Andersens sagor och Tusen och en natt. Varken censur eller vägledning omtalas, men åtminstone det förra förekom naturligtvis, om inte berodde det nog mer på okunighet och slapphet hos bibliotekarien än på frisinne. Från Rolfstorp i det schartauanska Halland berättas det att lä-

Valfrid Palmgren vid doktorspromotionen 1907. Bild: Stockholms Stadsbibliotek.

rarinnan-bibliotekarien strukit över omoraliska stycken och fula ord i böckerna – meddelaren anmärker surt att för sådant fick låntagaren böta. En fjortonårig smålänning fick inte låna Oliver Twist för prästen: "det är ingen lämplig litteratur för en konfirmand", och i Borås föredrog barnen att bejånas av den generöse bibliotekarien framför av hans strängare syster. En konsekvent rådgivning kommer först med de yrkesutbildade bibliotekarierna.

Mer problematiska besökare än den bokglade Pehr Johnsson kan man ana sig till i Visby. Dess bibliotek hade, med bakgrund i stadens högborgerliga traditioner, grundats av stadens damer – landshövdingenskan var självskriven ordförande och prinsessan Eugenie på Fridhem beskyddarinna – och deras döttrar, biträdda av sina kavaljerer, svarade för utlåningen. 1885 måste man emellertid tillfälligt inskränka lånerätten till "qvinnliga låntagare och vuxna män". Det måste ha varit ett bitert

Stockholms Stadsbiblioteks söderfilial 1928 fotograferad av A. Malmström.

Bild: Stockholms Stadsbibliotek.

beslut, ty allt talar för att de busande pojkarna lånade mer än flickorna. Dessa satt hemma och hjälpte mamma.

Barnens boklåning hämmades inte bara av brist på böcker och av långa avstånd. Därill kom den nimbus av vördnad, utstrålade från prästen och läraren, som omgav biblioteket. En dam från Ålem i Kalmar lån berättar att hon efter konfirmationen fick övergå från skolbiblioteket till de vuxnas bibliotek, som även det sköttes av hennes lärare. Biblioteket stod i kyrkans sakristia, på hyllor så höga att man måste ha stegar för att nå den översta raden. Men hon hade aldrig vågat be sin fruktade lärare att få låna stegen, och hon visste fortfarande inte vad det ställt för böcker högst uppe.

I storstäderna motsvarades sockenbiblioteket av församlingsbibliotek. De var avsedda för alla församlingsbor men besöktes till stor del av barn. En statistik från 1910 för Katari- na, Maria och Johannes församlingsbibliotek i Stockholm visar att av låntagarna resp 20, 30

sofiprofessor John Landqvist, född 1881 i Katarina i Stockholm och son till en socialt intresserad präst som t o m grundade församlingens folkskolebibliotek, lånade inte böcker i församlingsbiblioteket. Eva von Zweibergk, född Alkman 1906, göteborgska, journalist och barnbokskunnig, var dotter till en radikal tidningsman, men hon använde aldrig Dickenska folkbiblioteket. Av de författare som Gurli Linder intervjuar om deras barndoms- läsning är det bara en som nämner ett folkbib- liotek. Lanthon Karl Erik Forsslund, född 1872, hade lärt känna CIL Almqvist i Ljus- narsbergs sockenbibliotek.

FOLKRÖRELSEBIBLIOTEKEN

När under 1800-talets andra hälft bönder och arbetare började kräva en bildning av an- nat slag än den som överheten ansåg lämplig för dem, i form av sockenbibliotekets bokbe- stånd, måste de som bekant ta saken i egna händer. Så växte under stora svårigheter folk- rörelsebiblioteken upp: nykterhetsrörelsens, arbetarrörelsens och, som de äldsta men minst

utforskade, väckelserörelsernas. Alla rörel- serna var medvetna om betydelsen av att ge- nom läsning fostra även barnen i rörelsens ideologi, men denna vilja ger inte så starka uttryck i biblioteken som man kunde vänta.

Väckelserörelsen utgav och spred som bekant flitigt sin klart avgränsade art av barn- och ungdomslitteratur, även genom att bilda bib- liotek – en verksamhet som måste ha betytt oerhört för vårt folks tänkande och värdering- ar och som återstår att utforska. Nykterhets- folket hade barntempel med små bibliotek, och dess ledare, Oscar Olsson "med skäg- get", talade ivrigt för barnavdelningar i rörel- sens bibliotek. Dess mönsterkataloger har även barnlitteratur, och inte bara snävt nyk- terhetsinriktad sådan. Men inte heller för den- na rörelse var barnbiblioteket någon riktig hjärtesak. Även gentemot nykterhetsfolket blev det en huvuduppgift för kommunbibliote- ket, vid centraliseringarna på 1940–50-talet, att bygga upp en barnavdelning.

Särskilt intressant är arbetarrörelsens för- hållande till barnlitteraturen. Man hade sina egna antikyrkliga söndagsskolor, man hade

sagostunder och barnfester med utflykter och amatörteater, och det fanns ABF-bibliotek med större eller mindre barnavdelningar. Men vanligt tycks det inte ha varit. Rörelsen var fattig och måste inrikta sina bokinköp på de åldersgrupper som omedelbart skulle ta upp striden om makten i samhället, framför allt de unga i studiecirkelarna. För barnen fanns ju i alla fall skolbiblioteken. Och liksom rörelsens stränga krav på kvalitet och nytta kunde göra den kritisk mot skönlitteratur för de vuxna, så kunde den ibland vara det än mer mot barn- böckernas fiktion, med dess värdjan till fantasi, känsla och spänning. Det ligger något nedlåtande i orden när Fredrik Nilsson, den beröm- de ledaren för Stockholms arbetarbibliotek, på sin tid ett av Sveriges allra bästa bibliotek, år 1902 säger om barnens önskemål:

"Pojkar och ungdom i allmänhet gilla natur- ligtvis ingenting annat än sagor och berättelser och främst af allt äfventyrsskildringar, af hvil- ket efterfrågan är mångdubbelt större än till- gången är eller någonsin kan blifva."

Slutligen kan man tänka sig ideologiska hin- der. Den existerande barnlitteraturen hade gott om titlar vars innehåll passade utmärkt för både väckelserörelsen och nykterhetsrö- relsen – hur barnen såg på dem är en annan fråga. Men arbetarrörelsen stod inför ett tom- rum. Vuxen skönlitteratur med innehåll efter rörelsens ideal kunde man finna i den sam- hällskritiska 80-talstraditionen, plus en spar- samt framväxande egen arbetarlitteratur. Men socialistisk barnlitteratur existerade knappast – den lilla produktion som rörelsen själv åstad- kom, bl a i sin press, räckte inte långt. Inte ens barnen ifrån Frostmojället från 1907, en av de få barnböcker från tiden vari fattiga barn verk- ligen är subjekt och bärare av författarens en- gagemang, har väl med sina privatiserande lösningar kunnat godkännas. Arbetarförfatta- rinnen Hertha Wirén berättar i en intervju för Bibliotekshögskolans elever om sin barndoms sagoläsning. Hon läste om prinsar och prin- sessor men hade dåligt samvete för det. "Re- dan då var jag väldigt republikan". Det kan vara efterrationalisering, men den bit av san- ning som kan ligga i orden antyder möjligheter till en konflikt mellan barnböckerna och en

rättrogen arbetarbibliotekarie.

Att det ringa inslaget av barnböcker i ABF-biblioteken inte beror på bristande intresse för barnens läsning är emellertid fullt klart. Där-om vittnar inte minst socialdemokratiska ungdomsförbundets kampanj mot smutslitteraturen sedan 1907, jämsides med folkskollära-erna men före borgerlighetens Folkbildningsförbund och Centralförbundet för socialt arbete.

STUDENTERNA

Som förmedlare mellan samhällets folkbildning och folkrörelsernas stod sådana organisationer av akademiker som Arbetarinstituten, Uppsalastudentföreningarna Verdandi och Heimdal och deras motsvarigheter i Stockholm, Göteborg och Lund, samt Folkbildningsförbundet. Dessa anordnade föreläsningar och utgav populära skrifter men de bedrev också bokpropaganda och bokspridning, med vandringsboklådor och mönsterkataloger, och i dem förekom även ett rikt och välvalt bestånd av barnböcker. En riksdagsman från Riddarhyttan i Västmanland, född 1895, som till en gruvarbetare, berättar att han fick sin första kontakt med barnlitteratur genom ett vandringsbibliotek som prins Eugen, Folkbildningsförbundets aktiva ordförande, skänkt åt hans hemsocken. Där läste han som elvaåring Äfventyrens värld, Ingemanns Valdemar Sejr och Viktor Rydbergs Vapensmeden. Den sista begrep han inte. Och det var Folkbildningsförbundet som 1914 sände en boklåda till bondpojken Vilhelm Moberg i Al-gutsboda i Småland – det var då han skrev in de döda på kyrkogården i lånejournalen för att få en ordentlig statistik. Folkbildningsförbundet grundade också läsestugor i Stockholm för både vuxna och barn. De hade naturligt nog en filantropisk karaktär av värmestuga – Zorn hade ritat deras möbler i bastant dalastil, man riktigt känner hur de ska hålla för grova arbetarbakar. Gurli Linder sammanställer dem naturligt med de amerikanska barnbiblioteken och lägger "vår välgörande allmänhet på hjärtat" att utveckla dem till "läsestugor för fattiga barn". Den mer klarsynta Valfrid Palmgren bekämpar dem däremot obarmhärtigt som hinder på vägen till kvalitetsbibliotek "för alla".

KOMMERSIELLA LÅNEBIBLIOTEK

I nästan alla städer fanns det ännu en typ av bibliotek som kan ha betytt något för åtminstone företagsamma och läshungliga barn från något så när välbärgade hem. Det var de kommersiella lånebiblioteken, riktade till medelklassen – de hade sjunkit socialt från sin storhetstid i början av 1800-talet. De var väl inte avsedda för barn, men deras okontroversiella bestsellers lånades naturligtvis även av barnen. Zacharias Topelius berättar hur han omkring 1830 som skolpojke i Uleåborg, inackorderad hos en farbror, läste i sina fastrars lånebibliotek. "Men gamla fastrar äro sällan stränga väktare för sina gunstlingar, och en farbror, som har mycket annat att tänka på, är det ej heller. Mina besök hos de kära gamla fastrarna, där plåtpannan ofta nog hördes fräsa i spiseln, blevo snart täta och dagliga. Vad där icke fick föras hem över gården, det lästes på stället. Jag läste otroligt mycket, jag slukade allt njutbart och onjuttbart i dessa tusen volymer, först rövarromaner, sedan hela bränten av Lafontaine, Schopenhauer, Kotzebue och deras gelikar; därefter Dalin, Leopold, Kellgren och andra poeter, sedermera allt vad där fanns av historiskt innehåll ända till den torre Hallenbergs ännu torrare noter till Gustav II Adolfs historia. Jag minns icke någon annan bok, som skulle ha motsatt denna glupande läshunger än Youngs "Sömlösa nätter"; de trotsade alla mina försök, jag kom icke längre än några sidor i dem."

Några decennier yngre är en skildring från ett liknande bibliotek i Västervik. Man bör ge akt på den pedagogiska ambitionen hos bibliotekarien – en mamsell av pauvre honteuse-typ – men också den aura av löjlighet som snart kom att omge dessa bibliotek. Böckerna ligger i högar på golvet, katalogen är handskriven, i hemsydd gräppapperspärm, bibliotekariens klappar och syr ihop trasiga böcker och kompletter saknade slutblad med att skriva till: "Allt väl i slutet", "Slutet gott", eller "Till läsarens glädje utföll allt väl". I strid med sina egna intressen varnar hon sina kunder för att läsa för fort. "Därför blir ingen behållning, ingen behållning."

Birkagårdens barnbibliotek i Stockholm fotografierat av Axel Holmström. Bild: Stockholms Stadsmuseum.

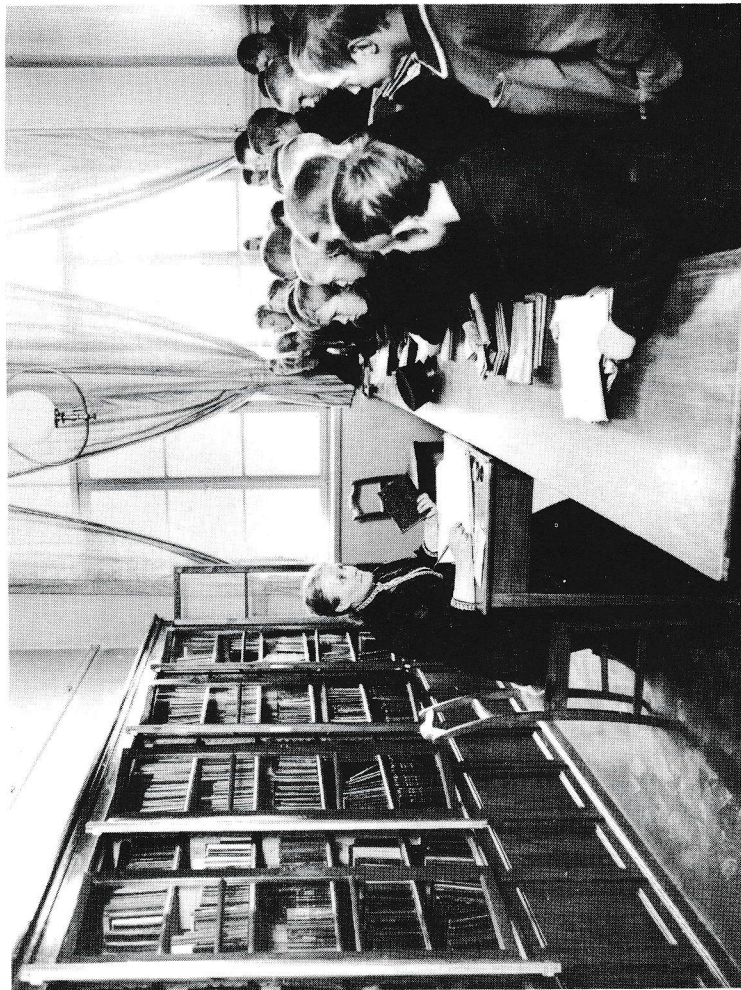
"Särskilt hade hon omsorg om barn och ungdom. Det var inte värt att de själva ville välja i Ullas katalog, föll valet inte mamsell Ulla i smaken, sade hon blott: "Den eller den boken är utlånad till en sjöfarande och det står (med en liten suck) i Guds hand om jag mer får tillbaka boken." – En vetgiring flicka försökte få låna "De sju dödssynderna" av Eugene Sue, men fick aldrig mer än boken på "Fråseriet", "ty det är oskyldigt, barn."

SKOLBIBLIOTEKEN

Äldre än folkbibliotekens barnavdelningar är skolbiblioteken. De hade ju en redan etablerad institution att utvecklas inom. För skolkraftens livliga läspedagogiska debatt, vars flesta deltagare var eller hade varit lärare, är det oftast de och inte barnbiblioteken som står som den naturliga offentliga resursen. Men inte heller skolbiblioteken är särskilt gamla. Forna dagars skola var som bekant strikt uppdelad i två linjer: läroverk (och flickskola) samt folkskola. Läroverket, och kanske än mer flickskolan, gav en rätt god humanistisk

allmänbildning, med estetiska inslag. Det skedde framför allt genom modersmålsämnet, som vuxit fram under 1800-talets andra hälft. För bredvidläsning men också för god underhållning behövde man i dessa skolor lärungsbibliotek med populär facklitteratur och modern och klassisk skönlitteratur. En pionjär för sådana var Artur Hazelius, Skansens skapare, vilken redan i början av 1860-talet som modersmålslärare vid den modernistiska Nya elementarskolan i Stockholm fick till stånd ett elevbibliotek där, med bl a de svenska klassikerna, Tegnér, Geijer, Atterbom och Runeberg. De flesta lärungsbiblioteken är dock betydligt senare.

Många av de äldre läroverken hade visserligen sedan länge skolbibliotek, som kunde gå tillbaka till medeltida kyrkbibliotek, men de var mest avsedda för lärarna och förfärdade och som det heter hos Siljeström "av föga värde för undervisningen". De innehöll inte mycken skönlitteratur och nästan aldrig någon barnlitteratur. I Västerås bytte man bort unika dyrbarheter för att bygga upp ett fungerande

Skolbiblioteket i Matteus folkskola i Stockholm omkring 1910. Bild: Stockholms Stadsmuseum.

elevbibliotek.

Folkskolans undervisning var länge begränsad till kristendoms-kunskap och den därtill erforderliga läskunnigheten. T o m konsten att skriva och räkna för att inte tala om historia, geografi och naturlära, sågs länge med misstro. Under 1800-talets andra hälft trängde emellertid kravet alltmer igenom att även allmogens barn skulle få en medborgerlig och allmänt personlighetsdanande bildning. Så infördes för bredvidläsning läseböcker. 1868 kom Läsebok för folkskolan, som fr o m 1890-talet utkom i nya, gradvis liberaliserade utgåvor och efter sekelskiftet t o m fick konkurrens av humanistiska, nästan skönlitterära verk som Selma Lagerlöfs Nils Holgersson och Heidenstams Svenskarna och deras hövdingar. Kulturradikala författare som Ellen Key och Guri Linder gav impulserna, reformpedagogiska skolpolitiker och -administratörer och seminarielärare förde dem vidare, och

förbättring tog sig också uttryck i att deras fackförening fr o m 1899 utgav och distribuerade den billiga kvalitetsserien Barnbiblioteket Saga som bildar kärnan i italgiga skol- och barnbibliotek, och de tog del i kampen 1907 och de följande åren mot Nick Carterlitteraturen.

Innan de kommunala biblioteken började fungera på allvar med 1930-talet, måste de högre skolornas lärjungebibliotek haft en oerhörd betydelse för medelklassungdomens orientering i den moderna skönlitteraturen. Men de hade svårt att frigöra sig från den pedagogiska rollen som bredvidläsning och censurerade säkert bort åtskillig viktig debatlitteratur. Från min gymnasietid i Malmö 1931–35 minns jag gymnasiebiblioteket som en rätt ålderdomlig institution, som jag övergav så snart jag upptäckte stadsbiblioteket. En lösning med rötter i ännu bokfattigare tider i början av 1800-talet, i vänkult och ordensvåsen, blev då gymnasieföreningarna. Dessa trycks ha grundats även för att en litteraturintresserad grupp gemensamt skulle kunna köpa böcker för att följa med den aktuella litteraturen. Vi känner igen mönstret från tidens många läsesällskap. Gymnasistföreningarnas diskussionsprotokoll och bokkataloger borde kunna ge inblickar i medelklassungdomens åsikter och boksmak under flera decennier.

En viss kontroll från skolans sida måste man nog räkna med även för skolföreningar- nas bibliotek – en antydning därom är den inte ovanliga seden att inbjuda sympatiska lärare som hedersledamöter eller föreläsare. Detta trycks åtminstone ha gällt folkskollärarseminarierna, där man nog var mer övervakad än i gymnasiet. Den ovan omtalade riksdagsmannen från Riddarhyttan var folkskollärare och deltog som seminarist i Linköping 1914 i att köpa böcker för elevföreningens bibliotek – ”Sveriges språk och formen” hette den. Urvalet skulle godkännas av rektor, och denne förkastade arbeten av Hjalmar Söderberg, Ola Hansson och Sigfrid Siwertz. Kritiken måste ha gällt författarskapet till farligheter som Förvillelser och Doktor Glas, Sensitiva amorösa och Målarpirater. Den sista var ifrågasatt i somliga kretsar därför att pojkarna ju

onekligen stal båten.

”PUBLIC LIBRARIES”

Sådan var läget för barns bokförsörjning vid 1900-talets ingång, när Valfrid Palmgren tog vid: rörigt, ojämnt, mest mörkt. I utkanten av fältet fanns det ljuspunkter, men inte många kan ha begripit att de signalerade om framtiden. Gamle Siljeström hade redan på 1850-talet berättat om USA:s då knappt begynnade public libraries, och 1860 påminde en radikal Helsingborgsredaktör F T Borg, som tidigare varit engagerad i bildningscirkel och arbetarförening, med någon överdrift om att folkbibliotek fanns för alla klasser i England, Tyskland och Danmark samt att ”i Nordamerikas fria stater anses folkbiblioteket lika nödvändigt i hvarje kommun, som kyrkan, skolan och sjukhuset.”

Under 90-talets ekonomiska uppsving och därmed sammanhängande nationella renässans började det svenska folkbildningsarbets efterblivenhet efter Danmarks och än mer broderlandet Norges kännas genant. Kravet på förbättringar börjar försiktigt tas upp i de sociala och kulturpolitiska programmen. Det gäller naturligtvis den gryende socialdemokratien, men det gäller också liberala och även konservativa, om inte annat så för att förebygga en hotande revolution. Och både i principdiskussioner och i direktiv och reglementen för bestämda bibliotek finner man någon gång en uttrycklig reservation att dessa inte är avsedda bara eller huvudsakligen för arbetarklassen utan *för alla*. Bakom en sådan formulering bör man ha rätt att åtminstone ibland förutsätta kännedom, direkt eller indirekt, om och gillande av de amerikanska public library-idéerna. Notiser om dessa förekommer fr o m 1890-talet i pressen, så som de förverkligats inte bara i ursprungslandet utan även i England, Tyskland och de nordiska länderna. Den mångsidiga arkitekten Ferdinand Boberg kände dem från resor i USA 1893 och 1904, och E. Bring beskriver dem i sin skrift i anslutning till biblioteksbygget i Göteborg 1897, även om han inte riktigt tycks dra konsekvenserna av dem. 1900 hade Oslo efter en tidningskampanj av en från USA hemvänd ingenjör och frikyrko-

präst fått sitt försummade stadsbibliotek. Deichmans, reorganiserat efter amerikanskt mönster, med öppna hyllor och barnavdelning, den första i Norden. I Danmark hade en läroverkslärare och skolbibliotekarie Andreas Schack Steenberg tagit folkbibliotek som sin livsuppgift och genom läsning och studieresor skaffat sig gott besked om vad som försiggick i stora världen. Både Steenberg och Deichmans nye chef, Haakon Nyhuus – som var utbildad i USA – bistod gärna sina svenska kamrater med personliga råd och med att skriva i deras tidning Folkbiblioteksbladet (grundad 1903). Båda deltog i det nordiska folkbildningsmötet i Stockholm 1901, där Steenberg höll ett föredrag om de nya ideerna. Särskilt sedan detta tryckts i Verbandsserien måste det ha sått frön runtom i Sverige.

ELLEN KEY OCH GURLI LINDER

Vilken roll barnbiblioteket spelade i denna nya giv måste förstas efterforskas bättre. Rätt stor var den i Norge, mindre i Danmark, där intresset för barnbetjäning länge kanalisades mot skolbiblioteket. Även i Sverige räknade man till att börja med att skolan var den enda lösningen. Ellen Keys kampanjer för barnläsning, i Barnets århundrade, 1900, och i Folkbildningsarbetet, särskilt med hänsyn till skönhetssinnets odling, 1906, riktar sig till hemmet, skolan och, i den mån de bedriver arbete bland barn, folkrörelserna. I senare upplagor av Barnets århundrade hänvisar hon till Gurli Linders Våra barns nöjesläsning och Steenbergs Skolen og Bøgerne, och nu visar hon också sin kännedom om barnbiblioteken genom en summarisk hänvisning till Stockholms barn- och ungdomsbibliotek.

Efter Ellen Key är Gurli Linder, mångårig recensent av barnböcker i Dagens Nyheter, Folkbiblioteksbladet och Biblioteksbladet, våra barnbibliotekariers idégivare. Det tycks dock ha dröjt rätt länge innan hon fick ögonen upp för den nya bibliotekstypen. De hyllor som hon ville fylla med goda barnböcker var länge hemmets och skolans. Och det var nog mest det välbärgade, bildade hemmets och den högre skolans, särskilt flickskolans, hyllor. Gurli Linder tillhörde kulturelliten, hade

varit lärarinna vid en flickskola och hade, trots åtskillig god vilja, som Lena Kåreland betonar, knappast mycket känsla för läsproblemen i fattiga miljöer. Som opinionsledare för generationen av barnbibliotekarier och som mor till den förvisso engagerade folkbiblioteksconsulenten Greta Linder måste hon förstås ha satt sig in i denna bibliotekstyps särart, men det har nog inte skett tidigt. Lena Kårelands bok om Gurli Linders barnboks kritik tar knappast upp problemet, och det är så viktigt för oss, att det kräver en grundligare analys än som kan ges här. Men man noterar att hon i Våra barns nöjesläsning från 1902 "af en slump" läst en tidningsartikel om de amerikanska barnbiblioteken, och hon återger ett citat som visar deras höga ambitioner. Likväl undrar man om hon riktigt fattat det radikalt nya i dessa bibliotek. Hon föreslår nämligen att Föreningen för läsestugor (som följande år skulle uppgå i Folkbildningsförbundet) efter det amerikanska mönstret ska utrusta sina läsestugor för fattiga barn även med böcker. Man frågar sig om inte Valfrid Palmgren, när hon åren kring 1910 tog upp kampen mot Folkbildningsförbundets alltför låga ambitioner, även måste ha en uppgörelse med Gurli Linder? Några positiva impulser från henne kan hon knappast ha fått.

Naturligtvis kan Gurli Linder ha lärt sig. I bokens andra, omarbetade upplaga från 1916, Våra barns fria läsning, känner hon till och uppskattar Stockholms barn- och ungdomsbibliotek och önskar flera av denna typ i Sverige, men det är inga tvivel om att hon även där menar att det är i hemmet och i skolan som slaget ska stå. Hon ger var sitt kapitel åt dessa bokmiljöer, men barnbiblioteket får inget.

STOCKHOLMS BARN-

OCH UNGDOMSBIBLIOTEK

Varför Valfrid Palmgren började sin praktiska demonstration av de nya biblioteken med ett barnbibliotek, kan man fråga sig. Dessa upptar en framträdande plats i hennes böcker från den amerikanska resan, men före den har hon veterligt inte haft några kontakter med barnens läsning – det skulle varit under hennes korta tid som lärarinna – eller med folkbibliotek över huvud. Hennes motståndar-

re i striderna kring biblioteksutredningen beskylldes henne också, förmodligen med en viss rätt, för att vara okunnig om svensk folkbildningstradition. Hon var ung, född 1876 som dotter till en rektor för en bekant privat flickskola, doktor i franska, amanuens vid Kungliga biblioteket, politiskt mer höger än vänster – under den korta tid hon satt i Stockholms stadfullmäktige var det för högern – som upp-salastudent tillhörde hon Heimdal, och hennes propagandaskrift Biblioteket – en ljushård ingick i föreningens serie. Kanske fann hon, som den realpolitiker hon var, att barnbiblioteket var den bit av public library-mönstret, som det var lättast att få gehör för. Det var ett begränsat fält, det var av känslöskäl lättast att få donatorer till det, hon kunde utnyttja stämningar från den just pågående kampanjen mot Nick Carter-litteraturen, och hon kunde hoppas att rekrytera frivillig arbetskraft. Kort efter hemkomsten från USA fick hon tillfälle att organisera hela tre kurser i bibliotekskunskap, varav de två för läroverkslärare. Men när hon 1910 talade i stadfullmäktige för en motion om ett stadsbibliotek, så gällde det inte barnen.

Liksom de amerikanska biblioteken byggde hon sitt på privata donationer. Hon fick tillstånd en "Förening Stockholms Barn- och ungdomsbibliotek", som ställde upp ett startkapital och garanterade driften i fyra år. Sedan hoppades man att Stockholm stad skulle ta över ansvaret. Tillsvdare fick man nöja sig med kommunala anslag, som rätt snart blev den största intäktsposten. Donatorerna var förmögat folk, och de visste väl inte alltid vad för välgörenhet de gett sig in på. Det berättas om en grosshandlare, som måste påminnas om sitt åtagande och röt: "Vem ä den där karlen som jag underhåller?" Men i stort sett njöt biblioteket gott av att höra hemma i sekelskiftets atmosfär av ekonomisk expansion, utvecklingsoptimism och socialt och kulturellt ansvar. Stockholms "kulturjudar" ansågs vara framträdande bland gynnarna. Men man hade också stöd av de radikala, samhällstillvända konstnärerna. Inredningen, program-enligt påkostad, ansågs vara skänkt eller åtminstone rabatterad av Sachs vid NK och

"Dags för biblioteket". Från en utställning av Stockholms Stadsbiblioteks informationsavdelning 1979.

den var ritad av den unge Ivar Tengbom. Skulptören Christian Ericsson hade skänkt en relief som föreställde en gumma matande en kalv med mjölk – Per Albin Hansson föreslog i sitt invigningsreportage att den borde tolkas symboliskt.

Men de största donatorerna var utan tvivel personalen. Valfrid Palmgren hade övertalat ett antal unga damer ur goda familjer att utföra arbetet – själv hade hon vid det laget gift sig och flyttat till Köpenhamn. De ville ha ett stimulerande arbete med barn och böcker och fäste mindre avseende vid lönen – en inställning som visat sig farlig för yrkets ekonomiska status i fortsättningen. Det kunde vara en ojämn arbetskraft, och det finns traditioner om hur deras förpliktelser mot hem och sällskapsliv kolliderade med deras åtagande i biblioteket. Många hade gått igenom Valfrid Palmgrens bibliotekariekurser, och många var utomordentligt duktiga: intelligenta, boksyn-ta, goda organisatörer, fantasifulla, bra hand-med barn. Det är de som angett tonen för och byggt upp våra dagars barnbibliotek.

Bibliotekarie Elisabeth Bennet vid Stockholms Stadsbiblioteks ungdomsavdelning på Sveavägen. Bild: Stockholms Stadsbibliotek.

Om väl ingen av de första bibliotekarierna finns kvar, så lever alltså många av de första låntagarna. Några har berättat om biblioteket en trappa upp Drottninggatan 65, en tillflykt av ett helt nytt slag för generationer av stockholmsbarn. Författarinnan Edith Unnerstad satt kvar där efter skolan och läste Herr Arnes penningar. Hon gick hem genom Tunnelgatan, fylld av skräck över att höra bovarna slipa sina knivar inför mordet på Solberga prästgård. Litteraturoccenten Bernhard Tarschys, kommen från ett boklöst hem, var mönsterlånare och belönades med en guldstjärna på sitt lånekort. Valter Ahlstedt, sedan förste bibliotekarie vid Stockholms stadsbibliotek, var arbetarson och springpojke. På lördagseftermiddagen var hans tillflyktsort Gustav Vasa församlingsbibliotek och Stockholms barn- och ungdomsbibliotek.

Minnet styrs ofta mot det dramatiska, som väl inte så rättvist återger vardagens tråk och tvång. Man hade öppna hyllor, det var den

filialen på 20-talet. Kontroll kunde dock förekomma: lämnade man tillbaka en bok missväntat kunde man åläggas att vänta och läsa ut den ordentligt först. Omsättningen var också enorm: Vid starten hade biblioteket 1 440 band, och med 21 000 lån det första året ger det nära 15 lån per bok. Lånetiden var två veckor, och bibliotekarierna kunde få göra hembesök efter försenade böcker. Anna Landergrén, stadsbibliotekets moderliga barnchef under många år, har berättat hur tidsödande sådant var men också hur det gav nyttiga inblickar i Stockholms slum. Barnen måste sträcka fram händerna innan de släpptes in, för att visa att de var rena – gamla bibliotekarier glömmer aldrig gestalten – och de tycks inte ha känt det kränkande att skickas till vasken för att tvätta sig. För många var slaskande i rinnande vatten ett sällsynt överklassnöje. Deichmans i Oslo demokratiserade tidigt bort handkontrollen, och Helja Jakobson i Malmö återkom från en studieresa dit med rapport att norska barn inte behövde tvätta sig! Disciplinproblem förekom, särskilt under första världskriget, då barnen både frös och svält. Det första kunde bibliotekarien hjälpa med. Barnen stod i kö i trappan och väntade på att släppas in, sedan kunde de få fortsätta att vänta bakom en stol för att få en sittplats. Pojkarna var fler än flickorna – de slapp att hjälpa till hemma. Biblioteket satte en ära i att vara en klasslös samlingsplats för alla barn och därmed också ha en sorts klassutjämning i funktion. Man rapporterar att hälften av låntagarna är elever i läroverk och flickskolor och hälften från folkskola och yrkesarbete. Uppgiften ger en skäl att misstänka att trots den goda viljan bättre mans barn var överrepresenterade – eftersom populationen av folkskolebarn var så mycket större, borde de förstås ha dominerat. De stolt redovisade referensfrågorna pekar också på de högre skolorna. Men så vitt bekant – det borde förstås undersökas – användes eller åtminstone stöddes biblioteket även av arbetarna. Springpojkens Valter Ahlstedt var väl inte ensam, och vid bibliotekets invigning skrev den blivande statsministern Per Albin Hansson en initierad hyllningsartikel i Socialdemokraten, som slu-

tade: "Sänd dit barnen! Bättre kunna de icke använda sina ledighetsstunder."

Detta var Valfrid Palmgren själv inte med om. Hon planerade starten och följde utvecklingen så att hon kunde avge yttrande över bibliotekets övergång till Stockholms stadsbibliotek 1927, men sedan 1911 bodde hon som gift i Köpenhamn. Hon satt i stadens biblioteksstyrelse, och Helga Mollerup, pionjär för danskt barnbiblioteksarbete, har vittnat om att Valfrid Palmgren gett henne impulser. Annars var hon lektor vid universitetet i svenska, undervisade besynnerligt nog drottning Ingrid i danska och gav lektioner i svenska i Danmarks radio. Vi skåningar lyssnade till henne med beundran och bävän under besettelsen. Hon föreläste över Eyvind Johnsons Krilonböcker, och hennes undervisning var ogenerad antinazistisk propaganda. Till sist blev hon stoppad och lär ha reagerat på det sätt som var typiskt för henne: hon blev arg. Rådslå hade hon aldrig förstått sig på.

GÖTEBORG OCH MALMÖ

Men hemma i Sverige grodde hennes frö. I Göteborg hade barnbiblioteket svårt att utvecklas. Den praktiska byggnaden för Dicksonska folkbiblioteket, 1897, Nordens första av det slaget, kom för tidigt för att rymma någon barnavdelning, och vägen mot public library hindrades fö av kvardröjande patriarkalism och av att Stadsbiblioteket tillsvidare gjorde anspråk på en del av den rollen. 1905 inrättades den gamla tidningssalen till ungdomsal, dock länge utan böcker, och när dessa kom, så var det till en början med slutna hyllor. Först 1919 kunde Helja Jakobson, som var utlånad från Malmö stadsbibliotek, börja ordna om biblioteket på modern vis.

Dicksonskas otillräcklighet antydes av att det jämsides därmed under några år, fr o m 1913, fanns ett Göteborgs Barn- och ungdomsbibliotek. Det hade grundats efter impulser från sin namne i Stockholm av fröken Ingelgard Ekman, sedan gift Almqvist, dotter till en storindustriman. Entusiasmerad av Valfrid Palmgren hade hon utbildat sig till bibliotekarie i USA, återvänt till Göteborg och samlat ihop pengar för ett ungdomsbibliotek med

Hörnet av Odengatan–Sveavägen i Stockholm innan Stadsbiblioteket byggdes. Bild: Stockholms Stadsmuseum

läsesal och öppna hyllor, Deweyklassifikation och Brownutlåning, och öppet för alla barn i skolåldern. Det låg i Plantagegatan, i ett barnrikeområde. I brist på kontinuerliga inkomster stagnerade det dock, och hon tycks ha tvekat att överlämna det åt det då föga vitala Dickensonska folkbiblioteket.

Däremot fick Göteborg tidigt, under ledning av Alvida Sandberg, som även hon studerat bibliotek i USA, förebyggande skolbibliotek.

Malmö barnbibliotek begynte med en kombination av kommunalt intresse och borgerlig välgörenhet. Ett av föreläsningssällskapens bibliotek, dvs stadsbiblioteket, utverkat kommunalt anslag för en barnavdelning slogs 1914 samman med en gåva från Barnens dag, via tre patricierdamer som tidigare visat sitt kulturell-sociala intresse genom att låna ut böcker till barn i samband med bespisning. På förslag av den nyutnämnde biblioteksconsulenten – tjänsten var ett resultat av 1912 års biblioteksreform – monterades ett barnbibliotek efter förebild av det stockholmska upp på Baltiska utställningen. Även här var Valfrid Palmgren med, hon reste över från Köpenhamn och

gav råd. Sedan togs biblioteket om hand av den unga Helja Jakobson, som Valfrid Palmgren uppträckt på Kungl Biblioteket och införlivat med sitt barnbibliotek i Stockholm. Helja Jakobson stannade livet ut i Malmö och byggde upp dess barnavdelning till en av Sveriges finaste. Man fick lokaler i en trerumslägenhet i tredje våningen som en av donatorerna ställt till gratis förfogande under tio år, förutom sig själv och ytterligare en donator som rätt städigvarande arbetskraft. Den ena visade sig duktig även i att hjälpa fram anslag, gåvor och lokaler, den andra därtill i att texta skyltar.

STOCKHOLMS STADSBIBLIOTEKS BARNAVDELNING

Ännu en milstolpe i barnbibliotekens svenska historia är öppnandet av Stockholms stadsbibliotek 1928. Det var en sammanslagning av flera mindre bibliotek. Barn- och ungdomsbiblioteket var ett av dem, och flera av de andra hade barnavdelningar, åtminstone Hildur Lundbergs Gustav Vasa församlingsbibliotek en utmärkt sådan. Det nya biblioteket beredde nya möjligheter till verksamheter

genom sin byggnad, men denna höjde också folkbiblioteksrollens status: ett arkitektoniskt märkesverk, fyllt med konst. Barnavdelningen spelade en framträdande roll däri. Den demonstrerade hur nu endast det bästa var gott nog åt barnen. Kulmen var sagorummets med Nils von Dardels John Blund – att ett barnbibliotek kunde smyckas av en av landets främsta konstnärer måste ha varit en sensation. Ägärden bildade skola i Sverige, en tradition av fantasifulla, påkostade barnbiblioteksmiljöer som blommade upp under de goda tiderna efter kriget. Den gick nog till överdrift: barnen har ju fantasi själva också. Stockholms barnavdelning tillkom väl inte heller utan motstånd, och Valfrid Palmgren måste åter i elden för att försvara den. Några fann den onödigt lyxig, andra obehövlig eftersom skolbiblioteken fanns, andra menade att den var skadlig emedan den lockade barnen från hemmet!

FORTSÄTTNINGEN

Tillkomsten av Stockholmsbiblioteket följdes efter få år av en annan bibliotekshändelse, 1930 års biblioteksreform. Även om denna inte speciellt syftade på barnavdelningarna, så gagnade den dessa genom att öka de kommunala och statliga anslagen, genom att börja bygga upp en organisation av länsbibliotek som regionala stöd- och propagandacentra och genom att överhuvud höja folkbibliotekens anseende. De var hädanefter erkända som en offentlig angelägenhet, de behövde inte lita till privata donatorer. Och barnbiblioteket följde förstås med i vågen uppåt. Nu börjar, även för dessa, en snabb expansion. Men den är skiftande rik och ligger dessutom så nära vår tid, att jag avstår från att söka skildra den i kronologisk ordning. I stället delar jag upp skeendet i funktioner och problem. Jag börjar med lokalerna.

LOKALERNA

Barnbiblioteken har vuxit upp ur olika rötter. Den ena är läsrum, värmestugor för fattiga barn, arbetsstugor, med obetydliga boksamlingar och utan möjlighet till hemlån. En annan är en hylla eller vrå i de vuxnas bibliotek. Ofta

Stadsbiblioteket nästan färdigt. Bild: Stockholms Stadsmuseum.

börjar barnavdelningen just med att man avskiljer en sådan vrå. Det var svårt att utveckla en särskild barnbiblioteksarkitektur under så påvra förhållanden. Det blev inte mycket lättare när barnbiblioteken började få sina egna lokaler, eftersom dessa, liksom förresten också vuxenbiblioteken, brukade hysas i i lokaler byggda för andra ändamål: en skolas, en privatbostad, ett offentligt kontor – historien är full av drastiska exempel. Eftervärlden ser dem som lustiga anekdoter eller beskyllder tidens bibliotekarier för alltför låga ambitioner och bristande framsynighet. För dem var de stora framsteg i en bister tillvaro. I många länder lever sådana lösningar kvar som en tradition att ha särskilda barnbibliotek, i sin egen byggnad och med sin egen administration och t o m sin egen huvudman. I Norden har en sådan segregation aldrig slagit rot. Vi vill ha kontakt, övergång, största möjliga valfrihet även för barnen.

När speciella biblioteksbyggnader började uppföras, var lösningarna naturligtvis länge

individuella, men småningom utkristalliserades typer, av vilka några är intressanta för barnbiblioteken. En sådan är fjärlisplanen, med sin mest konsekventa utformning i Fredenborg i Köpenhamn 1935. Den var rätt vanlig även i Sverige under 1940-50-talet. Den brukade bestå av tre parallella salar, utläsrum för vuxna i mitten, läsesal på ena sidan och, gärna, barnavdelning på den andra. En- trén och låneexpeditionen var gemensam för vuxna och barn, men varje avdelning hade sin egen avskilda informationsplats, basen för bibliotekariens arbete. Motiveringen var kravet på rationalisering och kvalitet genom arbetsfördelning. Fjärlisplanen kunde vara ett framsteg för barnbiblioteket genom att den markerade att ett sådant skulle finnas i ett fullständigt bibliotek, på samma villkor som för andra avdelningar, med eget utrymme och egen, specialiserad personal. Planen var emellertid föga flexibel och började under 1950-talet avlösas av "familjebiblioteket", en typ som redan länge prövats i USA och som även den kom till oss via Danmark, Hörsholm. Den utgöres av ett stort rum, vars enda innervägg utgöres av de efter behov flyttbara bokhyllorna. Vuxna och barn har sina böcker i var sin del av rummet men rör sig fritt över det hela. Typen är flexibel, något som erfarenheten från den väldiga biblioteksexpansionen visat vara av den största betydelse; den håller också familjen samlad, vilket väl är dess ideologiska argument, och den spar personal. En ölaghet har varit att barnen stör de vuxna. Vi svenskar har svårt att acceptera amerikansk bullernivå och försöker avhjälpa felet t ex genom att inrätta ett särskilt tyst rum för de vuxna. Så har utvecklingen gått till motsatsen: de vuxnas bibliotek med en vrå för barnen har blivit barnens bibliotek med ett freat vuxenutrymme. Inte heller familjebiblioteket tycks alltså vara någon slutlig lösning.

Redan Valfrid Palmgren hade gett akt på amerikanernas intresse för tonåringarna, men först på 1950-talet började tonårsavdelningar diskuteras i Sverige: en sfär där ungdomen kan känna sig hemma medan den växer ur barnens böcker men ännu känner sig osäker inför det stora okända utbudet för de vuxna.

Återigen fick vi idén från Danmark, där den förverkligats i Köpenhamns nya huvudbibliotek. Den stöddes av att de stora barnkullarna från krigsåren nu begynte märkas i biblioteken men också av verksamhetens utveckling. Vil- da västern-expansionen från de första åren började kunna överblickas och man kunde in- rikta ansträngningarna mer planmässigt. En pressande fråga var då varför de flitiga barnlä- narna så ofta försvann när de kom upp i ton- åren. Intresset för tonåringarna svalnade väl inte, men det kanalisades in på mindre känslostyrda och mindre kategoriklyvande vägar. Ända sedan Ellen Keys och Gurli Lin- ders kritik av Fredrika Bremerförbundets boklistor har nordiska bokpedagoger haft svårt att följa sina centraleuropeiska kollegor i deras strikta uppdelning av barnen i ålders- grupper. Vi fick inga tonårsrum i Sverige, men vi fick en mot tonåringarna öppnare och akti- vare attityd på vuxenavdelningarna, och vi fick tonårsbibliotekarier, som mer än sina kol- legor satte sig in i denna åldersgrupps problem och behov. Därmed är vi inne på personalfrå- gorna.

BIBLIOTEKARIERNA

Bibliotekarietutbildning fick vårt land 1926, med kurser om 4-5 månader vartannat år - i bästa fall - och en rätt lång föregående praktik. Momenten för speciellt barnarbete kunde na- turligtvis inte bli omfattande. Yrket präglades överhuvud länge av en viss amatörism - inte bara en nackdel! - och det gällde kanske i särskilt hög grad barnbibliotekarierna. De saknade inte sällan den eljest obligatoriska akademiska examen, hade i stället påfallande ofta den personliga lämpligheten för sitt hårda jobb. När den första fortbildningskursen för barnbibliotekarier hölls i Sverige 1948 - tidiga- re hade vi fått vara med om danskarnas eller t o m rest till USA liksom den äldsta genera- tionen - menade föreläsaren i psykologi att han naturligtvis inte behövde ge sig in på di- sciplinfrågor, eftersom sådana inte kunde fö- rekomma på biblioteken, dit barnen kom fri- villigt. Hans auditorium visste bättre. Men mer än mot bångstyriga ungar fick barnbiblio- tekarierna slåss mot allmänhetens missriktade

Sagorummet i Stockholms Stadsbiblioteks ungdomsavdelning vid Sveavägen med Nils von Dardels John Blund-målning i fonden. Bild: Stockholms Stadsbibliotek.

glorifiering och sentimentalisering av deras ar- bete. De måste, med något decenniums efter- släpning efter sina kollegor på de vuxnas av- delningar, kämpa för att få barnavdelningen respekterad. De var en liten grupp. 1935 hade av våra då 103 folkbibliotek bara 24 någon barnavdelning. 1944 kunde barnbiblioteka- rierna bilda en egen sektion inom Sveriges allmänna biblioteksavdelning, men ännu 1953 fanns det bara 46 barnbibliotekarier med hel- tid, varav bara 11 med särskild utbildning. Deras föreningsträning var nog mindre, ännu mindre än vuxenbibliotekariernas, rationali- sering hade svårt att erkännas som nödvändig hos dem. Barnavdelningens andel av budge- ten var ännu mindre än i dag. Avdelningen betraktades som en återvändsgränd och ett ställe där idealister, nykomlingar och besked- liga kunde placeras. Ganska få barnbiblioteka-

rier avancerade till chefer. Män var sällsynta och betraktades med undran och lite löje.

Biblioteksrummet och bibliotekarien är ju bara förutsättningar för vad viktigare är, bok- urvalet och bokutlåningen, och dem vet vi minst om. En bok med en titel som Utveck- lingen av barnbibliotekens mål, Barnbibliote- kens idhistoria eller Barnbibliotekens utnytt- jande genom tiderna borde förstås snarast skrivas av någon insiktsfull person. När jag här tar upp något av det ämnet, gör jag det ofullständigt, missvisande och orättvist, men jag måste markera att ämnet hör till den histo- ria jag gett mig på att söka berätta.

De första barnbibliotekarierna, entusiaster men okunniga och osäkra, måste ha startat med att leta efter auktoriteter för sin bokpoli- tik. De fann dem hos Ellen Key men mer direkt hos Valfrid Palmgren. Vilken smak den-

Elsa Olenius berättar en saga i Sagorummet 1979. Bild: Stockholms Stadsbibliotek.

na hade, speciellt ifråga om barnlitteratur, vet vi inte mycket om. Birgitta Forsman har i en uppsats om Valfrid Palmgrens biblioteksidéer, där hon kanske lite för mycket begär att människor ska kunna bryta sig ut ur sin miljö, försökt utröna det och kommer fram till en sorts vad man vill kalla liberal kulturhumanism: en biblioteksbok ska vara förädlade, gedigen, intresseväckande, nyttig, rolig sund... Samma kriterier, mer skärpta och bättre systematiserade och mycket bättre exemplifierade, bildar stommen i Gurli Linders kritiska budkatalog, och hon måste ha haft en oerhörd betydelse som rättesnöre för generationer av barnbibliotekarier. De har valt böcker efter hennes bägge arbeten om barnlitteratur och efter hennes recensioner i Dagens Nyheter 1900–1933, Folkbiblioteksbladet 1906–11 och Biblioteksbladet 1918–1943.

Greta Linder var kulturaristokrat och estet mer än psykolog och pedagog. Hon hade höga kvalitetskrav. Hon misstrodde böcker skrivna

för barn: litteraturhistorien visade att de hållbara barnböckerna ursprungligen skrivits för vuxna. Hon rekommenderade – med undantagen stödda på moraliska mer än estetiska skäl – barns läsning av den rena vuxenlitteraturen. Hon kritiserade den traditionella uppdelningen av böcker efter läsålder. Som en sorts bevis anförde hon uttalanden av sina författarvänner om deras barndomsläsning, utan att sätta i fråga om de var typiska läsare.

I vilken utsträckning barnbibliotekarierna följde Gurli Linders – och övriga barnboksreceptens, Marie Louise Gagners, Jeanna Othervahls, Anna Sörensens och andras – råd, bör naturligtvis undersökas. Man får då inte nöja sig med att granska programutgåvan i tryck. Bibliotekarier, och särskilt barnbibliotekarier, har aldrig varit en talför-kår och dessutom i det längsta dragit sig för att opponera offentligt. Man måste alltså även leta efter deras praxis. Den finner man, med stigande grad av närhet till verkligheten, genom att

granska de rekommendationslistor som bibliotekarier vid olika tillfällen sammanställt, t ex den s k "Grundkatalogen", 1915–64, "Samkataloger", "Böcker tryckta..." och Boknyheter i urval, alltför 1936, flera förteckningar över facklitteratur för barn, Helja Jakobsons och Anna Landergrens 1933 utgivna 1001 böcker för Sveriges ungdom, Alla tidens ungdomsböcker från 1943, den fiffiga Bokfemman från 1955, de årligen återkommande Böcker för jullovet. Mer möda kostar det att genomförska bibliotekens förvärvskataloger, och nästa steg blir de bevarade utlåningsjournalerna. Men den innersta sanningen, hårdhänt men hederlig, finner man bara i barnens egna vittnesbörd, dokumenterade i biographica av olika slag såsom i Bibliotekshögskolans uppteckningar.

Redan nu vågar man påstå att bibliotekarierna stundom avvek från Biblioteksbladets auktoriteter. Även bibliotekarierna hade förstås höga kvalitetskrav, och även för dem föll ofta ruskiga indianböcker och joltiga flickböcker – Gurli Linders term "snömos" – blev bevingad – under strecket. Men i stort sett tycks de ha försökt anpassa sin värdeskala efter barnens möjlighet att ta emot. Så vägrade den kloka Lizzie Moll, länge chef för Barn- och ungdomsbiblioteket, att böja sig för trappstegsteorin: erfarenheten hade lärt henne att man inte alltid kan leda en pojke från Buffalo Bill till Vapensmeden. Och den utomordentliga Hildur Lundberg hävdade, försynt men bestämt, mot Gurli Linder barnets rätt att tycka, oberoende av den vuxne. Böckerna ska bedömas inte efter sitt estetiska värde som den vuxne ser det, utan efter sitt bildningsvärde för barnet.

Att det fanns en klyfta mellan bibliotekens smak och barnens visas av de läsvaneundersökningar som nu börjar komma. Gurli Linder hade utfört en sådan redan för Våra barns nöjesläsning, en striktare finns i Georg Brandells avhandling Skolbarns intresse, 1913. En tredje, som Lena Kåreland tycks ha missat, gjorde Modersmålslärares förening 1919. Den gäller ungdom i läroverket, i seminarier och i flickskolan, alltså med relativt goda förutsättningar för läsning och den måste ha in-

gett oro på många sätt. Pojkarna tycks vara mognare läsare än flickorna. De läser mer facklitteratur (12% av deras läsning mot 2% av flickornas), mer tidningar (50% mot 10), och kanske bättre skönlitteratur. Deras favoriter är i tur och ordning Jack London, Strindberg, Stein Riverton, Viktor Rydberg, Dumas d ä, Selma Lagerlöf, Aug Cederborg, Aug Blanche. Flickornas är Selma Lagerlöf, Courth-Mahler, Viktor Rydberg, Kuylenstierna Venster, Ethel Turner, Runa, Jack London, Riegels.

BARNBIBLIOTEKEN OCH BARNKULTUREN

Under och omedelbart efter det andra världskriget växte det, kanske ur beredskapsandan, kanske ur de stigande konjunkturerna, kanske emedan bättre barnbibliotek nu bredade basen, kanske av andra skäl, upp en livlig aktivitet kring barnboken. Den svenska barnbokens andra storhetstid – den första var Elsa Beskowitiden efter sekelskiftet – begynte, men det kom också en produktion av barnbokssteori: Gösta Attorps Ungdomsskeppen, Karl Bruhns Från prinsessan Snövit till kavaljererna på Ekeby, Erik Ohlsons första barnboks-historia i Bokvandring, alla liksom Astrid Lindgrens Pippi Långstrump och Lennart Hellsing Katten blåser i silverhorn från 1945. Det året kom också Eva von Zweigbergks Barn och böcker, som själv påminner om att den ännu är ett motstycke till Gurli Linders bok från 1916 och som inbjuder till jämförelse med den. Men här är barnbiblioteket med. Det förutsättes ständigt som en självklar resurs, och en barnbibliotekarie, Elsa Olenius, har sammanställt boklistorna.

Sedan dess har barnbibliotekens uppgift som en huvudagerande i barnkulturen ständigt vuxit. Utlåningssiffrorna, det vanliga, dåliga sättet att mäta verksamheten, har stigit till att omfatta hälften av utlåningen. Ersättningen för lånen ger nu en viktig del av barnboks-fattarnas existens. Barnboksutgivningen, den med kvalitet, skulle inte finnas till utan biblioteken som köpare. Bibliotekstjänst med sam-binding och reklammaterial innebär en nödvändig rationalisering av bibliotekens arbete, men också risk för likriktning, dock kanske

inte lika allvarlig på barnavdelningen som på de vuxnas. Nästan alla barn använder biblioteket på något sätt, och både de och deras föräldrar betraktar det som en naturlig miljö för deras utbildning och fritid. Barnavdelningarna kan väl långt ifrån sägas ha den andel av den samlade kulturbudgeten som svarar till deras betydelse, men att de ska vara med sätter ingen i fråga. Deras sätt att reagera inför skeendet under efterkrigstiden är viktiga inslag i kulturlivet och erbjuder en rad problem som den gryende barnbiblioteksforskningen har att lösa.

BARNBIBLIOTEKEN OCH DEN NYARE BARNLITTERATUREN

Efter kriget blev barnlitteraturen på några år annorlunda än tidigare: komplicerad, dubbelbottnad, problemfylld. Den vågade sig in på moraliska, pedagogiska, psykologiska, sociala konflikttämnen som man tidigare inte hyckleri eller ej – hade velat ställa barnen inför. Böckerna av Astrid Lindgren, Tove Jansson, Lisa Tetzner, Harry Kullman, Erich Kästner, Olle Mattsson, Sven Wernström, hur tog barnbiblioteken emot dem? Finns det skillnader i sättet att reagera mellan olika bibliotek eller bibliotekstyper, stora eller små, i olika regioner, folkbibliotek eller skolbibliotek? Märker man inverkan av enskilda bibliotekarier (biblioteken kan, gudskelov, och barnbiblioteken inte minst, uppvisa några upplysta despoter)? Finns det generationsskillnader?

Hur stod barnbiblioteken inför stegringen av läsningen av veckotidningar och kioskliteratur, som efter kriget blivit allt rårare och allt mer kom i oblandat kommersiella händer? Att problemet var allvarligt kom i dagen genom Lorentz Larsons väldiga undersökning 1943–47. Eller serierna? Den debatten kom igång några år senare, med Fredric Werthams *Se-duction of the innocent*, och på svenska i böcker av samme Lorentz Larson och av Nils Beijerot. Hur tog biblioteken del i striden? Stödde de kvalitetsserietidningar som Klumppe och Dumpe och Barnens bästa, och varför misslyckades dessa? Andrades bibliotekens inställning genom att ny information eller

forskning skaffade fram nya fakta eller nya ideologier flyttade om dem?

Bibliotekarier, även barnbibliotekarier, är arvtagare till ett liberalt arv från seklets början, och deras reaktion mot "förmynrande" är mycket äldre än Bengt Nermans Demokratis kultursyn 1962. Jag tror att den var särskilt tidig på barnavdelningarna, med ett krav på bibliotekarierna själva att *känna till* triviallitteraturen, för att finna bättre ersättare som fyllde samma behov och kanske finna några guldkorn, som i så fall skulle vårdas väl. På ett viktigt nordiskt biblioteksmöte i Uppsala 1950 uppmanade den norska ungdomsbibliotekarien Jo Tenfjord – själv bra tonårsförfattarinna av den nya samhällstillväxande sorten – oss att åtminstone *läsa* serierna. Hon tyckte sannerligen inte om dem, hon är upphov till termen "lönmord i barnkammaren". 1952 skrev Jörgen Elgström en artikel om Biggles, starkt kritisk men seriös. Biblioteksskolan tog upp Blyton på schemat. Man skulle *veta* innan man dömde.

En annan röst på det viktiga Uppsalamötet 1950 påminde tvärt emot vägen av liberalism om hur betydelsefull bibliotekarien är därför att böckerna inte bara ger förströelse och näring för fantasi och känsla utan därjämte information och *ideal*. Det var den ledande danska barnbibliotekarien Helga Møllerup som berättade om en chockerande upplevelse när hon skulle ge biblioteksskolans elever del av sin ungdoms älsklingsböcker. De unga protesterade: Hur kan du tycka om Oliver Twist, där det ständigt framhålls att skurken Fagin är jude? Den måste ha spritt mängder av rasism. Eller den siste mohikanen? Hjäalten Uncas är ju förräddare mot sitt folk. Besättelsen hade lärt de unga att verkligheten är för mer än fantasin, och att etik är viktigare än estetik, och de visste vad en Stukker var. Problemställningen satte myror i huvudet på svenska barnbibliotekarier och kanske en tagg i hjärtat. Hur djupt satt den? Skulle man svika Elsa Beskows tre tanter och Blomsterfesten i täppan och Emil i Lönneberga? Var lille svarte Sambo en fara för barnen eller var tanken därpå bara löjlig? Hur tänkte man och vad gjorde man? Placerade man den lille negerpojken i

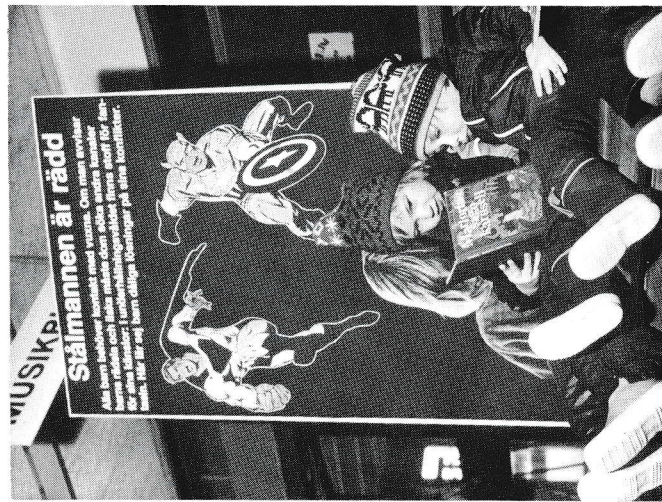
Anslagstavla i Stockholms Stadsbiblioteks Ungdomsavdelning vid Sveavägen. Bild: Stockholms Stadsbibliotek.

magasin? Räckte det att man köpte fler exemplar av Reys Pricken och kanske Kästners Djurens konferens (bägge översatta 1949) och ställde fram Munro Leaf's bortglömda Tjuren Ferdinand på hyllan? Vilken ställning tog man, i olika grupper, med olika förutsättningar, i olika situationer, till de nya böckerna om ottrygghet, skräck, kriminalitet, skilsmässa, död? Allt detta fordrade definitioner av ideer och mål liksom under bibliotekens första år. Det kunde betyda brytning med vänner bland böcker och kolleger och föräldrar och sprickor i förtroendet hos biblioteksstyrelser. Ungdomsuppröret av 1968, hur märktes det i barnbiblioteket? Gunila Ambjörnsson grälade på oss i Skräpkultur åt barnen – var det rättvist och vad gjorde vi? Det växte upp en ny moralism, stödd på en annan ideologi än den gamla och på ny sociologisk och psykologisk forskning. Den bars gärna upp av en ny bibliotekarieregeneration. De gamla liberalerna från mellantiden, med sitt pragmatiska och impres-

sionistiska vetande, stod där förvirrade och skamsna, begrep dock att barnbiblioteken hade ett ännu större ansvar än de vågat tillerkänna dem. De unga trängde på för deras passivitet och bristande medvetenhet. Hur kunde man göra något utan en genomtänkt ideologi och grundlig målsättningsdebatt?

HAFT MYCKET ATT GÖRA

En ursäkt hade de gamla barnbibliotekarierna nog i att de haft så mycket att göra. Det är ju inte sant, som det ibland säges, att den stora utvecklingen kom på 60-talet. Då kom resurserna, men ideerna och verksamhetsformerna tycks ha kommit åtminstone på 30–40-talet. Gamla dagars barnbibliotekarier hade ett väldigt fält att täcka med omedelbara uppgifter, och det mesta som göres nu förefaller ha gjorts redan då, i mindre skala men av färre arbetande och med föga hjälp av rationalisering, teknik och kooperativa samarbetsorgan. I gengäld undgick man mekaniseringens

Från en utställning om serier på Viksjös bibliotek 1977. Foto: Ellen Dahlberg.

och likriktningens färar – många satte en ära i att ha läst varje bok de satte upp på hyllan och känna varje unge de hjälpte. Påfallande är viljan att ge närservice och bedriva allsköns allmänkulturell och social verksamhet. Sagostunderna är lika gamla som barnbiblioteken – berömda var Hildur Lundbergs på Gustav Vasas församlingsbibliotek. Där förekom också bokklubbar, där barnen läste vissa böcker och sedan diskuterade. Undervisning i biblioteksutnyttjande förekom tidigt, både för skolklasser och för enskilda barn som fick lösa uppgifter i katalogen eller uppslagsböcker för att avhållas från att busa. Tävlningar förekom, med Vivika Hänniger, "Tant Brun", i Uppsala som läromästare – dessa frågor som skulle förnyas och dessa plakat som skulle textas! Författaraftnar, där barnen kunde vara riktigt frågvis. Julfester med charader och längdans – jag minns en som gick upp och ner i hela stadshuset; drätselchöfen, som satt kvar och arbetade över, klagade dagen efter och den

gryende barnavdelningen var hotad! Barnteater i bibliotekssammanhang nådde förstås längst med Elsa Olenius världsberömda i Medborgarplatsens filial i Stockholm fr o m 1940, men det fanns tidiga motstycken åtminstone i Eskilstuna och Norrköping. Pjäsen kunde vara självpåhittad och pedagogisk, om hur man uppför sig i bibliotek, och jag tror inte att barnen tog illa upp.

Möjligen förstorar man i minnet dessa prestationer utöver vardagen. Men vad minnet inte kan förändra är intrycket av ständig expansion. De tidiga barnbiblioteken var personligt och informellt styrda, ständigt – kanske mer än de vuxnas bibliotek – beredda att upptäcka nya behov, erövra nya verksamhetsfält, pröva nya metoder, utveckla.

För vidare läsning se litteraturförteckningen i *Bamboken. Information från Svenska barnboksinstitutionen*. 1980:2, samt Åberg, Åke, *Från Luther till Libris. Folkbibliotekens historia i Sverige*. Förr och nu 1979:4. Dessutom: *Biblioteket och vi. Svenska folkbibliotekareföreningen*. Årg. 8. 1954. (Specialångång om barn- och skolbibliotek.)

Bring, Ernst, *Om folkbibliotek. Anteckningar*. Gbg 1897.

Forsman, Birgitta, *Folkbiblioteket – samhällsbevarare eller samhällsömdanare? En undersökning av Valfrid Palmgrens målsättningsidéer. Uppsats för seminariet i idé- och lärdomshistoria (högre avd.) vid Göteborgs universitet fredagen den 19 december 1969*. Dupl.

Furuland, Lars, *Efterord till Läsebok för folkskolan*. Faks. uppl. efter första uppl. 1868, Sthlm 1979.

Hallvik, Bengt, *Bildning, böcker, borgare. Studier kring några Hälsoingsborgsbibliotek*. Hälsoingsborg 1965.

Hjelmqvist, Bengt, "Det är en skam att vara ljum." *Valfrid Palmgren*. Radioprogram 1977.

Hjelmqvist, Fredrik, *Valfrid Palmgren Munch Petersen*. Biblioteksbladet 1949.

Johnsson, Pehr, *Min barndoms sockenbibliotek*. Biblioteksbladet.

Från Stockholms Stadsbibliotek vid Sveavägen. Foto: Göran Claréus.

Kåreland, Lena, *Gurli Linders barnbokskriftik*. Sthlm 1977.

Landqvist, John, *Min barndoms bibliotek. Läste ni?* 1962:3.

Larsen, Maria, *Göteborgs folkbibliotek*. Gbg 1922.

Lundberg, Hildur, *Några funderingar om barn- och ungdomsläsning*. Biblioteksbladet 1918. Med ytterligare inlägg av Gurli Linder och svar av Hildur Lundberg.

Millroth, Thomas, *Ljus över landet! Sverige i tiden 1900–1920*. Utställning i Kulturhuset, Stockholm. Sthlm 1977.

Nilsson, Fredrik, *Stockholms arbetarebibliotek 1892–1902*. Sthlm 1902.

Nosslin, Fredrik, *Malmö stadsbibliotek 1905–1946*. Malmö 1946.

Skolungdomens fria läsning. En undersökning rörande högre allmänna läroverk och flickskolor. Biblioteksbladet 1925.

Svenska folkskolans historia. 1–4. Sthlm 1940–42.

Söderblom, Harriette, *Sveriges första barnbibliotek. Sverige i tiden 1900–1920*. Utställning i Kulturhuset, Stockholm, Sthlm 1977.

Tarschys, Bernhard, "En stor väning på Drottninggatan 65".

Tarschys, Karin, "Svenska språket och litteraturen." Sthlm 1955.

Topelius, Zacharias, *Självbiografiska anteckningar*. Sthlm 1922.

Västerviks stadsbibliotek. Biblioteksbladet 1944.

Zweigbergk, Eva von, *Kulturen grundlägges i ungdomsbiblioteket*. Biblioteket och vi. 1954.

Åberg, Åke, *Visby stadsbibliotek. Förhistoria och begynnelseår*. Visby stadsbibliotek Årsskrift 1965. Visby 1965.

Jozef Gielniak (1932–1972)

En polsk grafisk konstnär

av Krzysztof Rzasnicki

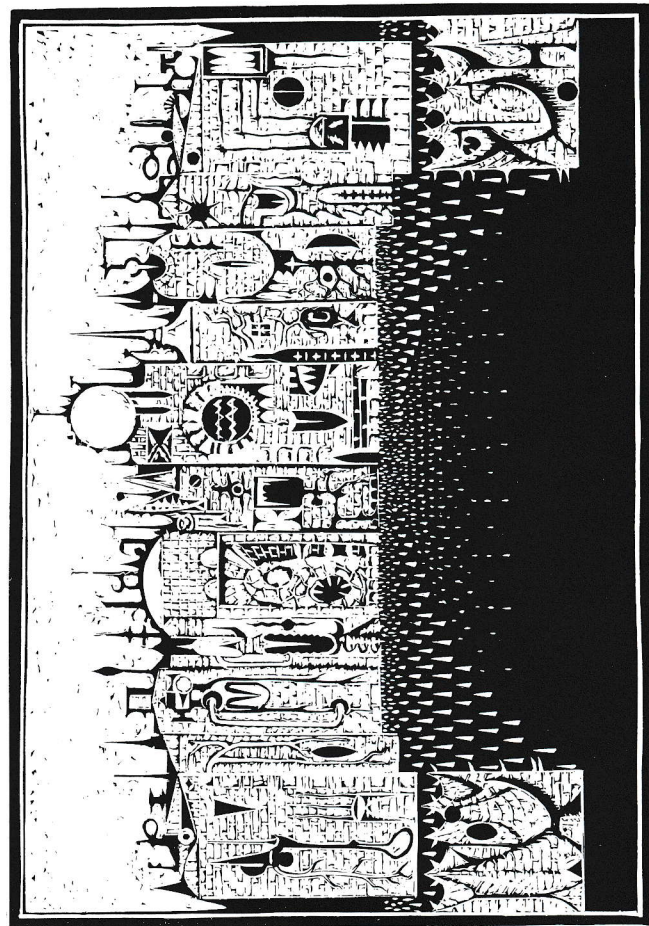
■ Den polska konsten är varken särskilt känd eller uppmärksam i Sverige. Trots det tillhör många polska konstnärer de absolut främsta i världen inom sina områden. Jag behöver bara nämna textilkonstnärinnan Abakanowicz, skulptören Hasior, regissören Grotowski, kompositören Lutoslawski för att ni ska nicka instämmande.

Den polska grafiken står inte de andra konstarterna efter. Affischens uppbloomstring under 60- och 70-talen fick många av oss att uppmärksamma de polska bruksgrafikernas djärva och måleriska formspråk.

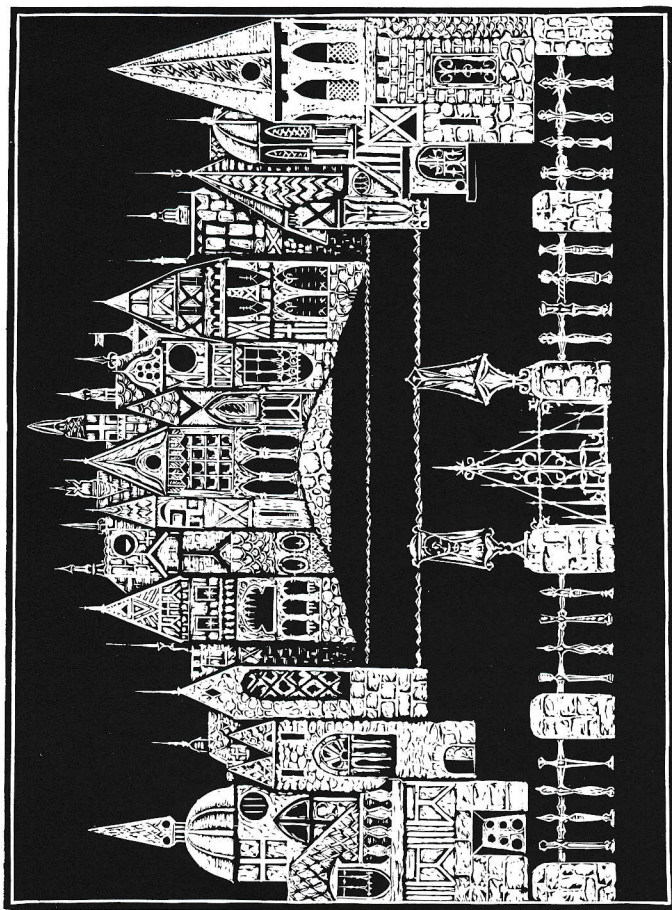
Också den traditionella grafiska konsten rymmer många originella och framstående konstnärer. Jozef Gielniak, här presenterad av Krzysztof Rzasnicki, verksam som arkitekt i Stockholm, arbetade i linoleumsnitt fram de ovanliga bilder av sin omvärld ni kan se på följande sidor.

Jozef Gielniak föddes 1932 av polska föräldrar i norra Frankrike. 1944–45 läste han vid den berömda Ecole des Beaux-Arts de Valenciennes. 1948 erhöll Gielniak 1:a pris för sina teckningar och akvareller i en tävling anordnad av Union Français des Œvres Laiques d'Education Artistique. Samma år upptäckte man lungsjukdom hos honom. 1950 kom han till Polen och intogs på sjukhus. Sedan 1953 levde Gielniak ständigt på olika vårdanstalter i Neder Silesien. 1956 blev Gielniak "upptäckt" av rektorn vid Konsthögskolan i Wrocław, professor Stanislaw Dawski som tog hand om honom. Under hans påverkan kom Gielniaks första linoleumsnitt till.

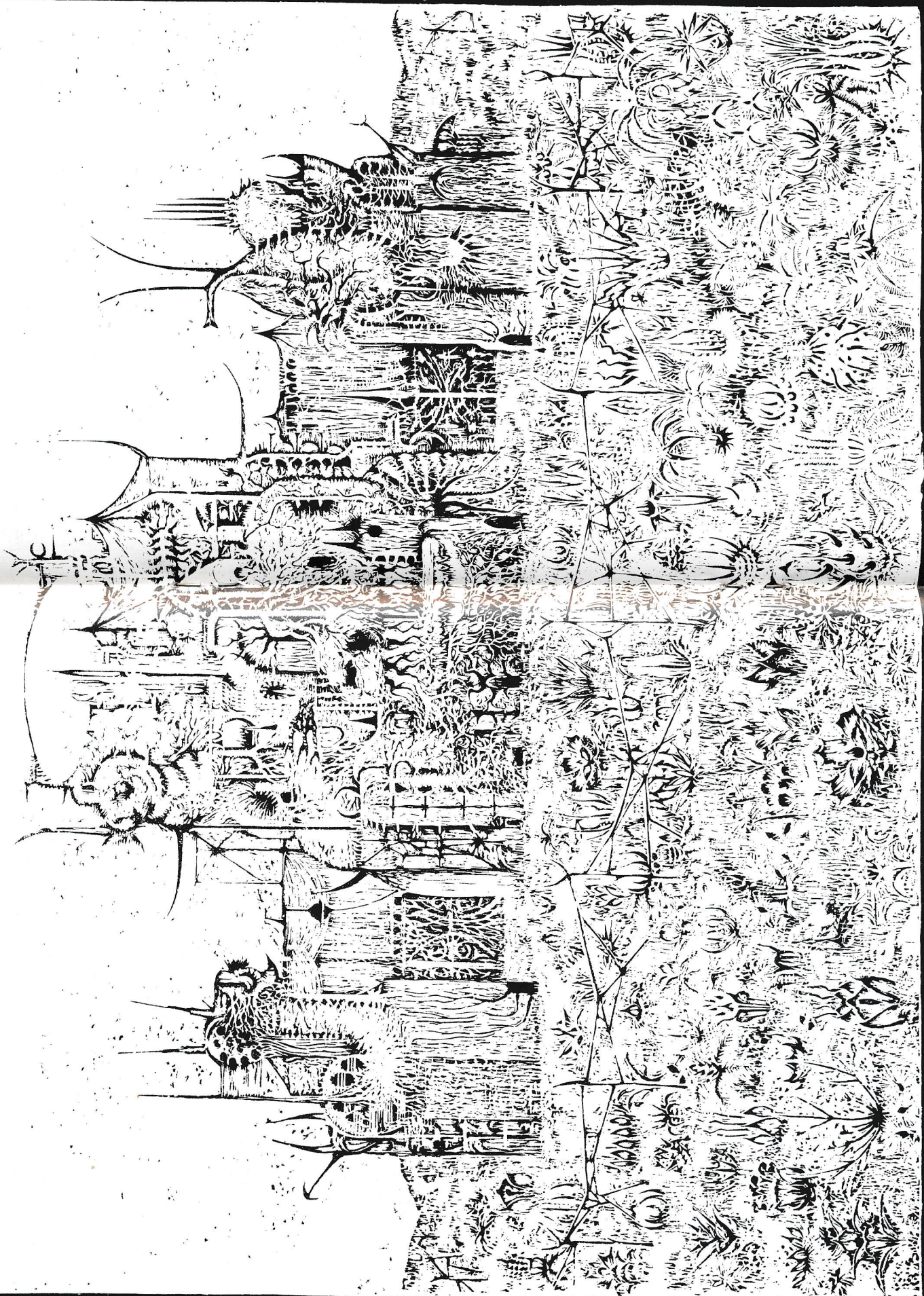
Jozef Gielniak hör till de starkast och klarast lysande meteorerna på den polska grafikens efterkrigshimmel. Hans konst präglas av den slutna värld han levde i. Hans verk utvecklades ständigt med vetenskaplig konsekvens och pendlade mellan det konkreta och abstrakta. Gielniak antecknade med väldig känsla den närliggande omgivningen i bilder av sanatorium, landskap, föremål. Han analyserade dem och fördjupade sig i dess uppkomst, beskaffenhet, inre relationer. Hans skapande var en form av dialog mellan "verkligheten och det okända, viljan att överleva och den ständiga och direkt erfarna kunskapen om den biologiska och psykologiska utvecklingen".¹ Gielniaks bilder vittnade om att han har något viktigt att säga. Detta var den drivande kraften i hans konst – inte några estetiska värderingar.

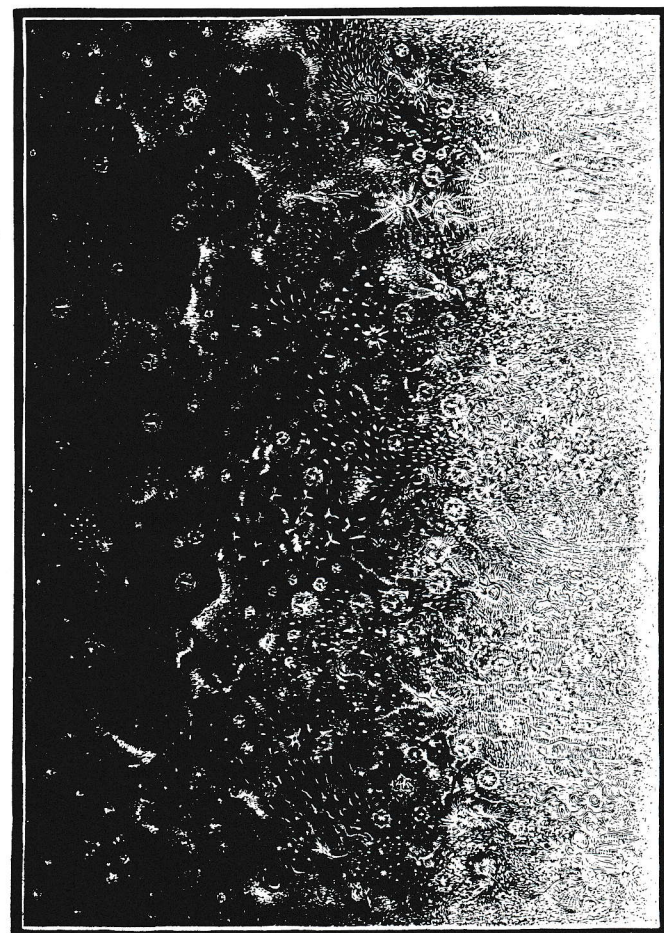

Sanatorium I, (Neufmoutiers), linoleumsnitt 16,2×23,4, 1958.

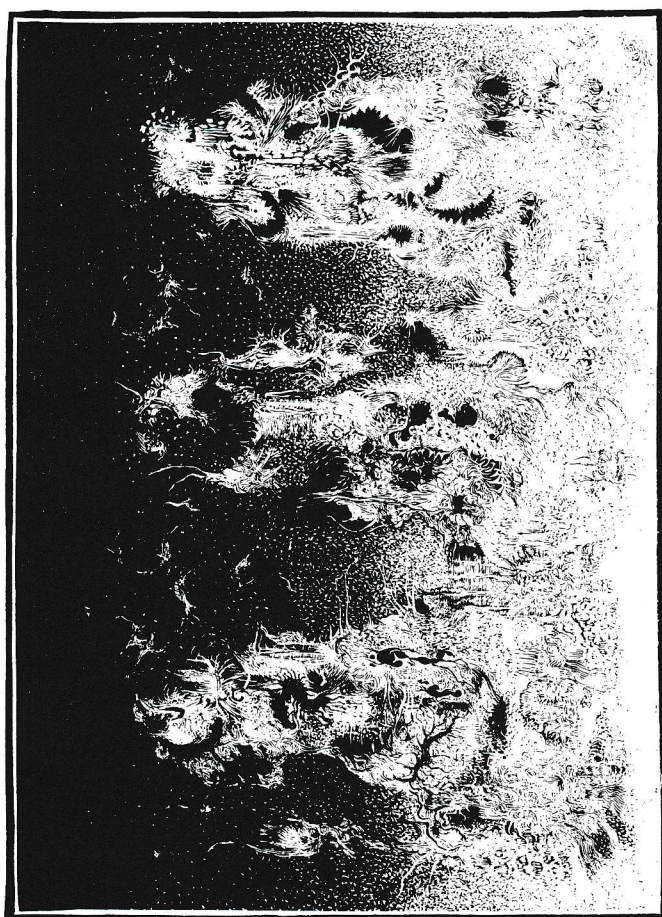

Sanatorium, (Wysoka Łaka), linoleumsnitt 20,7×28,3, 1958.

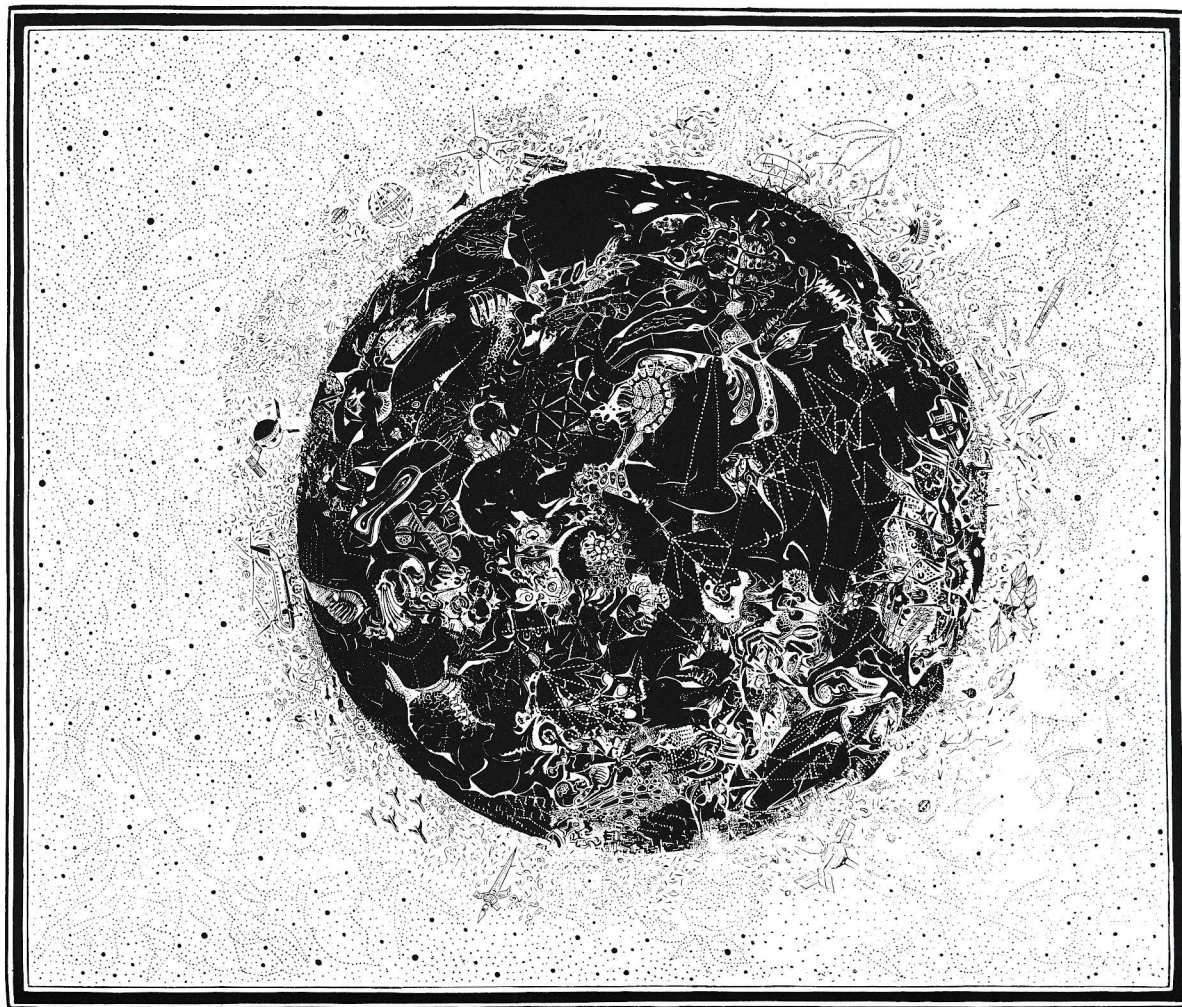

Improvisation III, (Sommarens oro), linoleumsnitt 16,3×23,3, 1958.

Improvisation II, (fantasi på ett sjukligt tema), linoleumsnitt 17,8×24,8, 1959.

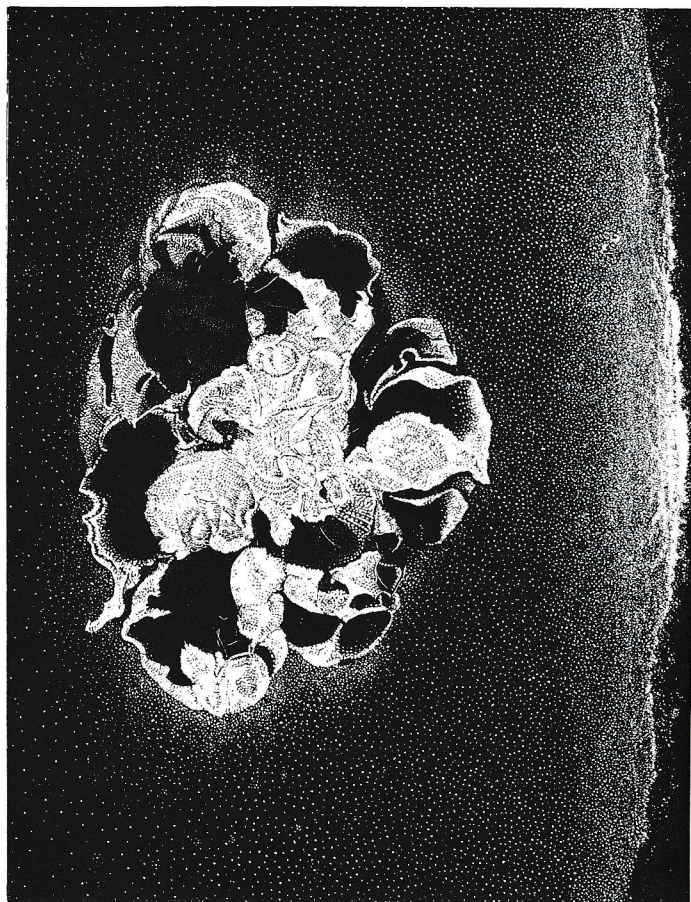
Improvisation, (fantasifullt, groteskt, mödosamt utarbetat verk), linoleumsnitt 34,5×29,6, 1963.

Improvisationer var den form som Gielniak mest arbetade med. De detaljrika kompositionerna tillkom under veckor och månader av mödosamt arbete med de enklaste skärverktyg på små linoleumplattor. Han använde sig inte av några skisser. Det som fascinerar i Gielniaks bilder är den fantasifulla världen av pulserande spänningar och dramatik, den oerhörda rikedom av former med avlägsna associationer till "pseudobloomor, svampar, insekter eller former även utan sådana långsökta liknelser".²

Skarpa former av provinsiell sanatoriumarkitektur kontrasterar mot mjuka och livliga linjer vilkas inspiration han hämtade genom noggranna iakttagelser av örter, blommor, grässtrån och naturkrafter som vind, vatten, växtprocesser. Hans bilder fascinerar med sin ärlighet att tala om de viktiga existensiella frågorna. Särskilt tydligt framgår detta av serien "Improvisationer till Grazynka" som tillkom under de sista åren. Med oövertärfad teknisk precision, vilken snarare påminner om akvatint än linoleumsnitt, berörde här Gielniak de "väsentliga och alltid befintliga frågorna om livet, om det som hotar livet och om de krafter som alltid är redo till upprepade förnyelser".³

Gielniaks konst stagnerade inte. Han sökte ständigt nya erfarenheter, nya områden med samma verktyg och samma material. I sina kompositioner återkom han ganska ofta till tidigare motiv eftersom för honom skapandet var en kontinuerlig feed-back.

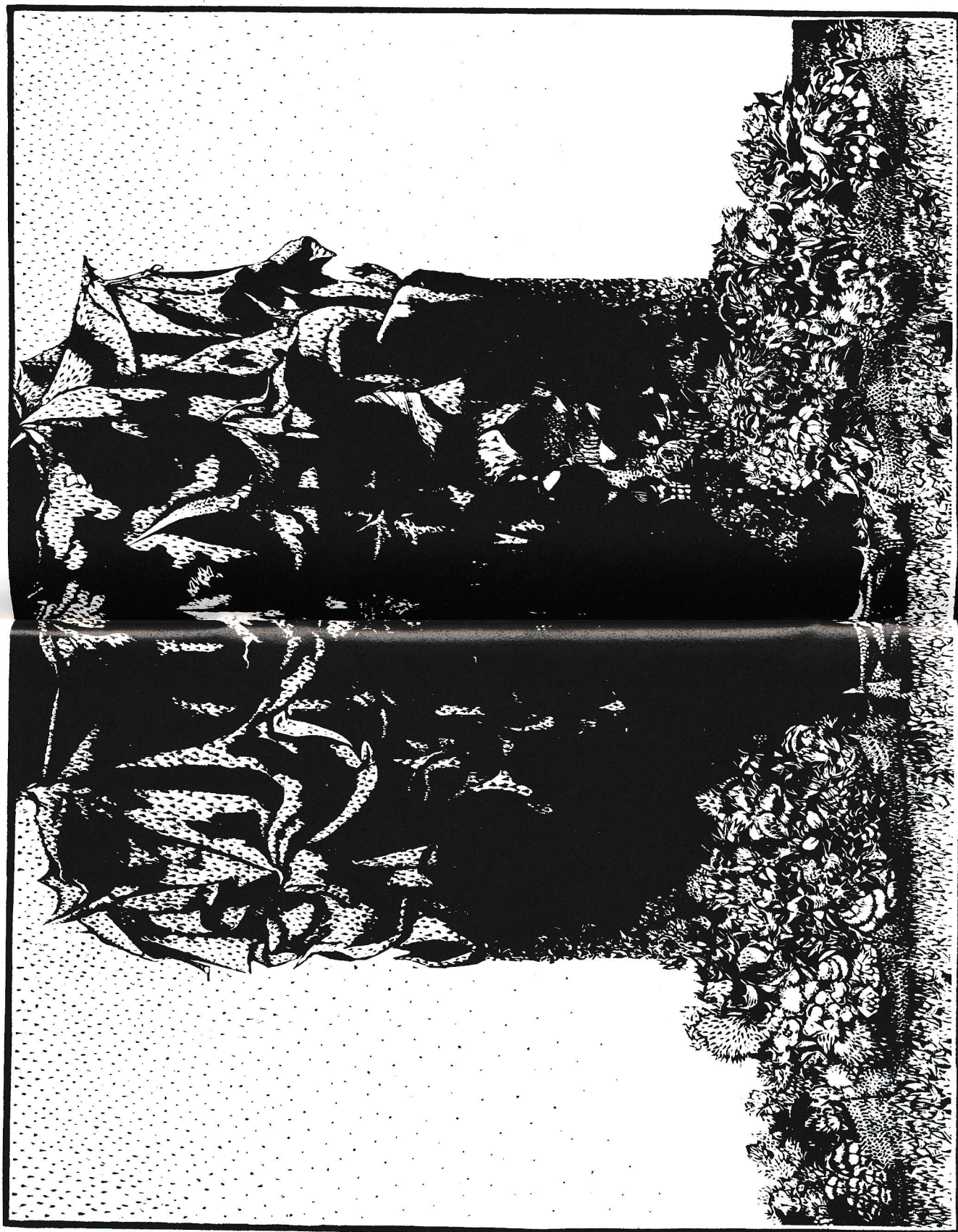
Under sina sista år började Gielniak med en ny teknik, nämligen mezzotint, vilken bara blev början till en ny serie. Gielniak hann inte avsluta den. De första bilderna i den serien visar av honom aldrig dittills uppnådd kraft och monumentalitet.

Improvisation till Grazynka II, linoleumsnitt 16,5×21,6, 1965.

Improvisation till Grazynka VI, linoleumsnitt 32×21,9, 1966.

Studie kamraten

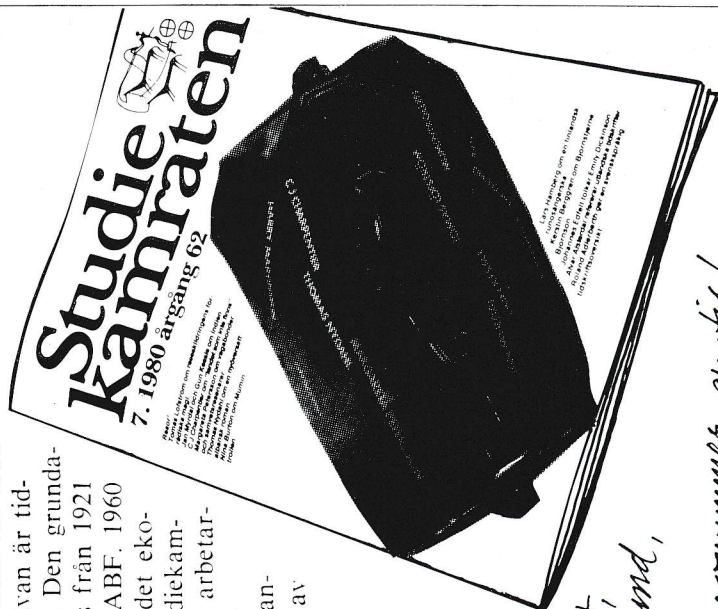
"ett fint uttryck för arbetar- rörelsens bildningssträvan"

"Arbetarrörelsen har ofta beskyllits för att vara materialistisk. Kamraten för bättre materiella villkor syftade tvärtom till en andlig höjning. Arbetarrörelsen är en *kulturrörelse*, sade Hjalmar Branting.

Ett av de finaste uttrycken för arbetarrörelsens bildningssträvan är tidskriften Studiekamraten. Den grundades 1919 och redigerades från 1921 av en studiecirkel inom ABF. 1960 övertog Bibliotekstjänst det ekonomiska ansvaret. I Studiekamraten har nästan alla av arbetarrörelsens betydande skribenter medverkat. Idag anses den allmänt vara en av våra vitalaste kulturtidskrifter."

Alvar Alsterdal

Pröva
Studiekamraten!
Ring eller skriv
till Bibliotekstjänst,
Box 1706, 22107 Lund,
tel. 046-140480.
Så får du ett prövnnummer gratis!

Utvecklingsoptimism

Av Svante Svensson

■ Man kan i dagens samhällsdebatt tydligt observera en våg av kulturpessimism, av intresse för unken ockultism, kvasifilosofier och annat "nyfnosk". En pessimistisk livshållning kan emellertid inte basera sig på förhållanden i naturen. Forskning och vetenskap öppnar ständigt nya, oförutsedda möjligheter, och vetenskapens utveckling det senaste decenniet ger oss tvärtom anledning att vara optimister beträffande de resurser som står oss till buds.

Framtiden bestäms av den medvetna politiska handlingen hävdar Svante Svensson, som till vardags arbetar som lärare i fysik vid Uppsala Universitet.

Det har säkert inte undgått någon av Förr och Nus läsare att man, särskilt på några stora tidningars kultursidor, numera anser att det är fint att vara pessimist. Man hävdar ivrigt att kulturoptimismens tid är förbi och att vi så småningom befinner oss på ett slutande plan. Men det är verkligen inte första gången sådana tankar framförs. I det tidiga 1900-talets Tyskland skrev t ex *Oswald Spengler* den på sin tid omtalade genomgången av vad han ansåg vara samhällenas allmänna utvecklingslag: *Untergang des Abendlandes* (Västerlandets undergång).

Spengler försökte förankra sin undergångsvision i en stor kulturhistorisk studie. Alla kulturer hade, menade han, haft sin uppgångsfas, middagshöjd och sin nedgång. Om man tillämpade resonemanget på Västerlandet så ansåg sig Spengler kunna konstatera att nu var undergången nära.

På sitt sätt kan man väl säga att "det låg någonting däruti". Det gamla klassiska Europa krossades mellan 1914 och 1918. Framför Spengler låg, kan vi med facit i hand konstatera, nazismens elände och ett Europa i ruiner. Men Västerlandet, Europa består ju inte bara av döda institutioner och förtryckarméer; den som befär vägarna på kontinenten, som en tidig morgon kan se solen stiga upp över Europas städer, över Antwerpen, Gent eller Paris; den som följer vetenskapens allmer fascinerande utveckling eller som känner ekot från de stora diskussionerna om samtiden kan konstatera att: "Dock rör hon sig."

Det är konstigt att inte någon av dagens karriärskribenter plockar upp Spengler. Han borde passa dem som hand i handske. Men han var ju inte kvinna (läs medlem av författarförbundets kvinnogrupp) och han var snarare kulturmystiker än naturmystiker, så vi får

kanske vänta ett tag på den stora äreräddningen, förslagsvis serverad av en Maria Bergom-Larsson eller en Maj Wechseltmann eller någon annan av Sveriges Stora Andar.

Dagens kulturpessimister söker ju snarare legitimera sina värderingar i egenskaper hos naturen än i kulturen. På 1800-talet försökte på liknande sätt socialdarwinisterna legitimera diverse åsikter om raser och klasser och samhällsliv genom att använda "biologin". Enligt nyepessimismen är det ju inte på grund av någon samhällelig rörelselag som vi befinner oss på det sluttande planet. Det är snarare på grund av att "vi" förhävt "oss" mot "naturen" som allt går utför. Mänskligheten anses ha tömt ut sitt förråd av något man kallar "resurser". Precis som om det fanns någon sorts bankkonto med ett ändligt saldo. När kontot är tomt finns inget att köpa mat för. "Vi" har förhävt oss. "Vi" har inte lytt "ekonominns lagar". Ridån går ned.

Skämt åsido kan man lätt se att den nya

kulturpessimismen har en avsevärd genomslagskraft. Den som tvivlar bör nog gå och läsa några dagars svensk press från tiden kring kärnkraftsomröstningen. Det är tyvärr så att många idag på fullt allvar går och tror att "resurserna" kan ta slut och att något obestämmt "vi" därför måste dra in på den berömda svångremmen.

Spenglers tankar hade också en avsevärd genomslagskraft. I efterhand borde det vara lätt att se att trettioåtlets kulturpessimism och mystik *bandade väg* för nazismen. Det borde vara lätt att se att Spengleranhängarna på sitt sätt representerade en bräcklig demokratis uppgivenhet. Men så är inte alls fallet. För att ta ett aktuellt exempel så har nästan ingen svensk kritiker kunnat skriva något förmuftigt om lanseringen av den sena Elin Wägners. Wägners representerade ju trots allt en sorts "pacifism" som inte ville ta och som inte heller tog klar ställning i frågan om spanska inbördeskriget. (Allt dödande är ju hemskt var motiveringen.) Mekanismerna är komplicerade, men ett starkt skäl att vara pessimist är att man inte får samma incitament till att handla. För att inte bli missförstådd är det kanske bäst att här påpeka att man förvisso kan göra en mycket lång lista på eländet i världen: Svälten, Kriget, Miljöförstörelsen... Frågan om livshållningen berör emellertid inte sakernas tillstånd i sig utan synen på möjligheten att ändra detta tillstånd.

NYFNOSKET

En bisarr följdföreteelse till kulturpessimismen är den tydliga vägen av *nyofnosket* och dess, enligt min mening, lite svagare variant *nyfnosket*. För att läsaren skall få en riktig uppfattning om utbredningen av fenomenen är det nog på sin plats att dra fram några exempel ur de största tidningarna.

Vi kan börja med den kvinnliga poeten i ropet, Elisabet Hermodsson. Hennes böcker höjs numera till skyarna. I *Expressen* förklarar Magnus Ringgren att hon skriver "stor poesi alla kategorier" och i tidningen *Vi* bekänner Maria Bergom-Larsson, i tidstypisk stil, att "det är först nu som jag är känslomässigt beredd att ta till mig hennes kritik". Nåväl, om

modern forskning har Hermodsson följande att anföra:

"...Forskare vad vill du? Vad vill du med dina definitioner? Stänga in, sluta in, fastslå, iakta. Iakta utan medlevande. Sluta till om det levande. Experimentera med naturen. Exploatera naturen. De metalliska namn du gett det levande pinar det levandes hörsel och känsel. I din kallt systematiska utforskning av materiens dolda liv, av naturens inre sammanhang, är du en våldsmakt, som under sken av ödmjukt sökande får världen runt och sätter dina ordningsvakter vid tillvarons yttersta poler. Materiens sista motståndsgrepp kastar du i cyklotronernas tortyrkammare för att avkräva dem namnen på tillvarons yttersta hemlighet."

Osv, osv, osv. Om den moderna världsbilden anser hon:

"...Man må nu inte tro att jag har något emot den moderna vetenskapens världsbild med graviterande jordar och planeter och solsystem i myriader... men jag är emot att man påstår att denna världsbild är sannare än den som den primitive jägaren hade, och att det är sanningen man finner när man idag landar på månen och sätter en USA-flagga i månsanden."

Och slutligen dessa tänkvärda rader om att tynga hjärnan med fakta:

"Är det därför jag alltid väjrt mig mot för mycket fakta-späck i hjärnan! Rent intuitivt. Och utan att ha några betyg i hjärnfysiologi. (Snart får vi väl se en ny forskning växa fram - hjärnhygienik e dyl som ska syfta till att återställa balansen mellan hjärnans båda halvor, vilken (balansen alltså) har blivit rubbad av för mycket forskning. Ungefär som ekologin - man har en forskning som forskar i balansen människans naturen som blivit rubbad genom för mycket forskning... Men är det inte snart *mot-satsen* till forskning vi behöver...?)"

Citaten är alla tagna ur essäsamlingen *Ord i kvinnotid*. Det är betecknande att nästan ingen diskussion förekom i sak om innebörden av pladder av denna typ. Men det finns varianter. På *Expressens* kultursida publicerade man för en tid sedan en serie artiklar under rubriken "Utvägar". Tommy Hammarströms bidrag, betitlat "När rösterna tystnade och paradiset stängde", bestod av ett entusiastiskt referat av vad en amerikan, Julian Jaynes, hade kommit fram till om världshistorien. Jaynes är till vardags verksam inom den s k psykologisvängen, men nu hade han på fullt allvar kommit fram till att hela mänskligheten i en lycklig forntid (Paradiset! Bibeln! Heligheten! Etc) gick omkring och *hallucinerade*; lyckliga, helt styrda av högra hjärnhalvan. Men så kom *katastrofen*. Den vänstra hjärnhalvan tog över och:

"Så bröts 'tvåkammarinnet' sönder i en lång social process som inte är avslutad än i denna dag. Alltjämt minns vi Paradiset med saknad och alljämt samlas människor till ritualer av skilda slag för att återuppväcka de stumma gudarna och få en aldrig så kort uppenbarelse av den förlorade sällheten.

Men detta sökande är på sätt utan hopp. Paradiset är en gång för alla förlorat. Vi har ingen väg tillbaka, vi kan inte bli omedvetna varelser igen. *Vi är dömda till medvetande* (min kurs) och kan bara gå i en riktning: mot allt djupare medvetande..."

Men alla drömmar inte om Paradiset på detta sätt. Det finns också varianter där man försöker låna några fjädrar från "vetenskapen", där man krånglar till det hela lite med främmande ord och termer. Som exempel på detta kan man ta den av både DN och *Expressen*, i stort uppslagna helsidesartiklar, upphaussade "ekofilosofen" Jan Grönholm. Denne stöder sig i sin tur på ett par amerikaner, Schwarz och Ogilvy. Och nu måste vi ta läsarens uppmärksamhet i anspråk för en liten utvikning. USA är inte bara ett centrum för sjudande aktiv forskning. I och kring forskningscentra som t ex Stanford eller Berkeley finns inte bara en abnormt hög andel vetenskapsmän per invå-

lar. Alla naturliga system är öppna och får sin identitet i samverkan med andra.”

Det är väl knappast att förväna att den nya världsbilden:

”Skall vara öppen, sökande och utvecklingsbefräjlade”

Vid det här laget förstår säkert våra läsare att den västerländska filosofin i sin hitillsvarande form måste krossas ty:

”Förnuftsdyrkan har lett till förtryck av känslor, till ett förnekande av tillvarons mysterium. Det naturvetenskapliga betraktelsesättet har berövat människan hennes frihet och värdighet.

Den materialistiska filosofin har inte kunnat inspirera till annat än materialistiska värderingar. Moralerna har ersatts av ett nyttotänkande som i sin förlängning gett upphov till en alltmer ohämmad egoism.”

Ja herregud, Jakob Boström och Uppsalaidealismen... Nu får vi alltså se inte bara marxister och feminister utan folk som är ekologister, marxister, feminister och anhängare av filosofisk idealism. Allt på en gång! Och det är inte någon obskyr stencitidning, utan det hela slås upp i de allra största media vi har i landet. Den intellektuella nivån har nått ett svåruppnåeligt bottenläge. *Förnuftsdyrkan*, detta lilla hala ord, är avslöjande. Många är förvisso de som exploaterar begreppen. Många är de som i spalterna predikar nolltillväxt, känslolöshet och som vänder sig mot ”förnuftet”. Visst är det så att många förslag som påstås vara förnuftiga vid närmare påseende faller igenom; sådant kallas på svenska humbug eller luren-drejeri. Men ”förnuftsdyrkan” är ett ord av samma förrädiska karaktär som ”friställd”.

Det är ju inte så att rationell argumentering utesluter ett känsloliv. Även manliga adjunkter i fysik i lägre medelåldern älskar sina barn. Tårar är inte ett exklusivt monopol för medlemmar av författarförbundets kvinnogrupp. När skribenter av Grönholms eller Hermodssons slag skriver ”känslor” så menar de upp-

nare. Där finns också en hög frekvens av nybuddhister, scientologer, astrologer och nyockultister av de mest skilda slag. Schwarz och Ogilvy arbetar vid något som kallas Stanford Research Center, som inte skall förväxlas med Stanford University. Detta center är ”berömt” för att man där inte bara kan beställa forskning; man kan där också köpa forskningsresultat. Allt tillhandahålls, ”vetenskapliga” undersökningar av jordens plattitet, kvinnans underlägsenhet eller en noggrann beskrivning av fan och hans mormor. Den från TV (Obs detta är tidstypiskt om ej rimmande med radions avtal med staten) kände humbugmakaren URI GELLER var försedd med något slags ”intyg” därifrån.

Dessa fakta bekymrar emellertid inte DN:s eller Expressens redaktioner och än mindre Jan Grönholm som friskt påstår att de anförda amerikanerna mer eller mindre ”revolutionerat” mänsklighetens världsbild. Industrisamhället skall nu av Grönholm och co omvandlas ”positivt”, Newton och Voltaire är ”döda filosofer” och i deras ställe kommer Schwarz och Ogilvy med ett nytt ”paradigm”, den ”holistiska världsbilden”. Enligt Grönholm har nämligen *vetenskapen* funnit att:

”Inom fysik, kemi och psykologi, lingvistik, ekologi har det blivit uppenbart att helheten är mer än summan av delarna, att sammanhangen är viktigare än komponenterna. Det finns inga isolerade system som kan förstås enbart utifrån sina beståndsde-

enbarligen känslolöshet.

Vi kan ta ett exempel. Kärlek. Kan man tänka sig en kärlek som med berätt mod låter de egna barnen dö av svält? Naturligtvis inte. Var och en som t ex läst den nyutkomna boken om 1300-talsbyn Montailou inser emellertid att de människor som där skildras verkligen älskade sina barn. Men ändå fick de i allmänhet inte se dem bli vuxna. Före industri-samhället av modern typ rådde faktiskt samma förhållanden som i dagens fattiga länder. *Barn dog som flugor!* Och vad är det som ändrat sakernas tillstånd? Till en del den vetenskapliga medicinen och sjukvården, men mest har förhållandena ändrats av VATTEN OCH AVLOPP, ELEKTRICITET, KONSTGÖDSEL, CEMENT och framför allt av en industri vars PRODUKTIVITET möjliggör VÄLFÄRD FÖR HELA FOLKET. Av detta och av idel andra snöda ting, utslag av människans förnuftiga arbete, har livet ändrats så att vi nu har en statistiskt rimlig chans att få se våra barn växa upp.

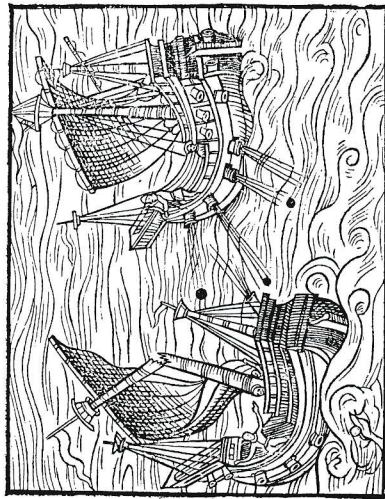
GULDÄLDERSMYTER

Om man bortser från det rent grönköpingsmässiga i skrivelserna av den typ som vi citerat så ligger det otäcka i dem i deras aningslösa förljugenhet. Och därmed kommer vi in på en annan fråga. Det kan ju verka lite konstigt att industrins och näringslivets ledande företrädare hittills varit relativt passiva när det gäller att ta upp frågorna om kulturpessimismen. Den enda förklaring jag har till detta är den som griper tillbaka till frågan om en pessimistisk livsfilosofi i allmänhet i västerlandets tänkande. Det har ju från flera håll förklarats att framstegsoptimismen är av ganska sent datum. Idéhistorikerna är i stort sett eniga om att optimismen är en 1800-talsföreteelse. Dess förrinnan var *guldäldersmyten* förhärskande, dvs föreställningar om att mänskligheten redan gått utför det sluttande planet och att det var väsentligt mycket bättre förr. Helst för rejält länge sedan. För medeltidens människor var t ex antiken historiens höjdpunkt – det är betecknande att t ex Kopernikus aldrig drömbetecknade att t ex Kopernikus aldrig drömbetecknade om att kunna göra bättre stjärntabeller än Ptolemaios. Och i antiken talade man ständigt

om att man levde i en järnålder. Guldåldern låg förlopad för länge sedan. Och man kan i och för sig se att sådana föreställningar är nyttiga för härskare i olika tider. Om förväntningarna på framtiden är dämpade så dämpas också kraven. En pessimistisk framtidssyn hos LO-medlemmarna är med säkerhet av värde för SAF i löneförhandlingarna. Men det är bara den ena sidan av saken. Samma kulturpessimism hindrar ju också industriell expansion. Industriproduktionen är ju en i högsta grad mänsklig verksamhet. Överklassen är förmodligen vacklande.

FRÅGAN OM RESURSERNA

Det finns föreställningar som upprepas dagligen och som det småningom inte ens anses moraliskt rätt att diskutera. Så länge jag kan minnas har jag t ex fått höra att 2/3 av jordens befolkning svälter. Efterhand började jag vilja göra enkla överslagsberäkningar på detta. Men var gång jag försökte fråga folk i min omgivning – lärare och andra vuxna – blev jag bryskigt avvisad. Man hade inte moralisk rätt att diskutera en sådan siffra. Nu visade Lasse och Lisa Berg nyligen i sin bok *Mat och makt* hur förhållandena tycks vara i verkligheten. Man kan säga att i 2/3 av jordens länder finns stora grupper av folk som är undernärda eller som svälter. Den rätta siffran är troligen, enligt paret Berg, att av jordens 4 miljarder människor är det ca 500 miljoner som är undernärda och ca 40 miljoner som direkt svälter.

Varför skriver jag om detta? Om den större siffran vore sann vore problemet med världssvälten så stort att det såvitt jag förstår vore omöjligt att lösa ens med de våldigaste politiska och materiella resurser som kan uppbringas. Mänskligheten skulle reduceras till en alltför stor lidande massa. Den verkliga siffran leder däremot till slutsatsen att det är en olycklig skam att någon enda människa går underrörd när det finns faktiska möjligheter att mätta alla. Den stora siffran utlöser möjligen känslor, den korrekta är en uppmärksamhet till handling. Energisk handling! På ett liknande sätt förhåller det sig med framstegsoptimismen och dess förhållande till frågan om den s k resursbristen. Vad är nämligen en mänsklig resurs, t ex en energiresurs?

Det kunde tyckas enkelt att svara med ett exempel: olja eller vattenkraft. Men en lite närmare blick på saken visar att det inte alls är så enkelt. En resurs är ju *deus* något som förekommer i naturen – och som därför finns i åtminstone teoretiskt ändlig mängd – *deus* en mänsklig kunskap om hur resursen kan användas. Innan bensinmotorn och fotogenlampan var uppfunna var oljan i Baku nästan värdelös. Den svenska urskogen i Norrlands inland var ingen resurs före sågverkens och flottningens tid. Uran var, som det stod i Nordisk familjebok, en värdelös metall före kärnkraftsteknologins tid. Som extrema men inte orealistiska exempel kan man nämna att med breddeteknologi blott o m den svenska graniten en ener-

giresurs, med fusionsreaktorer blir havsvattnet en energikälla och med billiga solceller och effektiva solfångare blir solljuset en energiresurs.

Om man alltså ställer frågan "Går det att vara framstegsoptimist idag?" måste man först titta på de tekniska och vetenskapliga möjligheter som står till buds. Frågorna kommer, i ett litet längre perspektiv, inte så mycket att gälla hur stora de tänkbara mängderna av mineralet olja är i naturen eller om kolet "kan ta slut" osv. Vi måste snarare ge oss in i en diskussion om det är rimligt att anta att den tekniskt vetenskapliga utvecklingen nu står invid sådana gränser att t ex några nya energiresurser inte kan öppnas. Finns det m a o några fundamentala gränser av denna art för det mänskliga vetandet? Frågan är inte trivial. På 1880- och 1890-talet var den uppfattning förhärskande som hävdade att man nu uppnått vetenskapens yttersta gräns. Man beklagade faktiskt senare tiders barn för vilka ingenting väsentligt återstod att upptäcka.

Det kan också tilläggas att det ur national-ekonomisk synvinkel är nonsens att tro att t ex "oljan" skulle kunna "ta slut". Det riktiga är att säga att "den olja som på femtiotalet i arabländerna var billigare än vatten tar slut inom ett relativt kort tidsperspektiv". Oljereservernas storlek beror av pris och marknad. Det hade säkert varit omöjligt att öppna oljefälten i Nordsjön på 50-talet. Den oljan skulle då blivit för dyr.

VILKA ÄR MÖJLIGHETERNA?

Alltså: har vi anledning att tro att den tekniskt vetenskapliga utvecklingen kommer att avstanna, att vi nu nått sådana gränser att några nya resurser inte kan öppnas? Jag tror att det i detta sammanhang vore intressant att titta lite närmare på den vetenskapliga utvecklingen inom några områden det senaste decenniet. Inom ramen för en artikel av detta slag är det givetvis omöjligt att utveckla någon som helst systematik. Jag tror ändå att det kan vara intressant att något beröra några forskningsområden, även om urvalet är om ej helt så nästan slumpmässigt:

1. Av kulturhistoriska skäl är det omöjligt att

förbigå *astronomi*. Hermodsson talar lite föraktfullt om en USA-flagga i månsanden, men det är ju inte detta som kännetecknar 70-talets rymdforskning och astronomiska forskning även om månfärderna var en teknisk bedrift. Det stora genombrott som skett har snarare åstadkommit av utvecklingen inom radioastronomi och genom olika rymdsonder och satelliter samt av en alltmer förfinad användning av teoretiska modeller (datorer). Under sjuttioalet har man, kanske främst med satellitobservatorier bl a bekräftat neutronstjärnornas existens, påvisat förekomsten av svarta hål och börjat systematisera utforskningen av kvasarer till en sådan nivå att man faktiskt kan tala om något som liknar en ny "världsbild". Sjuttioalets astronomi innebär såvitt jag kan förstå en omvälvning av samma slag som geologiens i början av 1800-talet då man fann en *geologisk utveckling*. Vad man ser idag efter sjuttioalets intensiva forskning är skellet till en *universums* utvecklingshistoria. Vetandet snarare accelererar än bromsas.

2. Man kan naturligtvis inte gå förbi *datorteknologin*. Det skrivs ju en hel del i dessa dagar om hur många jobb som kan gå förlorade. Mer sällan skrivs det om den totala och snabba *omvandling av alla övriga vetenskapsområden* som datorteknologin innebär. Helt nya områden blir tillgängliga för undersökning. Helt nya forskningsfält öppnas. Någon "gräns" verkar minst av allt vara i sikte under de närmaste decennierna. Som exempel på ett öppnat fält som expanderat under sjuttioalet kan vi ta:

3. Den *teoretiska kemien* (kvantmekanik). Det var mot sextioalets slut som datorkraften blev så billig och tillgänglig att det blev realistiskt att skriva datorprogram som utgående från rent teoretiska modeller kunde förutsäga molekylers egenskaper. Under sjuttioalet har utvecklingen gått i rasande fart. Man kan nu göra allmer förfinade förutsägelser på allt större och mer komplicerade molekyler. Kvantmekanik är också ett exempel av flera på det vi kan kalla "reduktionismens triumf". Det går idag inte att uppbringa en enda kemist eller fysiker som

skulle säga något annat än att kemi och fysik i grunden hänger ihop och att vi i *princip* kan förklara alla kända egenskaper hos molekyler utgående från en teoretisk modell: kvantelektrodynamiken. Kvantmekanik är bryggan mellan fysik och kemi. Men det är en sak att kunna i princip och en annan att kunna i praktiken. Några "gränser" är inte i sikte, utvecklingen här hänger bl a ihop med datorutvecklingen.

4. Den moderna *spektroskopin* har haft ett gyllene årtionde. Rader av helt nya metoder har sett dagens ljus. Man kan särskilt peka på det batteri av metoder som idag finns att undersöka *ytor*. Den i kemi obehövande läsaren undrar kanske vad det är för bra med det. Förklaringen är att ett mycket stort antal av de tekniskt intressanta kemiska reaktionerna måste försiggå på en metaltäta för att man skall få ett rimligt utbyte av reaktionen. Koppling av spektroskopisk utrustning till datorer har gett ett språng i teknisk användbarhet. Analyser av olika slag kan nu göras åtskilliga gånger snabbare, billigare och säkrare än tidigare, vilket påskyndat deras tekniska och industriella användbarhet.

5. Den nya materialtekniken. På fyr- och femtiotalet blev plasterna industriellt användbara. Under sjuttioalet har det kommit rader av nya material med extrema, ja direkt häpnadsväckande egenskaper. De flytande kristaller som finns bl a i moderna digitalur är ett exempel, de oerhört starka och lätta kolfibrerna är ett annat. Extremt starka och lätta plastmaterial har också, kan det nämnas som kuriosum, gjort Leonardo da Vincis dröm om muskelflygning möjlig! Men mycket mer är i sikte. Organiska halvledare (dvs "plaster som bär sig åt som halvledare") har utvecklats under sjuttioalet och blir säkert teknologiskt på åttiotalet. Ett annat viktigt faktum är att olika former av supraleddare (elektriska ledare som saknar ledningsmotstånd, dvs är förlustfria) har gjorts tekniskt användbara i stor skala. På åttiotalet kommer vi därför säkert få se en supraleddarteknologi växa fram, vilket ger helt nya möjligheter bl a för energiproduktion, energilagring och myck-

et mycket annat.

6. Oljekrisen har till en del dolt och till en del påskyndat framstegen inom *energitekniken*. Men det förtjänar ändå nämnas att utvecklingen av breederreaktorer för energiproduktion gjort stora framsteg. Det finns nu halv- och nästan fullskalanläggningar i funktion. (Med breederteknik är energitillgången från uran i det närmaste outtömlig.) Läget inom fusionsforskningen har också ljusnat väsentligt. Från en mycket uttalad pessimism i slutet av sextioalet befinner man sig nu i ett läge där de flesta fusionsforskare inte längre tvivlar på att det skall bli tekniskt möjligt att bygga en anläggning som levererar mer energi än som tillsätts. De stora problemen är idag andra och berör i allt högre grad frågan om ekonomin för en anläggning. Solcellsproduktionen har nyligen nått den kritiska kostnadsgräns där det blir ekonomiskt möjligt att bygga soldrivna kraftverk, främst i ökenområden och liknande. Det går att rada upp mängder av väsentliga framsteg och principiella genombrott som skett just på sjuttioalet inom energitekniken.

7. Inom de *biologiska vetenskaperna* avlöses det ena genombrottet av det andra. Sjuttioalets verkligt stora händelse var naturligtvis tillkomsten av den så kallade DNA-hybridtekniken och all dess finförfärdade påverkan på immunologi, läkemedelsteknologi etc etc. Det behövs endast en mycket yttlig kännedom om utvecklingen inom biovetenskaper för att inse att några "gränser" inte är i sikte. Däremot är horisonten av det som troligtvis är möjligt att åstadkomma oerhört vid.

På detta sätt skulle man kunna fortsätta en genomgång område efter område och man skulle i stort sett finna samma mönster. Varje år innehåller bara tidskriften *Chemical Abstracts* referenser till ca 200 000 vetenskapliga uppsatser och större verk. Antalet ökar år från år. Kunskaperna växer idag snarast snabbare än tidigare. Och kanske än viktigare är att datorteknologins inträde i biblioteken ger oss möjlighet att nästan fullständigt överblicka kunskapsmängden. Det är idag ett ögonblicks

verk att plocka fram just de uppsatser som intresserar en ur denna väldiga mängd. Det senaste årtiondet har säkerligen varit ett av de rikaste någonsin ur teknisk och vetenskaplig synpunkt. Vi borde alltså ha all anledning att se ganska ljus på framtiden. De närmaste årtiondena kommer naturligtvis att innebära stora påfrestningar pga att samhällena måste ställa om från att använda *billig* olja, men på lite sikt finns oerhörda möjligheter. Man måste ha klart för sig att om det moderna samhället introducerar väldiga miljöförstörande och nedbrytande krafter så kan det också skapa minst lika stora resurser att åtgärda sakernas tillstånd.

Om den politiska viljan finns och får verka.

DEMOKRATI OCH VETENSKAP

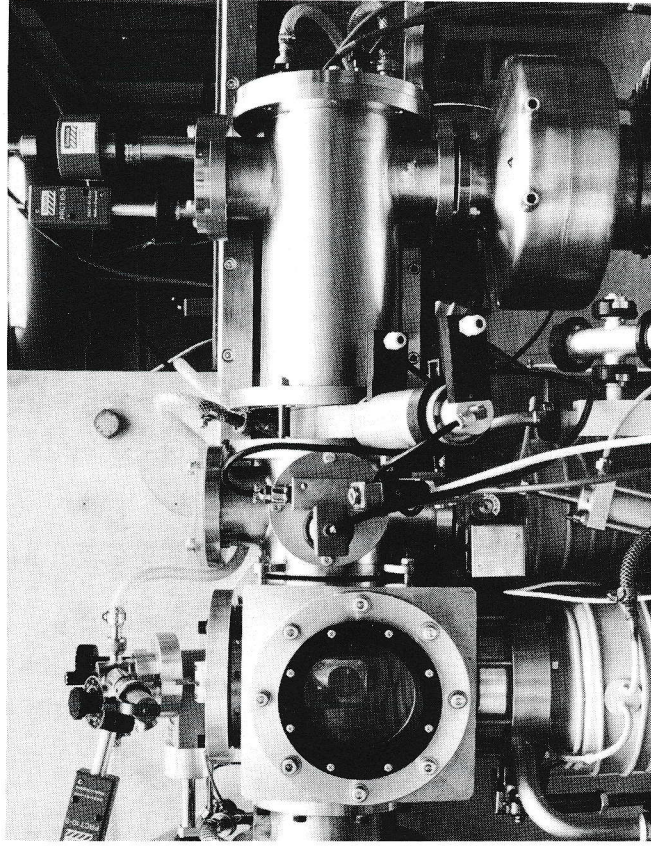
Och det är i grund och botten om detta diskussionen verkligen borde röra sig. Det är såvitt jag förstår orimligt att grunda en pessimistisk livshållning på förhållanden i naturen. Resonemangen måste då snarare ha sin utgångspunkt i *människan* som samhällsvarelse.

Visst finns det åtskilliga argument för en mörk framtidssyn. Den ekonomiska krisen och allt det elände som kommer i dess spår, ett elände som främst har slagit mot de allra fattigaste länderna i tredje världen. Och naturligtvis det största åskmolnet: risken för storkrig.

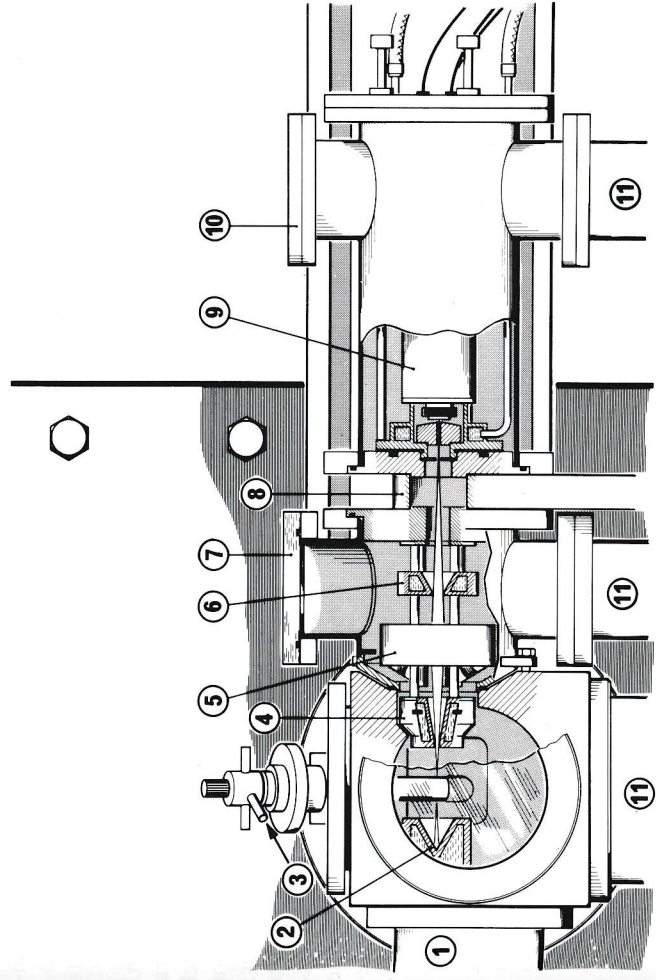
Men mitt i allt detta måste, menar jag, en rimlig livshållning skalas fram ur det enkla faktum att *vi ändå vill fortsätta leva*. Ingenting ändras ju om vi slår oss ner och gottar oss åt mänsklighetens snara undergång, kastar rationell argumentering överbord och dränker oss i känslolamhet. Vad som tvärtom behövs är en mobilisering av all klokhet och politisk förmåga som kan uppbibras.

Jag var nyligen och såg Dramatens uppsättning av pjäsen *Fysikerna*. En mycket bisarr pjäs som handlade om vetenskapsmännens ansvar, inte för sina handlingar, utan för sina upptäckter. Vetenskapsmannen är ansvarig, menade pjäsen, även för tyngdlagen eller energimassrelationen. Men såvitt jag förstår har naturen inga *hemligheter* av det slaget att *någon* hemlighåller något. För sina handlingar har vetenskapsmannen liksom alla andra ett ansvar. Deltar man i hopsättningen av t ex ett

Modern röntgenspektrometer för gasformade preparat.

Röntgenspektrometer. Principskiss av preparatkammaren.

biologiskt vapen är man ansvarig för vad som kan göras med just detta vapen. Men vem kan bära ett ansvar för naturens egenskaper annat än det som ligger i ett brett offentliggörande? Einstein rådjur inte för att energi och materia är uppbenärlseformer av samma sak, lika lite som den förste stenredskapstillverkaren kan lastas för alla krigen. Däremot måste *envar* fri medborgare i en demokrati sätta sig in i och ta ställning till både bredderteknologins och DNA-hybridteknikens användning.

Med känslöshet, mystik och förmenta syndaböcker kan vi, såvitt jag förstår, inte undanröja hoten mot den egna existensen. Däremot fungerar nyfiosket på ett sätt som möjligtvis inte är avsett av nyfioskarna. Det finns åtskilligt folk som genom massmedialisering och av andra orsaker går på bubblen. *Och en sådan blir ju faktiskt oförnuftig.* Anser man att "tekniken" är av ondo så *blir* man oförmögen att göra som upplysningstidens revolutionärer: lära sig behärska den och ta till sig dess intellektuella innehåll. Hermodsson, Grönholm, Hammarström, nybuddhister och nyockultister och den sortens folk kan ta dem i hand som önskar genomföra en total elitisering av produktionen. En totalstyrd produktion där endast en liten elit behärskar produktionsprocessen och där folkets flertal utgör mer eller mindre ovetande kuggar i ett anonymt maskineri förutsätter ju att dessa kuggar inte lägger sig i. Hermodsson gör arbetskraften dum, Anders Wall utnyttjar den. I debatten om "datorsamhället" talas det åtskilligt om behovet av att kunna kontrollera och "styra" den tekniska utvecklingen. Men om detta inte blott skall innebära en liten utvidgning av den styrande eliten till att också innefatta ett antal MBL-tjänstemän så måste man gå samma väg som upplysningstidens folk, och även Marx i sina stridsskrifter mot Proudhon peka på: *Demokratisera den tekniska kunskapen! Tekniken åt folket! Företräda teknologin med en rationellt grundad moral!* Om inte fallet i debatt och massmedia skall fortsätta måste detta arbete påbörjas med kraft av en kulturfront värd namnet. Stora värden står som Arne Helldén påpekat på spel:

"Arbetet blir hos ekologisterna med nödvändighet av dubiöst värde. Man kan tala om en ambivalens hos dem mellan olika ståndpunkter i relation till arbetets värde. Ibland framhåller de att människan måste lära sig att slita hårt med sina händer igen. Ibland kantraras deras ideal snarast åt sysslösheten som det mer mänskliga förhållningssättet till livet överhuvudtaget. Efter som det just är det mänskliga arbetet som ställt till så mycket trassel med naturen får redan härigenom arbetet ett tveklaktigt värde. Teknik och vetenskap är föremål för så illvilliga och heta attacker att det inte utan fog kan talas om teknikhat och vetenskapshat hos flertalet ekologister. Stundom kan dessa attacker ta sig uttryck i ren antiintellektualism. Materialismen (i filosofisk mening) är självfallet en viktig del i den radikala åskådningen. Och det är också idén om de materiella värdenas primat. I den ekologistiska förkunnelsen placeras de i skamvrån.

Hotet mot den radikala traditionen är alltså mycket tydligt artikulerat. Hotet gäller hela den *demokratiska kulturen* (min kurs), dvs de ideologiska och sakliga sammanhang som konstituerar de moderna föreställningarna om folkets och arbetets storhet.

Det är inte bara den mänskliga miljön, som är hotad i vår tid. Det finns andra värden som är hotade. Äminstone en del av oss, som bekänner oss till den stora radikala traditionen i västerländsk kultur, kommer därför att framhärda med att vara ateister, materialister, utvecklingsoptimister, voltairianer eller marxister, anhängare av civilisationen, av det industriella systemet, av vetenskapen och den tekniska utvecklingen."

Träsnitten i denna artikel är hämtade ur Arthur Sahlén: Om Träsnitt och Träsnidare i Sverige, Stockholm 1914.

Bokanmälningar

Sherman Adams. MITT AMERIKA. En svart avhoppares memoarer. Övers. Bo Rudin. 328 s. Prisma 1980. Pris: ca 86:-

ISBN 91-518-0949-4

När jag sommaren 1968 vandrade runt i London på jakt efter uppbygglig litteratur hittade jag "The Autobiography of Malcolm X". Den träffade mig rätt i mellangärdet. Den var målrad i de mörkaste färger, men Malcolm X var också blixtrande intelligent, kunnig och trycktes buren av ett optimistiskt trots. Han var på väg framåt hela tiden. Han öppnade det svarta USA för mig.

Sherman Adams berättelse om sina 26 år i USA blir tyvärr inte mycket mer än en blek kopia. Han skäller och domderar, är ibland riktigt rolig, ger några - tror jag - träffande interieurer från boxningsvärlden, men han skriver lite för högt för att det ska bära ända fram.

Anders Sundelin

Sven Andersson. PÅ PER ALBINS TID. Ill. 351 s. Tiden 1980. Pris: ca 110:-

ISBN 91-550-2458-0

Memoarerna omspanner uppväxten i Göteborg och de politiska striderna från 20- till 40-talet. Händelserna skildras ur ett starkt socialdemokratiskt perspektiv. Det gör dem spännande.

Andersson redogör för hur socialdemokratien under trycket av världshändelserna tvingades omvärdera sin försvarspolitik. I riksdagen stödde han eftergifterna, för "den nationella enighetens" skull - liksom tryckfrihetsinskränkningarna i början av kriget. Trots det uttrycker han ärlig beundran av Segerstedt! Det är uppenbart hur kommunisternas "svaga demokratiska trovärdighet" och Moskvatrogenhet var ett problem som ställdes på sin spets under krigets inledningsskede.

Ill: Kaj Stuart-Beck

Efter kriget gällde det för partisekreteraren Andersson att stoppa de kommunistiska framgångarna och vinna gehör för efterkrigsprogrammet mot de borgerliga attackerna.

Memoarerna frammanar bilden av en trägen partiarbetsare. Tyvärr slutar de redan 1948 efter en initierad skildring av valet av Erlander som partiledare.

Mats Miljand

Jerzy Andrzejewski. DÖDENS KARUSELL. Övers. Johan Malm. 224 s. Brombergs 1980. Pris: ca 75:-

ISBN 91-85342-92-0

Romanen skrevs i slutet av kriget och väckte viss upprördhet i motståndskretsar. Den skildrar nämligen det känsliga faktum att polackernas inställning till judarna inte var odelat solidarisk, att det fanns en fascistisk judehets redan i förkrigs-Polen. Boken är utmärkt om man vill förstå den avoghet mot judar som fortfarande finns i Polen och som fick sin kulmen i 1968 års trakasserier.

Handlingen utspelar sig i Warszawa under ghettoproppet 1943. En ung judinna träffar efter flera år en tidigare vän. Hon har förlorat sitt senaste gömställe undan tyskarna, och han tar med henne hem, trots att han därmed riskerar sin familjs existens. Grannarna är vaksamma och tisset börjar. Samtidigt blir striderna i ghetton allt häftigare.

Andrzejewski är med rätta en av de mest översatta av dagens polska författare.

Lennart Ilke

Gerda Antti. ETT ÖGONBLICK I SÄNDER.
Roman. 236 s. Alba 1980. Pris: ca 81:50

ISBN 91-7458-394-8

Vi får träffa Astrid, en medelålders kvinna, och hennes betydligt äldre man Lennart. De är ett "vanligt" par. Hon är hemmafru med vävning och färskötsel som hobby och försörjning. Han driver en livsmedelsbutik.

De bor på ett storfamiljliknande och skenbart idylliskt sätt tillsammans med svärmötern Alma och Lennarts bror med familj på en gård på landet. Mästerligt, med mod och smärtsam ärlighet visar oss Antti vad som döjer sig bakom fasaden: den lantliga inskränktheten, äktenskapet som för länge sedan upphört att fungera och Astrids ångest inför detta, chocken men också befrielsen när Lennart dör och lämnar allt ouppklarat mellan dem, släktens ohämmade försök att få henne från gården, men som ett ljus i mörkret – vänskapen med svärmötern.

Anita Strömbäck

APANS ÅR. Årsbok om Kina. Red. Harriet Johansson, Anders Lennartsson, Christer Leopold, Torbjörn Lodén, Hans Seyler, Annika Söderman-Wirén. 182 s. Norstedts 1980. Pris: ca 86:–

ISBN 91-1-803282-6

Kina-intresset har skjutit ny fart i samband med rätttegången mot de fyras gäng och de politiska förändringar uppgörelsen speglar. Dagstidningarnas behandling av det moderna Kina saknar dock djupdimension. Det kan man däremot inte säga om denna årsbok där ett stort antal skribenter medverkar för att ge en mångsidig och fylld bild av Kina. Artiklarna är genomgående korta och koncentrerade.

Bokens första del har ett tema: svenska kinesiska relationer under historien. En rad framstående Kina-kännare porträtteras, Olov Bertil Andersson behandlar Strindbergs entusiastiska men dilettantmässiga studier av det kinesiska språket och flera författare diskuterar den svenska missionens historia i Kina.

Flera artiklar behandlar också dagens Kina: rättstillämpning, kultur, energiförsörjning.

Årsboken är perspektivrik, kunnig och läsvärd. Genom sin saklighet och analytiska attityd skiljer den sig från dagspressens vinklade Kinadiskussion.

Kent Begler

Sivar Arnér. APRILSOL. 225 s. Bonniers 1980. Pris: ca 79:–

ISBN 91-0-044891-5

Ett äktenskap på upphällningen. Hustrun har bett mannen flytta, vilket han också gjort. Medan hustrun blivit starkare efter separationen har mannen blivit alltmer svartsjuk.

Det är om denna svartsjuka boken handlar; en otäck studie i destruktivt mänskligt beteende. Arnér har verkligen bemödat sig om att komplicera och problematisera sin svartsjuka huvudpersons tänkande och handlande. (En tanke: är det möjligt att skriva en bra svartsjukeroman som mera leder ut än trasar sönder och förvirrar?) I all sin motsägelsefulla orimlighet verkar skildringen ändå äkta. Men när Arnér försöker dra paralleller mellan denna privata desperation och en slags samhällelig, i form av västtysk terrorism, då tappar han greppet.

Pär Gustafsson

Bengt Berg, Per Helge. VÅRT VÄRMLAND – EN SANNSAGA. Teckningar Jörgen Zetterquist. 154 s. Liber 1980. Pris: ca 108:–

ISBN 91-38-05526-0

Detta är en landskapsbok, där själva färden med prosan och poesin ger lika mycket som iakttagelserna. Med värme, kärlek och humor skildras naturen och människorna i det strukturaliserade Värmland.

Färden går – med avbrott för intervjuer och prat till kaffet – genom Ekshärad, Torsby som efter kommunsammanläggningen täcker 1/4 av Värmlands yta och de typiska brukssamhälleerna. Författarna uppehåller sig gärna vid antingen passerade tider och skeenden eller de

få idylliska inslagen i det moderna samhället. Boken har givit mig flera njutbara lästunder. Kunska-per har jag fått om främst det förflutna Värmland, mindre om det nuvarande. Omdömet glesbygdssromantik ligger frestande nära, men samtidigt tror jag att vi be-höver sådana här påminnelser för att den sk utvecklingen inte ska bli en avveckling av oss människor.

Jan-Ewert Strömbäck

Chen Jo-hsi. HÄRADSHÖVDINGS YNS AVRÄTTNING och andra noveller från kulturrevolutionens Kina. Övers. Harriet Alfons. Förord Simon Leys. 174 s. Atlantis 1980. Pris: ca 83:–

ISBN 91-7486-142-5

Chen Jo-hsi är en i Taiwan född kinesiska. Efter några års litteraturstudier i USA beslutar de hon sig för att tillsammans med sin man bosätta sig i Folkrepubliken Kina. Det var strax före kulturrevolutionen.

Chen, hennes man och två barn bodde i Kina till 1973. De levde tydligen bland intellektuella i Peking och Nanking. Det är i alla fall därifrån, med något undantag, som hon hämtat stoff till de noveller som samlats i denna lättlästa bok.

Författarinnan har skrivit en fängslande bok om några kinesiska lärares problem och rådsla i det kulturrevolutionära Kina. Men det är en väl ensidig bild hon förmedlar. En liknande ensidighet finns för övrigt i många berättelser från Folkrepubliken idag.

Ann-Katrin Lennartsson

Sigrid Combüchen. VÄRME. 306 s. Alba 1980. Pris: ca 83:–

ISBN 91-7458-392-1

Låt oss inte hutla med sanningen; Sigrid Combüchens tredje roman är en besvärande gymnastial och tråkig historia. Författaren ikläder sig en tretionårig lärares kläder, och det borde hon nog inte ha gjort. Baksidestexten utlovar språkliga nyanseeringar och övertöner, men finesserna gör mig bara söm-nig. Uppvisningen går inte hem. Mina ögonlock blir tunga som bly när tretionåringen gran-skar sin barndom och "preciserar sin genera-tions livssituation". Sigrid Combüchen är uppburen kritiker på Expressen och har fått Aftonbladets litteraturpris. Det hjälps inte. Hennes tredje bok gör mig bara trött.

Jan Fogelbäck

Peter Dahl. KONSTNÄREN SOM MAGIS-TER. Glimtar från ateljéer, akademier och gallerier under ett decennium. 198 s. Atlantis 1980. Pris: ca 76:–

ISBN 91-7486-171-9

En mycket underhållande essä-roman, av stort värde långt utanför konstnärskretsar. Peter Dahl skildrar sina erfarenheter som lärare på olika konstkolor, där utbildningen är urholkad, traditionslös och lider av ett liknande "kunska-pförakt" som andra utbildningar i dagens Sverige. Inom konstvärlden är emel-lertid detta tillstånd etablerat som den enda rätta linjen sedan årtionden tillbaka. Konstens frihet kräver att de känsliga plantorna skyddas från krav och kritik så långt möjligt är... Värst är det på de högre konstnärsutbildningarna. Detta tillstånd, som gett oss ett stagnerat och ointressant konstliv, gisslar Peter Dahl effek-tivt. Han kommer säkert att bli utnämnd till "reaktionär" i diverse medier.

Ulla Wennberg

Sigrid Drake. VÄSTERBOTTENSLAPPAR-
NA UNDER FÖRRA HÄLFTEN AV 1800-
TALET. Etnografiska studier. Efterskrift av
Katarina Ågren. Två Förläggare Bokförlag,
Umeå, i samarbete med Västerbottens muse-
um, 1979. XVI, 367, IV s. Facs. utg. av I.
uppl.: Stockholm, Wahlström & Widstrand,
1918. Pris: ca 85:--

ISBN 91-85920-002

Det senaste årtiondets uppblommande intres-
se för lokalhistoria har skapat en marknad för
en strid ström av nytävör av äldre reseskild-
ringar och topografiska skildringar. Nu har
turen kommit till Sigrid Drakes avhandling
från 1918 om västerbottenslapparna. Drakes
367 sidor starka bok (det enda hon publicerat)
är ett noggrant systematiskt referat av en
stor handskriftssamling, den Nensénska sam-
lingen, i Uppsala universitetsbibliotek. Upp-
gifterna hänfö sig till förra halvan av 1800-
talet. Drakes avhandling väckte berättigt in-
tresse när den först publicerades; den ansågs
omistlig i varje samförskares bibliotek. Dra-
ke framföör egna åsikter och tolkningar ytterst
sparsamt, men nästan alla sidor av den samis-
ka kulturen beskrivs ner i minsta detalj.

Bo Nilsson

Anders Ehnmark. ÖGONVITTNET. 193 s.
Norstedts 1980. Pris: ca 74:--

ISBN 91-1-801562-X

Med sin roman vill Ehnmark diskutera den
politiskt betingade verklighetssynen som för-
mår vänsterintellektuella att sortera sina upp-
levelser så att de får verkligheten att stämma
med sin drömbild. Detta upplever den unge
utrikeskorrespondenten Erixon när han beger
sig till Afrika för att skriva om befrielsekam-
pen i Angola. När han förstår att han letts runt
i södra Kongo och faktiskt aldrig varit i Angola
beslutar han sig för att inte låtsas om detta - av
solidaritet. Hans reportage får ett gott mottä-
gande. Det är bara han själv som brottas med
sin felsyn.

Ehnmarks roman är en lyckad och oerhört
aktuell satir. Kanske kan man invända mot

romanens uppbyggnad. För mig blir den allde-
les i onödan komplicerad genom att författa-
ren låter stuvva om tidsförloppet. Men det är en
invändning i marginalen.

Kaj Svensson

John Erlichman. OM SANNINGEN SKA
FRAM. Övers. och efterskrift av Leif Duprez.
482 s. Stegels 1980. Pris: ca 95:--

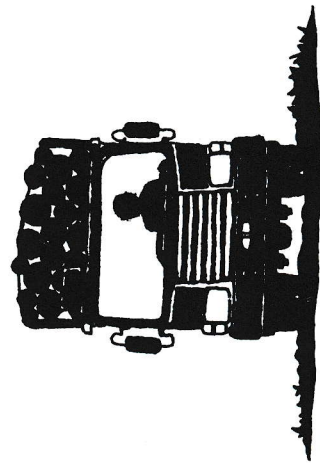
ISBN 91-7062-493-3

Nixons gamle kompis Ehrlichmans roman är
som en bättre amerikansk TV-serie; rapp,
spännande, okomplicerad. Personteckningen
är yttlig. Självklart finns en kärlekshistoria in-
bakad. Handlingen är följande: presidenten
beordrar en CIA-kupp i Uruguay, stabsmed-
arbetaren Robin Warren ringer det avgörande
samtalet, kuppen misslyckas, skulden vräks
över på Warren, som tar strid för sanningen.

Men det finns en skillnad gentemot TV-
serierna. Etablissemangent beskrivs som ett
slutet system med givna spelregler. Det blir
inte bara enskilda personer som mäter sina
krafter. Dessutom framstår de stora bolagens
roll med viss tydlighet.

Jag misstänker att det går till på ungefär
samma sätt i vårt eget kanslihus, om än i för-
minskad skala. Om det skrivs det väldigt lite.
När får vi läsa den första romanen om turerna
kring Åslings dukade bord? Jag väntar med
spänning.

Anders Sundelin

Lars Ragnar Forsberg. MÖTE MED MAK-
TEN. Intervjuer om Sverige och världen inför
80-talet. Ill. Bertil Rune. 202 s. Ordfront 1980.
Pris: ca 85:--

ISBN 91-7324-133-4

I denna bok dokumenteras en serie radiosam-
tal som författaren förde våren 1980 med Olle
Alsén, Carl Bildt, Gösta Bohman, Sven Del-
blanc, Lars Enqvist, Olof Ljunggren, Bert
Lundin, Olof Palme, Inga Thorsson, Örijan
Wallqvist, Hans Werthén och Jan-Erik Wik-
ström.

Som radioprogram blev det säkert lyckat
med dessa rejäla, sammanhängande samtal
med figurer, vilka annars blixtrar, frekvent
men kort, i nyhetsrapporteringen. I bokform
är samtalen alltför allmänt hållna för att, vid
sidan av den övriga 80-talsdebatten, ett år se-
nare tillföra läsaren mer än en och annan fyn-
dig formulering.

Lars Hultkrantz

Lars Forssell. STENAR. 112 s. Bonniers
1980. Pris: ca 55:--

ISBN 91-0-044024-8

Lars Forsells virtuositet, hans obesvärade
förmåga till pastischer och lånade röstlägen,
till olika hållningar och tonarter, är ovanligt
framträdande i hans nya diktsamling, tema-
tiskt tung som sin titel och mörk som midvin-
terns midnätter.

Om ondskan och lögnen, om småttigheten i
världens mörker, i vilket Forssell har trängt
djupt in, handlar det, och om de fåtaliga ljus-
punkterna, kärleken, den mänsklighet och är-
lighet som inte är mask och förtällning. Det
personliga är härvid bara del av ett större sam-
manhang.

Mörker, alltså, men inte uppgivenhet, illu-
sionslöshet men inte resignation, utan en klar-
syn ur vilken det finns mycket att lära.

Dikterna är mestadels krävande, men inte
för sin egen skull utan för innehållets. De täl-
att läsas och begrundas.

Per Helge

Jan Fogelbäck. SJU OCH TIO FRÅN LÄG-
GESTA. Efterord Ulf Nilsson. 122 s. Oktober
1980. Pris: ca 69:--

ISBN 91-7242-207-6

Jan Fogelbäcks nya bok består av en samling
korta klipp ur verkligheten. Några har karak-
tären av reportage.

I första hand fångas man av språket. Fo-
gelbäck formulerar sig på ett mäterligt sätt.
Paradoxalt uttryckt skänker det lätta språket
större tyngd åt framställningen!

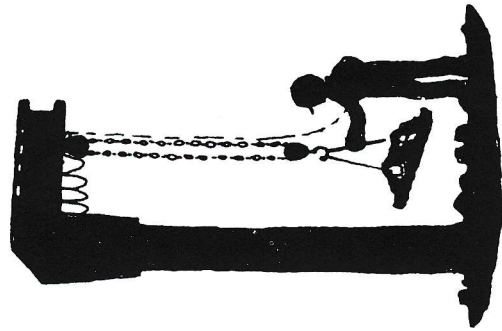
Vad man därutöver tvingas konstatera är
hur nödvändigt det är att ha stått i centrum av
det som skall återgivas, att ha upplevt verklig-
heten i himmel och helvete, kärlek och hat,
glädje och sorg, helg och söcken.

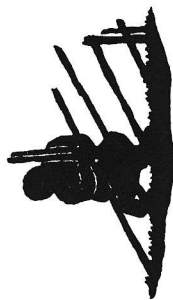
Det har Fogelbäck gjort.

Att prioritera är svårt; att "Friställningen",
historien om en dum företagsledare som av-
skedar en radikal arbetare, resp. "Nederla-
get", novellen om alkisen som söker upp sitt
barns mor och får nobben, måste sättas myck-
et högt är tveklöst.

Boken rekommenderas varmt.

Birger Andersson

FÖRSVAR FÖR FRIHET OCH FRED. Röstur svensk försvarsdebatt. Redaktionskommitté: Catherine Beckman, Gustaf Eriksson, Thomas Lindh, Christer Lundgren. Förord: Roland Morell. Bidrag av Gunnar Nilsson, Börje Lindkvist, Nancy Eriksson, Elisabeth Mattisson, Lennart Ljung, Gunnar Gustafsson, Mari Paulsen, Bertil Johansson, Lars O. Nordmark, Berit Frändås, Åsa Moberg, Christine Barke, Lena Ewert-Brattberg, Maj Britt Theorin, Wilhelm Agrell, Karin Söder, Ola Ullsten, Olof Palme, Allan Hernelius, Åke Landqvist, Inga Thorsson, Henry Peter Mattis, Ove Bring, Rolf Andersson, Tom Necander. 224 s. Ordfront 1980. Pris: ca 53:50

ISBN 91-7324-137-7

Det är en eländig försvarsdebatt vi har, dominerad av nedrustningsanhängare, utspädd med politiker som mestadels tycks vilja sticka huvudet i sanden. Tabu är att diskutera realhöjning av försvarslagen. Tabu respektivas av alla politiska riktningar. Inlägg i denna antologi utgör inget undantag. Intressantast är texterna av de officiella politikererna och ÖB. Kanske borde antologin ha byggts ut kring de säkerhetspolitiska bedömningarna i riksdag och regering i stället. I övrigt förmedlar bidragen mycket få nya kunskaper.

Urvalet sägs syfta till bättre balans i debatten. Antologin som sådan är nog balanserad. Men skulle det angivna syftet inte ha nåtts bättre, om man i stället genomgående valt inlägg som kastat hela sin tyngd i samma vågskål?

Ingemar Folke

George Gissing. **UDDA KVINNOR.** Övers. Gemma Snellman. Efterskrift Ulf Brandell. 414 s. Trevi 1980. Pris: ca 68:–

ISBN 91-7160-369-7

”Onyttiga, förfelade, lever många medelklasskvinnor sina liv. Hur ska de bli djärva nog att tänka och handla självständigt? Vad hindrar deras frigörelse?”

Aktenskap och svartsjuka binder dem. En uppfostran inriktad på kvinnliga plikter ger viss bildning men ingen utbildning. Udda, ogifta kvinnor har för sin försörjning endast ett fåtal yrken att välja mellan.

”I boken finns det”, skriver George Orwell, ”inte en person av betydelse vars liv inte förstås antingen genom brist på pengar eller genom trycket från konventioner som inte får ifrågasättas”.

Utan att hemfalla åt schabloner gestaltar den engelske författaren George Gissing dessa problem i sin roman från 1892, nu på svenska för första gången. Den nyanserade personskildringen ger liv och trovärdighet åt denna intressanta berättelse om hur kvinnor börjar emancipera sig.

Marianne Fors

Agustín Gómez-Arcos. **MANDELBRÖDET.** Övers. Gunvor Ragnartz. 269 s. Forum 1980. Pris: ca 82:–

ISBN: 91-37-07509-8

Fiskarhustrun Ana Paucha mor till tre söner, lämnar 75 år gammal sitt hem i Andalusien för att till fots bege sig till norra Spanien, där hennes yngste son sitter i fängelset. Sin man och de två äldsta sönerna har hon förlorat i inbördeskriget. Vandrigen är också en förberedelse inför hennes död. Hon möter vänner men får också utstå förnedring och förödelse. Fattigdomen tvingar henne till hårt arbete och tiggeri, detta i ett Spanien där Franco just gör sitt segertåg.

Romanen är skriven med mycket värme och författarens klasskänsla är lika stark som den hos kvinnan i berättelsen.

Det är sommar då Ana börjar sin vandring, vinter då hon är framme och slutet är djupt tragiskt.

Barbro Sjöström

Germaine Greer. **HINDERLOPPET.** Kvinnans väg genom konsten. Övers. Annika Preis. Bilaga: Anna-Lena Lindberg, Barbro Werkmäster. Kvinnliga konstnärer i Norden. 374 s. Brombergs 1980. Pris: ca 180:–

ISBN 91-7608-008-0

Boken presenterar kvinnliga målare i Västeuropa, från medeltiden till 1800-talet. Det är omkring 600, så det gamla påståendet att det aldrig funnits några kvinnliga målare i historien borde därmed kunna anses avlivat. De flesta skildras mycket knapphändigt i boken, och den är en smula förvirrande utplagd, eftersom den inte är kronologisk. I stället behandlar författaren sitt material under olika ämnesrubriker, så att en del konstnärer dyker upp tre eller fyra gånger i olika kapitel.

Germaine Greer är feminist, men undviker en del av feminismens fallpropor. Bl a kräver hon kvalitet hos konstnärerna, och vill inte att kvinnliga konstnärer ska bedömas efter någon särskilt måttstock, annan än den för manliga konstnärer.

Boken innehåller många illustrationer, färgbilder av mycket god kvalitet, namnregister och en rejäl notappar.

Ulla Wennberg

Max von der Grün. **HUR VAR DET EGENT-LIGEN?** Att växa upp i Tredje Riket. Med en dokumentation i texten av Christel Schütz. Övers. Karl Otto Zamore. 259 s. Barrikaden 1980. Pris: ca 49:–

ISBN 91-85328-66-9

Författaren föddes 1926 i Bayreuth. I boken berättar han om sin uppväxttid, samtidigt som han med egna ord, med hjälp av dokument och citat ur skönlitterära verk, skildrar Tredje Rikets uppgång och fall.

I familjen finns en morbror som går med i SA, en far som sätts i koncentrationsläger för sin tros skull, en mor som på mödrars vis söker lotsa familjen förbi alla farligheter och en morfar som står för det mänskligt förnuftiga. Max vill gärna gå med i Jungfolk – och sedan i Hitlerjugend – men fadern säger ifrån.

Ett kapitel för varje år, ända fram till slutet

1945. Berättelsen om de personliga upplevelsorna och den dokumentära skildringen löper parallellt och gör historien levande. En utmärkt historiebok, speciellt lämplig att sätta i händerna på ungdomar.

Bosse Ek

Lars Gustafsson. **ARTESISKA BRUNNAR, CARTESIANSKA DRÖMMAR.** Tjugotvå lärodikter. 80 s. Norstedts 1980. Pris ca 46:–

ISBN 91-1-801211-6

Samhället vill nytta, men vi var skapade för något annat: för ”festen”, för det som vetter bort från nyttan, detta gissel ”i stånd att frysa varje ögonblick av lycka, varje handling till en avsikt då den föds.”

Bort alltså med ideologier och system! I det gåtfulla i världen, och i oss, startar det som Gustafsson kallar ”den goda styrelsen”, en suddig men olycksbådande tankekonstruktion som verkar diskvalificera både kollektiv solidaritet och politisk organisation för flertalets gemensamma bästa.

Dock: under programmen flödar en poesi som slag i slag återskapar dessa ”ögonblick av lycka” och det med en klokhet och en poetisk skönhet som är få andra diktare, om ens någon, förmådde i detta land.

Per Helge

Johan Günther. DEN LILLE BOXAREN.
302 s. Alba 1980. Pris: ca 80:–
ISBN 91-7458-356-5

Varför lägger en sträng litteraturkritiker ner sina vapen när det gäller att bedöma de egna böckerna? Frågan inställer sig efter läsningen av Johan Günthers femte roman, som är en ganska medelmåttig historia om ett 50-talsbarns uppväxt och utveckling. Jag föredrar faktiskt Puttes äventyr i blåbärsskogen framför Günthers. Man förstår författarens hårda barndom och önskar honom ett språk att skildra den på. Det är nämligen här det brister mest. – Stilen är så ren att den knappast märks, står det i en vänrecension. Stilen är så ren att boken knappast märks, skulle jag vilja säga. Var finns de unga författarnas berättarglädje? Var gömmer man sitt temperament? Om någon annan skrivit den här boken så hade det blivit en rejäl omgång i Svenska Dagbladet – av Johan Günther med familj.

Jan Fogelbäck

Kjell Hjern. BLIX. Världspolitiken genom 50 år i karikatyrans spegel. Ill. i svartvitt och färg. 160 s. Sveriges Radio 1980. Pris: ca 125:–
ISBN 91-522-1584-9

Den som upplevde andra världskriget bör köpa denna bok och återuppleva många av de karikatyrer som gjorde det möjligt att andas i Sverige under de mörka åren. För en yngre generation är denna bok en möjlighet att lära känna en stor europeisk karikatyrtecknare och bättre förstå de tankegångar och stämningar som rådde under årtiondena före och årtiondet under nazismen. Blix var en teckna-

re i den stil som Th. Th. Heine och Gulbrands-son utbildade kring München-tidningen Simplicissimus under åren före första världskriget. I GHT tvangs Blix under de senaste krigsåren framträda under täcknamnet Stig Höök. Kjell Hjern har gjort en betydelsefull insats genom den utställning och det TV-program han gjort om Blix. Denna bok är ett viktigt bidrag till både den politiska historien och konsthistorien.

Gun Kessle

Olle Häger, Jan-Hugo Norman, Hans Villius.
1 000 ÅR. En svensk historia. Ill. 215 s. Broms-bergs 1980. Pris: ca 150:–
ISBN 91-7608-000-5

Materialet som ligger till grund för den här boken är ursprungligen framtaget och redigerat för TV. Helt foljdiriktigt upptar bilderna större delen av utrymmet. Men med undantag för detaljuppgifterna om livet i Bygdeå på 1600-talet, läggs här ingenting nytt till vår kunskap om utvecklingen i det område i Europas norra utkant som så småningom blev Sverige.

Trots att författarna i långa stycken ser historien ur det arbetande folkets perspektiv och trots att man t ex söker industrialismens rötter i värdeöverskottsanhopningen på landsbygden i stället för i traditionella förklaringar om "ökad handel", så lägger sig ett den skenbara TV-objektivitetens dis över prosan. Jag saknar den diskussion och de frågeställningar som skulle inspirera läsaren till vidare studier om varför Sveriges historia ser ut som den gör.

Martin Landahl

Björn-Erik Höijer. RÖDA FANOR. 247 s.
Bonniers 1980. Pris: ca 80:–
ISBN 91-0-044919-9

Upptakt till bokens första del: f d socialdemokraten Erik Holm betraktar folksamlingen under de röda fanorna en första maj på Vaksala torg i Uppsala; delade känslor: mest illustre- se över samhällsutvecklingen, vilket illustreras av några fyllon som avlöser demonst- rarna när dessa avtågar.

Andra delen förflyttar oss tillbaka till 1931 och uppbrottet från gruvan i Bergslagen; vidare till Brunnsviks folkhögskola, där hustrun Linnea jobbar i köket medan Erik stillar sin läshunger. Två berikande år senare ger de sig av, fulla av styrka, idealism och framtidstro. Där slutar romanen – den första i en utlovad romanserie.

Trots besvikelsen har Höijer bevarat hoppet, därför bör man kunna vänta en lika läs- värd fortsättning.

Pär Gustafsson

Folke Isaksson (text), Stig T. Karlsson (foto).
HEMMA I KINA. 255 s. LT 1980. Pris: ca 147:–
ISBN 91-36-01528-8

Denna bok är oerhört sympatisk och en av de bästa Kinaböcker jag läst, en kärleksförklaring till det väldiga landet, men en sansad så- dan. Här kommer det kinesiska folket i närbild och som läsare möter man många familjer och arbetare. Karlssons magnifika bilder komplet- teras av Isakssons små resonemang och iakt- tagande. Isakssons ton är ofta lågmäld, rakt beskrivande.

Låt mig nämna en sak som gör att jag är full av respekt för denna bok. Självt är jag nyss hemkommen efter ett nio veckor långt besök i Shanghai. Efter betydligt kortare tid i denna stad lyckas Isaksson/Karlsson på bara några tiotal sidor beskriva Shanghai på ett väldigt kunnigt och träffande sätt. Om resten av bo- ken stämmer lika bra med verkligheten så är den rena guldgruvan.

Stig Hansén

Ulla Isaksson, Erik Hjalmar Linder. ELIN WÄGNER. 1922–1949. Dotter av Moder Jord. Ill. fotografier. 336 s. Bonniers 1980. Pris: ca 135:–
ISBN 91-0-044977-6

Andra delen av Isakssons och Linders biografi behandlar Elin Wägners utveckling från 1922 (hon var då 40 år gammal och ett känt förfat-

tarnamn framför allt genom romanerna "Norrtullsligan", "Pennskaftet" och "Asa- Hanna") fram till hennes död 1949.

Isaksson/Linder har utfört ett gediget forsk- ningsarbete. De baserar sin framställning på en mängd otryckt material (brev, dagböcker), intervjuer etc. Synd bara att de förhållit sig så vördnadsfullt okritiska. Isaksson/Linder ut- går från en överdriven uppskattning av Elin Wägners betydelse. De refererar och kom- menterar alla hennes tankar och idéer, men de gör aldrig någon kritisk genomlysning av de många dublösa inslagen i hennes tankevärld: radikalpacifismen, tron på gångna tiders (fred- lliga) matriarkat, jordmystiken, antiindustri- alismen...

Alltså: snarare en helgonförklaring än kri- tisk studie!

Margareta Zetterström

Lena Jonson. DEN POLITISKA OPPOSITI- ONEN I SOVJET. 152 s. Prisma (Verdan- didebatt) 1980. Pris: ca 46:–
ISBN 91-518-1403-X

Lena Jonson, statsvetare från Göteborg, har gjort en genomgång av den medborgarrättsli- ga, den fackliga och den nationella rörelsen i Sovjet från Stalins död fram till 1980. Den religiösa rörelsen behandlas inte.

Författaren urskiljer tre grundläggande strömningar inom oppositionen. Den liberala presenteras genom Sacharov, den nationellt- religiösa genom Solzjenitsyn och den socialist- tiska genom Roy Medvedev.

Boken fungerar bra som en översikt, men jag skulle gärna ha sett att de många för mig okända konkreta exemplen på opposition i oli- ka former presenterats utförligare på bekost- nad av resonemangen kring de olika ideolo- gierna. Bokens omfång tillåter i vilket fall inte någon mer omfattande behandling av dessa.

Lasse Linusson

Arnošt Kolman. DEN VILSEFÖRDA GENERATIONEN. En biografi. Övers. Irene Mårth. Förford och slutredigering Frantisek Janouch. 246 s. Prisma 1980. Pris: ca 85:– ISBN 91-518-1365-3

1976 beviljades den 84-åriga Arnošt Kolman utresstillstånd från Sovjetunionen. Samtidigt meddelade han i ett öppet brev till Bresjnev sitt utträde ur Sovjetunionens kommunistiska parti.

Kolmans memoarer, eller "politiska testamente", är både en anklagelse och självrensningssakan. Kolman förnekar inte socialismens nödvändighet. Men han har efter ett långt liv i revolutionens tjänst (som även inneburit att han själv suttit fängslad 1948–1952 och att han fått se många av sina vänner, partikamrater, ja t o m familjemedlemmar falla offer för terrorism) dragit slutsatsen att den socialistiska revolutionens urartning till tyranni är en lagbunden process, så länge kommunistpartiet är statsbärande parti med total hegemoni över samhällets alla områden.

Detta är en av de viktigaste böcker som utkommit på länge. Den ställer avgörande frågor om socialismens och demokratins möjlighet.

Margareta Zetterström

György Konrad. FÖRLORAREN. Övers. Maria Ortman. 419 s. Alba 1980. Pris: ca 80:– ISBN 91-7458-282-8

Konrads tredje roman har inneburit författarens välförtjänta genombrott i Sverige. Innehållet är av den typ som brukar kallas "en svidande vidräkning". Och nog svider den alltid. Från en självvald exil på ett mentalsjukhus summerar en ungorsk intellektuell sitt liv som partisan och politiker och rekapitulerar samtidigt sitt lands historia, med tonvikt på tiden efter det kommunistiska maktovertagandet. Han har genomgått hela skärselden; motståndskamp, tortyr, befrielsen, utrensningar, uppror, framväxten av en ny överhet nödtorftigt förklädd i den skenbara folkviljans färakläder.

Konrad ger en mörk och bitter bild av socialismens Ungern men visar samtidigt ett enastående politiskt och personligt mod – som inte blir mindre av att han nu återvänt till sitt hemland.

För alla med det minsta intresse för samhällsuppbyggnadens moraliska dilemma är "Förloraren" oumbärlig.

Kent Begler

Hans Lagerberg. SAKNAR BILDNING. 526 s. Barrikaden 1980. Pris: ca 98:– ISBN 91-85328-65-0

Detta är en drygt femhundraårig satsning på att i romanform skildra arbetarklassens bildningskamp från sekelskiftet fram tills nu. Lagerberg väljer att följa den i form av en släktkrönika, från arbetarhustrun via uppkomlingens till akademikern till invandrarlärares i dagens Stockholm, och boken är mycket tilltalande både genom sin ambition och i sitt viktiga ärende.

Tyvärr har Lagerberg inte haft en kritisk skarpsyn i motsvarande grad; boken är alldeles för osvordad både vad gäller handlingens dramatik/dialektik och dess analys. Det verkar på slutet som om arbetarklassens bildningskamp företräds av Storstockholms sektväns-ter, men något mera av verkligheten borde ha fått plats i denna tjocka volym.

Lars Åke Augustsson

Halldór Laxness. UNG VAR JAG FORDOM. Övers. Inge Knutsson. 287 s. Norstedts 1980. Pris: ca 120:–

ISBN 91-1-801332-5

Detta är den andra och tredje delen av Halldór Laxness självbiografi i en och samma volym. Här avhandlas hans liv från tolv till sjuttio års ålder. Även den första delen finns på svenska ("På tunet därhemma"). En fjärde har nyligen utkommit på isländska.

Detta är säkert något för den som kan sin Halldór. Här återfinns många av de människor som har format honom, under studietiden i

Reykjavik, i italienskt kloster, i Danmark och Sverige. Här finns historierna om hans första bok, hur han fann några av sina romanmotiv och åtskilliga andra. Själv tycker jag dock att det är för mycket förteckning och hade gärna nöjt mig med en mer komprimerad självbiografi. Men vem är väl jag att kritisera en nobelpristagare?

Lars Hultkrantz

Sigfrid Leander. FOLKBILDNINGENS FÖDELSE. Anton Nyström och Stockholms arbetarinstitut 1880–1980. Förford Mats Rehnborg. 171 s. Nordiska Museet 1980. Pris: ca 30:–

ISBN 91-7108-182-8

Anton Nyströms strävan var att sprida vetenskaplig kunskap – framför allt naturvetenskaplig – till vanligt folk. Därmed ville han bekämpa fördomar och lägga en grund för ett medvetet politiskt handlande i en demokrati.

Boken skildrar Nyströms skapande av arbetarinstitutets föreläsningsverksamhet, samt debatter med meningsmotståndare. Å ena sidan socialisten August Palm och å andra sidan de konservativt kristna Forsell och Billing.

Sigfrid Leanders bok är rik på fakta och innehåller många synpunkter. Den ger värdefullt material till den aktuella debatten om bildning och kultur.

Bo Lundberg

Emmanuel Le Roy Ladurie. MONTAIGNE. En fransk by 1294–1324. Övers. Jan Stolpe. 511 s. Atlantis 1980. Pris: ca 150:–

ISBN 91-7486-165-4

Denna tjocka och härligt lättlästa bok är ett vetenskapligt arbete som kan slukas som en roman. Le Roy Ladurie – eminent kunnare av Sydfrankrikes bondehistoria – uppsöker med hjälp av främst inkvisitionsprotokoll den pyrenéiska byn Montailou kring år 1300.

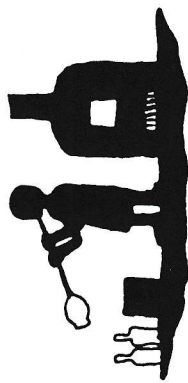
Det liknar ett socialantropologiskt fältarbe-

te där resan ställs till den egna världens förlutna istället för avlägsna länder med snarlika förhållanden. Också är framställningsformen bymonografins. Knappast någon aspekt av böndernas byliv och herdarnas betesvandringer lämnas obelyst.

Ur det byperspektiv författaren valt att lägga framstår traderade kulturmönster som mera betydelsefulla än de ekonomiska strukturer, här de feodala.

Att bokens svenska är klar och lättillgänglig förvånar ej undertecknad som en gång tog sig in i Aristoteles "Poetik" och småningom Lévi-Strauss' "Det vilda tänkandet" via Jan Stolpes översättningar.

Siwe Raadik

Christer Leopold. RESA I TIBET. 216 s. Norstedts 1980. Pris: ca 125:–

ISBN 91-1-803272-9

Sommaren 1977 reste Christer Leopold, ordförande i Svensk-kinesiska vänskapsförbundet, som andre svensk någonsin till Tibet. I sin unika bok beskriver han resan dit, besök på tidningar, mattateljéer, fabriker, tempel, palats m m. Han intervjuar f d livegna, f d härskare m fl och presenterar en exklusiv intervju med Panchen Lama, som näst Dalai är högst inom Lamakyrkan.

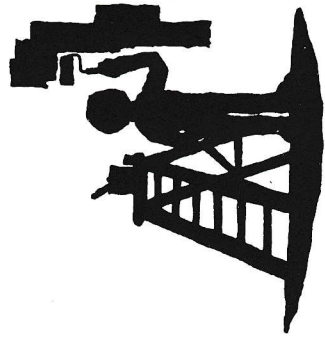
Leopold redogör för Tibets rika historia från feodalismens dagar fram till nu och han tillbakavisar påståendet att Tibet erövrats av Kina.

Det har blivit en faktarik framställning som fyller ett stort tomrum. Denna värdefulla bok innehåller också ett efterord, där tiden efter 1977 summeras, plus bilder i färg och svart-vitt.

Stig Hansén

intellektuellt mångsidige och likaledes ständigt sökande författaren Czeslaw Milosz vi idag känner.

Lennart Ilke

David Markish. ÖDEFÄLTET. Övers. Tor-
kel Hedenvind. 387 s. Forum 1980. Pris: ca
98:–

ISBN 91-37-07420-2

En roman om den unga juden Simon Askena-
zjis vilda färd genom 60-talets Sovjetunionen.
I en mycket välskriven form, men (åtminstone
för mig) med alltför besk ironi beskrivs den
sovjetska intelligentian (inklusive de olikvän-
kande) som totalt korrupt, småskuret egois-
tisk, antisemitisk samt hysteriskt supande och
knullande. De få bilder som ges av den vanliga
sovjetsmanniskan är inte så värst mycket mer
upplyftande.

Det är synd att Markish ägnar så mycket
kraft åt att beskriva sådana som han uppen-
barligen avskyr. I bihistorier till den egentliga
handlingen, när han skriver om personer som
han tycker om (t ex Askenazijs rumlarkamrat
Monja), blir romanen verkligt bra.

Markish själv utvandrade 1973 från Sovjet-
unionen till Israel.

Dan Israel

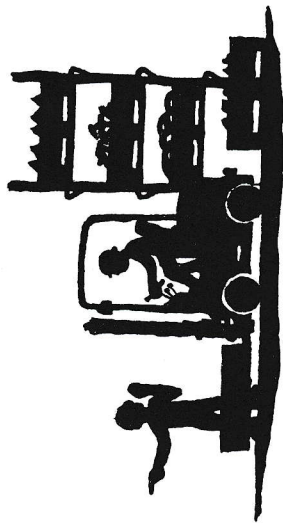
Jan Myrdal. INDIEN VÄNTAR. Foto Gun
Kessle. 404 s. Norstedts 1980. Pris: ca 130:–
ISBN 91-1-801582-4

Så kom den till slut, Jan Myrdals Indien-bok.
Själv började jag vänta på den för drygt tio år
sedan, när artiklarna om det stora upproret
mot britterna 1857 publicerades i Aftonbladet.
De utgör för övrigt kärnan i ett par partier i
boken.

På de drygt 400 sidorna hinner JM bl a ge
den troligen läsbaraste framställningen på
svenska av Indiens historia; den slingrar sig
genom hela boken och sträcker sig ända från
jordbrukarsamhällets och statens uppkomst
på Ganges-slätten till dagens klasstrider i Bi-
har och bonderevolutionärer i Andhra Pra-
desh.

Mot den historiska bakgrunden låter JM till-
ståndet i Indien 1980 avteckna sig: den cynis-
ka maktpolitiken och korruptionen inom och
utom Indiras Kongressparti å den ena sidan,
lidandet, vreden och viljan till förändring å
den andra.

Erik af Edholm

Ingemar Lindahl. VISIT HOS EXCENT-
RISK HERRE. En bok om Nils Dardel. Ill.
195 s. Bonniers 1980. Pris: ca 135:–

ISBN 91-0-048716-3

Ingemar Lindahl har samlat ihop och givit ut
en känslig och nyanserad biografi om Nils
Dardel. Han skildrar ett liv fullt av motsatser.
Lindahl visar att det fanns ett djup och ett
engagemang bakom den yta av överklass
"dandy" Dardel visade utåt. Dardel verkade
vara helt ointresserad av den politiska och
samhälleliga verkligheten. Hans målningar
handlar om död, ångest, kärlek, hat osv. Ge-
nom sina målningar bearbetade han sina per-
sonliga problem. Det är därför lättare att för-
stå Dardels arbete genom att följa hans öde.

Detta är en väl illustrerad bok och mycket
givande för alla som sysslar med eller är in-
tresserade av bilder och deras innehåll.

Maja Bohm

Sven Ljungberg. PÅ ÖLAND. Med 45 trägra-
vyer av författaren. 144 s. Bonniers 1980.
Pris: ca 115:–

ISBN 91-0-045010-3

Än en gång har Sven Ljungberg lyckats göra
en sållsynt vacker och genomarbetad bok som
han både skrivit och illustrerat själv. Typsnit-
tet, 11 punkters Monotype Bodoni, är valt
med omsorg och säkert för att det med sin

svårta väl korresponderar med linjen i trägra-
vyren. Det är en bok som William Morris skul-
le ha gillat!

Denna gång handlar boken om konstnären
vistelser på Öland. Ljungberg beskriver in-
trängande sin strävan med porträtt av ortsbe-
folkningen, och sin glädje över att måla arbe-
tande människor.

Trägravyrerna i boken består av landskaps-
bilder, porträtt och arbetsbilder med olika red-
skap.

Annelie Jordahl

Henning Mankell. Dödsbrickan. 190 s.
Ordfront 1980. Pris: ca 77:–

ISBN 91-7324-135-0

Mankell har givit ut sin femte roman och han
har mognat. De tre första lämnade inte mycket
efter sig, trots goda ansatser. Den förra –
"Fängvårdskolonin som försvann" – var för-
virrande. Men genom "Dödsbrickan" ställs
också den förra i en ny, klarare dager. Den är
så att säga prologen till "Dödsbrickan".

Till det yttre är det en absurd historia om en
yrkesgambler, som rånats på en kvälls trav-
vinster, och hans jakt på sin rånare. Rånaren
visar sig vara kvinna och analfabet. Jaktens gång
genom hela Nordeuropa. På ett djupare plan
är romanen en uppmaning till kamp mot den
sig utbredande passiviteten och likgiltigheten i
samhället.

Matz Davidsson

Birger Norman. VINKELSKOTT. 1955–1978. 208 s. Rabén & Sjögren 1980. Pris: ca 75:–

ISBN 91-2954506-4

Birger Norman. NOVELLER. 1969–1978. 157 s. R&S 1980. Pris: ca 75:–

ISBN 91-2954502-1

Birger Norman. LYRIK. 1950–1974. 206 s. R&S 1980. Pris: ca 75:–

ISBN 91-2954499-8

Stillsamt och en smula vemodigt speglar Birger Normans vackert inbundna samlingsvolymmer tre decennier i svenskt kulturliv. Hos honom blir det angelägna aldrig påträngande.

I valnederlaget 1976 vaknar en djupt svidande celloton från Stagnelius till liv, men bara för en kort stund. I naturens långsamma förändring hämtar Birger Norman ånyo kraft.

Någon gång hotar stilen gå i kvav men så blir allt friskt i ett försvar av Wigforss eller JM.

Novellerna, lyriken och journalistiken genomsyras av samhörighet med vanligt folk. Solidaritet och folkligt perspektiv öppnar för en förnuftig diskussion om t ex socialism och demokrati, kultur och religion, fackföreningsrörelse och kooperativ.

Lars Andrée

Torsten Nilsson. LAG ELLER NÄVE. Ill. 252 s. Tiden 1980. Pris: ca 75:–

ISBN 91-550-2449-1

Nilssons tredje memoarbook har temat demokrati och diktatur. Bl a berättar förre utrikesministern om sin väg från kommunismen till socialdemokratin. Han vände sig främst mot

tankefriheten och Moskvaberoendet. Han mistroddes kommunisternas möjligheter att uträtta något. "Handlingsradikalismen" drev han också som SSU-ordförande, mot (det teoretiserande) snacket.

Stort utrymme ägnas Tysklands utveckling efter första världskriget. Nilssons porträtterar den tyska socialdemokratis efterkrigsledare och diskuterar på ett intressant och berikande sätt frågor som har betydelse för svensk utrikespolitik: EG, Brandts östpolitik och avspänningssträvandena t ex.

I efterordet fördömer Nilsson rysk nävrt och ockupationen av Afghanistan. Dock tycks han anse att USA är den pådrivande kraften bakom de senaste årens ökade spänning i världen!

Bokens läsvärde ligger inte minst i att det är en av socialdemokratis främsta representanter som hållit i pennan.

Mats Miljand

Pa Chin. DEN KALLA NATTEN. Övers. Lennart Lundberg. 240 s. Norstedts 1980. Pris: ca 66:–

ISBN 91-1-801101-2

"Den kalla natten" är en berättelse om kärlek i ett Kina där kriget mot Japan pågår för fullt. Men kärleken har sina förvecklingar. Den unga kvinnan är inte nöjd med sin beskedlige man och hans undfallenhet inför svärmodern. Krig och sjukdom skiljer dem slutligen åt för alltid.

Romanen skildrar verkligheten och är stor litteratur. Men språket i översättningen lider ibland av en viss stelhet och torftighet, vilket försvårar läsningen.

Annelie Jordahl

Bunny Ragnerstam. EN SVENSK TRAGEDI: UPPKOMLINGEN. 284 s. Gidlunds 1980. Pris: ca 88:–

ISBN 91-7021-322-4

Titeln på Ragnerstams nya roman säger egentligen allt om författarens avsikt att skildra det s k folkhemmet.

Alldenstund ett begrepp som *folkhem* är en absurditet i ett kapitalistiskt samhälle, så är ordet *tragedi* fullt adekvat. Inte mindre konsekvent är det andra ledet: uppkomlingen. En av tragedins ofrånkomliga följder blir nämligen *uppkomlingar*.

Vi möter m a o många Bertil Larsson i dagens Sverige. Födda och uppvuxna i proletär miljö. Vaccinerade med samarbetsfilosofi. Doktrinerade att prioritera egot framför kollektivet. Styrda att kamma hem näraliggande vinster. Skyglappsavskärade. Öronpropade. Avpersonifierade. Nu-levande. Allt sammans under en krackelerande yta av klassmedvetenhetsfernissa från 1920-talet.

Ämnet är mycket angeläget.

Språket är brett, kraftfullt och framförallt objektivt. Epiken är sådan.

En andra del är att förvänta.

Birger Andersson

Harrison E Salisbury. ÖSTFRONTEN. 1941–1945. Övers. Stig Wennerström. Ill. 224 s. Alba 1980. Pris: ca 92:–

ISBN 91-7458-314-X

Var för sig är text och bilder i denna bok värda uppmärksamhet. New York Times-reportern

Salisbury var korrespondent i Moskva och vid östfronten från 1944. Hans skildring börjar vid de varningar för ett förestående tyskt anfall som Stalin fick, men enligt författaren nonchalerade. De fruktansvärda ryska förlusterna i krigets inledning, slaget om Moskva. Lenins grads belägring och senare vändpunkten vid Stalingrad skildras medryckande. Innan berättelsen tar sin ände vid Hitlerrikets sammanbrott har det diplomatiska spel som försiggick parallellt med de allierades framryckning också behandlats.

Salisbury har skrivit ett reportage, inte en avhandling. Likväl saknar jag källhänvisningar till en del uppgifter. Boken är i stort format och illustrerad med 164 foton från sovjetiska frontfotografer. De användes i den TV-serie om Östfronten som nyligen sändes, men har annars inte tidigare varit publicerade.

Lasse Linusson

Torgny Segerstedt. NÄR STORMEN KLARAR SIKTEN. Artiklar 1933–45. Förord Ingemar Segerstedt-Wiberg. Efterord och kommentarer Christer Hellmark. 258 s. Ordfront 1980. Pris: ca 117:–

ISBN 91-7324-114-8

Artiklarna kommenterar och analyserar framtynt utvecklingen i världspolitiken och dennas återspeglning i svensk inrikes- och utrikespolitik. Segerstedt drar upp linjerna för en möjlig nationell front mot nazism, för demokrati och socialt framsteg. Under de mörka åren predikar han motståndssanda och nationellt självförtroende. Liksom musik väddar Segerstedts prosa med sin ädla stil ej blott till förmuften utan jämväl till läsarens känsla.

Skrivna i en av stormen klarnad tid hjälper texter som dessa läsaren att urskilja nutida hållningstyper och sambandsmönster i det offentliga livet samt förser läsaren med argument. Vi behöver mer av denna sort. Undén t ex talar inte lika pampigt som Segerstedt men uttrycker stundom antinazismen lika klart.

Kommentarerna samt för- och efterorden ökar behållningen av läsningen.

Ingemar Folke

Eva Silvén-Garnert, Ingrid Söderlind, ETT ANNAT SVERIGE. Dokument om folkets kamp 1200-1720. Förord Lars-Arne Norborg. III. 251 s. LT 1980. Pris: ca 85:--

ISBN 91-36-01571-7

I den här boken har Eva Silvén-Garnert och Ingrid Söderlind samlat, av akademisk historieforskning, ratade dokument. Dessa brev, krönikor, sånger, sägner, domstolsprotokoll, lagar och besvärsskrivelser är, menar de, inte objektiva s k kvarlevor, utan tendensiösa partsinlagor.

Perioden 1200-1720 har indelats i fyra avdelningar, som utgör fyra kapitelrubriker.

I början av varje kapitel får vi en kortfattad historielektion. Därefter presenteras de olika dokumenten, vart och ett försett med en, likaledes kort, beskrivning av dokumentets art, tillkomsthistoria m m.

De här dokumenten, källkritiskt lästa, visar ATT folket protesterat i handling mot ökat skattetryck, jordränta, dagsverkskyldighet m m.

Boken bör läsas av alla historieintresserade på alla nivåer.

Sophie Hedin

SJÖMANSVISOR. Folkliga visor utgivna och kommenterade av Svenskt Visarkiv. Urval och redigering Monica Lantz. Inledning Bengt R. Jonsson. Ackordanalys Monica Lantz. 142 s. LT 1980. Pris: ca 68:--

ISBN 91-36-01607-1

Anders Björklund, Gunnar Nordlinder. VISOR OCH VERSER FRÅN HAVEN. Notsskrift Eva Nordlinder. Ackordanalys Kerstin Kåverud. 188 s. Liber 1980. Pris: ca 113:--

ISBN 91-38-05574-0

Dessa visböcker tar sin utgångspunkt i den folkliga sjömansvisan, skapad av sjömän och beskrivande sjömannens liv ombord och i land. Böckerna har inledningar som beskriver genrens historia och funktion. Samtliga visor och verser är kommenterade. Visorna är för-

sedda med ackordanalyser. Böckerna är illustrerade.

Skillnaden mellan dem är, att "Sjömansvisor" begränsar sig till visor från segelsjöfartens tid och lägger tonvikten vid deras karaktär av *folkliga visor*. "Visor och verser från haven" lyfter fram materialet som källor till sjöfolkets historia och villkor. Där börjar urvalet vid mitten av 1800-talet och går ända fram till vår egen tid. Den boken tar också med sjömäns egna verser, samt agitationsverser och -visor. Boken har också en litteraturföreteckning. Ganska få visor är gemensamma för båda samlingarna, varför de kompletterar varandra väl.

Jan Jensen

Birgit Sunesson. GLASBURARNAS RIKE. 208 s. Författarförlaget 1980. Pris: ca 68:--

ISBN 91-7054-343-7

Några försök att bygga ut en handling eller att fördjupa människoskildringen finns inte i Birgit Sunessons andra roman om arbetarflickan Vanja.

Det är trettiotal och Vanja arbetar på kon-tor. Där, i glasburarnas rike, känner hon sig inträngd och utan identitet. Så får hon tillfälle att börja på en folkhögskola, där där atmosfären kännetecknas av gemenskap och framtidstro.

Händelser och personer passerar revy, men eftersom stoffet är obearbetat blir boken livlös och intetsägande.

Marianne Fors

Victor Svanberg. MEDELKLASSREALISM. 220 s. Gidlunds 1980. Pris: ca 50:--

ISBN 91-7021-305-4

Victor Svanberg. ROMANTIKENS SAMHÄLLE. 304 s. Gidlunds 1980. Pris: ca 85:--

ISBN 91-7021-318-6

Dikt är en produkt av samhällslivet. Vilka dikter som skrivs, och vad som blir läst och om-

tyckt är socialt bestämt.

Svanberg frågar: "Varför kommer den svenska realismen årtionden efter den europeiska?"

Creutz, Gyllenberg, Oxenstierna; Bellman, Kellgren, Thorild; Franzén, Wallin; Atterbom, Tegner, Stagnelius, Geijer; men också Lenngren, Runeberg, Flygare-Carlén, Bremer och Almqvist lämnar sin tribut till romantiken.

Flertalet valde ämbetsmannakarriär. Lyriken blev dem merit. Rätteligen borde deras poesi blivit genre – dikt över utebliven beföräran – och inte epok. Fal och improduktiv var deras miljö i Sveriges hundraåriga stagnation.

I stället för kritik formar de vår romantiska flykt. Känslösamhet, småskalighet och industrifientlighet gestaltar deras romantik i ett reaktionärt förflutet eller i en utopisk framtid.

Tre landsortsuniversitet, ett fåtal isolerade gymnasier och en svag medelklass förmådde inte bära fram en borgerlig realism.

I Svanbergs torso påvisas ingående sambandet mellan samhälle och dikt. Vi kan skönja den svenska romantikens väsen.

Lars Andrée

Arne Säll. SAMTAL MED ÖVERSYNAREN. 94 s. Ordfront 1980. Pris: ca 40:50

ISBN 91-7324-134-2

Diktsamlingen börjar med att lågmält berätta om det som "blivit tystnad för alltid", avfolkade bygder, försynta människor i "en levande stillhet".

Det viktigaste som händer i dig verkar genom sin osynlighet – Det finns en fruktbar glömska som innesluter alla minnen av verklig vikt –

Människorna måste bära "det oundvikliga", förhärda sig för att återvinna sina liv. I den tredje av bokens fyra avdelningar jäser dikterna av ilska mot byråkratin. Här levereras stänkande ironi mot vård-Sverige, manssamhället och "dataverkligheten". Ni får gär-

na "kalla mej paranoid", säger författaren, men de som handlar med liv kommer "ständigt närmare". Därför måste vi hävda utopierna, hantera vår tid "motvalls". All hans smärta inför översynare, ledargestalter, småpåvar och andra som härskar och söndrar formar sig slutligen till en dröm à la Dorés ormgyntriga bibelillustrationer.

Roy Isaksson

Barbro Söderberg. FLYKTEN MOT STJÄRNORNA. Struktur och symbol i Eyvind Johnsons Hans nådes tid. Akad.avh. med fransk och engelsk sammanfattning. 184 s. Akademilitteratur, Stockholm 1980. Pris: ca 85:--

ISBN 91-7410-144-7

Eyvind Johnsons roman "Hans nådes tid" är dels en skildring av några människoöden under Karl den stores tid, dels en diskussion om möjligheten till ett rättfärdigt liv i en ond tid. I Söderbergs doktorsavhandling står Eyvind Johnsons romanteknik i centrum. Med en stundtals svärforcerad begreppsapparat utredes Söderberg vilka språkliga medel Johnson använder för att förena realistiska, symboliska och mytiska inslag till en verkningsfull enhet. Mer i förbågnande – i de utförliga noterna – sätts "Hans nådes tid" in i en roman- och idéhistorisk tradition med trådar till Platon, tyska romantiker, Freud, Joyce och Thomas Mann.

Olle Josephson

DET TEKNOLOGISKA UPPVAKNANDET. En antologi om svensk forsknings- och teknologipolitik. Red. Wilhelm Agrell. Bidrag av Wilhelm Agrell, Jan Annerstedt, Charles Edquist, Anders Granberg, Peer Hull-Kristensen, Andrew Jamison, Jon Sigurdson, Hans Stahle, Rikard Stankiewicz, Jan-Erik Wikström. 147 s. Liber 1980. Pris: ca 65:– ISBN 91-38-05230-X

Inte mindre än sex av de nio bidragen är direkt knutna till Forskningspolitiska Institutet i Lund. Boken sägs till en del vara en presentation av idéer och teorier i pågående forskning vid institutet. Inledningen pekar också Agrell på en rad intressanta, mer allmänna, frågeställningar, men i fortsättningen är det mer inskränkt. Där är abstrakta diskussioner om "sociala bärare av teknik"; där är teknikfientlighet och kravet på facklig vetorätt mot ny teknik; där är motsättningen mellan könen: "... kvinnor som påtalat det aggressiva, dominerande, storskaliga, invecklade – med ett ord maskulina – ...". Oftast reduceras begreppet forskning till uppfinningar och ny teknik.

Att Stahle är konkret om Alfa-Lavals utvecklingsarbete och att Wikström säger några snälla ord om universitetsforskningens framtid kan inte förta det negativa helhetsintrycket.

Finn Karlsson
Mark Twain. MED VÄSSAD PENNA. Urval Sven Lindner och Veit G:son Berg. Övers. Olov Jonason. 206 s. Ordfront 1980. Pris: ca 83:– ISBN 91-7324-103-2

Alla känner vi humoristen och äventyrsberättaren Twain, han som gav oss "Tom Sawyer" och "Huckleberry Finn". Men det finns också en annan, mindre känd Twain. En upprorsman, en bitsk satiriker, en kämpe för rättvisa och människovärde.

I dessa texter flamlar en rätträdig eld som vill mana oss att ta nya tag i kampen mot all dumhet och allt förtryck. Denne okände Twain är minst lika aktuell idag som någonsin.

Också i Sverige, där dessa ord inte är alldeles utan relevans: "Det är genom Guds godhet som vi i vårt land har dessa tre ousägligt dybara ting: yttrandefrihet, samvetsfrihet och vett att inte tillämpa någondera". Eller: "Först skapade Gud idioten. Det var för övrigs skull. Sedan skapade han skolstyrelsen".

Kaj Svensson

Jules Vallès. BARNET. Jacques Vingtras I. Övers. Björn Larsson. Efterord Jan Stolpe. 302 s. Norstedts 1980. Pris: ca 71:– ISBN 91-1-801242-6

Vallès (1832–1885) är en av August Strindbergs inspiratörer. Det var med den självbiografiska trilogin "Jacques Vingtras" han influerade Strindberg att skriva "Tjänstekvinnans son". Trilogins första del – "Barnet" – föreligger nu i nyttgåva.

"Barnet" handlar om Jacques Vingtras uppväxt och skolgång. Han växer upp under hårda hemförhållanden: en sträng fader tillika lärare och en mor som vill se sin ende son ta sig upp i samhället. Jacques plågas och umgås ofta med tanken på att rymma.

Vallès stod under hela sin livstid på barrikaderna och slogs för folket, bl a är han ju samtida med Pariskommunen. Hans sociala engagemang lyser starkt också i denna roman. Jag ser fram mot de avslutande delarna av trilogin.

Matz Davidsson

Maj Wechseltmann. Under medverkan av Sven Ekberg och Åsa Danielsson. TILL KAMP MOT VAPNET! Ill. 268 s. Gidlunds 1980. Pris: ca 74:– ISBN 91-7021-289-9

Vi står inför ett tredje världskrig – ett atomkrig mellan supermakterna. Det kommer att utbryta främst på grund av befintliga vapen och det manskstyrda samhället.

Från den arbetshypotesen kommer Maj Wechseltmann fram till att USA är den helt överlägsna och farligaste supermakten och att politisk kvinnomakt är nödvändig för att göra slut på rustningar och krig. Boken är rörig, känslös och fylld av feministisk rapakalja. Wechseltmann talar om kvinnor som en speciell "ras". Hon försvarar och förklarar Sovjets agerande. Invasionen av Tjeckoslovakien motiveras med "ryska ångest" och till Sovjets roll i Afghanistan har hon "svårt att ta ställning". Hon idealiserar, ideologiserar och blundar för att allt ska passa in i hennes världsbild.

Marie-Louise Persson

Anna Westberg. WALTERS HUS. Roman i tre delar. 286 s. Bonniers 1980. Pris: ca 90:– ISBN 91-0-045097-9

Walter är möbelsnickare och amatörcellist och sedan tretio år förlovad med hattmodisten Thea. Båda fruktar den analkande ålderdomen. Walter ger sig hän åt sin stora livsdröm – passionen, den stora kärleken – och Thea som offrat sin dröm om man och barn super ner sig på Walter sviker henne.

Anna Westberg är en fin berättare och här har hon också lyckats gestalta en handfull människors existentiella problem. Men som samhällskritiker övertygar hon inte. Då Walter på slutidorna exempelvis får framstå som feminist känns det minst sagt konstruerat. Och nog saknar man fräschheten från Westbergs tidigare böcker i denna stora, pessimistiska borgerliga roman och hoppas att hon inte slutgiltigt valt väg.

Marie-Louise Persson

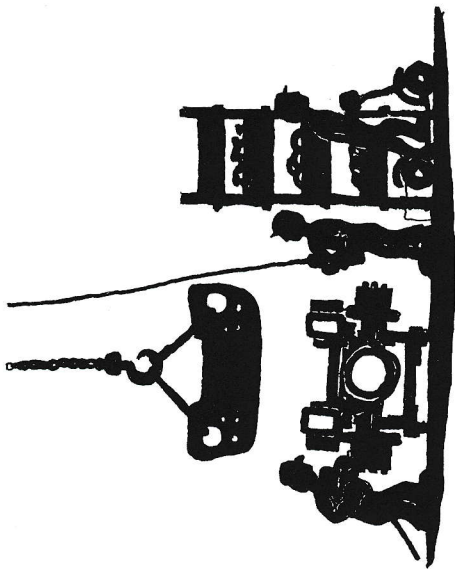
Gunnar Wikmark, PEHR HÖGSTRÖM – EN STORMAN I NORRLANDS KULTURLIV. Kungl. Vetenskapsakademien, 1979. 332 s. (Bidrag till Kungl. Vetenskapsakademiens historia, 15). Pris: ca 97:– ISSN 0081-9956

Pehr Högström, BESKRIFNING ÖFVER DE TIL SWERIGES KRONA LYDANDE LAPMARKER, innehållande kort underrettelse om landets belägenhet och beskaffenhet i gemen, som des invånarens tilstånd och husholdning, deras seder, maner och lefnadsart, samt laster och widskepelse, m.m. Med kommentar och efterskrift av Israel Ruong och Gunnar Wikmark. Två Förläggare Bokförlag, Umeå 1980. (20), 271, (12), XLI s. (Norrländska skrifter, 3). Faks. utg. av I. uppl.: Stockholm, Lars Salvius, 1747. Pris: ca 76:– ISBN 91-85920-029

Pehr Högström var en av 1700-talets många lärda och framstegsvänliga präster. Efter prästvigningen 1741 blev han kyrkoherde i Gällivare, utskickad för att samman med andra präster påskynda samernas kristnande. Under vistelsen bland samerna författade han sin stora lappmarksbeskrivning, den första framställningen av samernas kultur på svenska. Högström går systematiskt igenom alla sidor av samernas kultur. Boken bygger på författarens självsyn och den räknas idag som en ovärderlig källskrift för kännedomen om samernas kultur. Tack vare författarens formuleringskonst är den även ett nöje att läsa.

Högströms bok översattes till flera europeiska språk. Själva hedrades han med inval i Vetenskapsakademien. Gunnar Wikmarks biografi över Högström går noggrant igenom de olika faserna i Högströms liv. Vad som saknas är perspektiv och större sammanhang, perspektiv som hade varit tacksamma att anlägga på lappmarksbeskrivningen, Högströms predikostil, hans politiska insatser (han var s k mössa) osv.

Bo Nilsson

FÖRFATTARNAS LITTERATURHISTORIA, De utländska författarna del 1 o. 2. Red. Björn Håkansson (huvudred.), Lars Ardelius och Lars Forssell. 352 s. /384 s. Författarförlaget, 1980. Pris: ca 94:--/del

ISBN-91-7054-333-X
ISBN-91-7054-334-8

I dessa två volymer finns samlat en mängd roliga och tankvärda essäer om utländsk litteratur. Det mesta är personligt hållna redogörelser för enskilda författarskap men det finns också andra sorters bidrag. Så inleds t ex volym 1 av en betraktelse av Artur Lundkvist över bibliska myter och dessas betydelse för hans egen väg till dikten. Likaså skriver Olle Adolfsson kunnigt och intresseväckande om provensalsk lyrik. Volym 2 består uteslutande av porträtt av 1800-talsförfattare, vilket ger boken en koncentration som gör det möjligt att läsa boken kraft igenom med stor behållning. Annars är naturligtvis "Författarnas litteraturhistoria" avsedd att läsas portionsvis. Man får här möjlighet att diskutera med en författare om en författare som han just håller på att läsa.

Christina Ericsson

Sergej Zalygin. BYN VID FLODEN IRTYSJ. Övers. och efterord Lars Erik Blomqvist. 184 s. AWE/GEBERS 1980. Pris: ca 61:--

ISBN 91-20-06382-2

Åren kring 1930 genomfördes de stora kollektiviseringarna på den sovjetiska landsbygden. Det var en samhällsomvälvning av oerhörd betydelse för miljontals människor vilken medförde stora lidanden och uppoffringar.

Zalygins berättelse utspelas i en liten sibirisk by, Krutyje Luki, och han berättar om människorna där, om hur förändringen påverkade deras liv. I centrum finns den eftertänksamme bonden Stepan Tjauzov och hans familj. Deras drömmar, svårigheter och vardag.

Osentimentalt, stramt och utan åthävor för Zalygin berättelsen framåt. Till en början är den odramatisk, men spänningen växer fram och helheten ställer viktiga frågor. Zalygin skriver bra, hans skildring är med sin medkänsla och inlevelse typisk för den stora ryska traditionen.

Romanen gestaltar det ryska folkets eviga svårigheter, varsamhet och fint. Blomqvists efterord ger en nödvändig referensram.

Ulf Bergqvist